Евдокия Борисова

Пътеписаници

ЕКСТАЗ

Евдокия Борисова

Пътеписаници

ЕКСТАЗ
Берлин, 2017

Тази електронна книга ви се предоставя при условията на лицензa „**Криейтив Комънс - Признание - Некомерсиално - Без производни“ версия 2.5** (CC-BY-NC-ND version 2.5).

(Всички преводи, доколкото не е указано другояче, са направени от издателя на списанието.)

Съдържание

Пътеписаници

Предговор

Мечтата ми за Истанбул

Германия, сладка приказка

По Великден в Корфу

Да сбъднеш нереалното
или едно пътешествие из Анадола

До Бурса и обратно – осемдесет години след Чудомир

Почти зимна Венеция

Коледа във Виена

Послепис

За мен от мен

Картата на Евдокия

Пътеписаници

Предговор

Последните години рядко ми се случва да не мога да се откъсна от текст, който съм започнал да чета. За всеки страстен читател това чувство е познато. То е истинско приключение, защото ни кара да забравим суетата на ежедневието и дори за известно време да се отстраним от сковаващите и егоистично очертани граници на Аза. Подобно изживяване ми се случи, когато съвсем случайно попаднах на пътеписа „По Великден в Корфу“. Краткият разказ разкри пред мен не толкова картините на посещаваните места, колкото симпатичния образ на една остроумна и добронамерена пътешественичка. Това ме накара с интерес да разгърна ръкописите и на другите ѝ пътеписи.

В духа на най-добрите традиции, водещи началото си от „Персийски писма“ на Монтескьо и „Сантиментално пътешествие“ на Стърн, Евдокия Борисова разказва увлекателно за видяното и преживяното и заедно с това ни представя ненатрапливо един чувствителен, ироничен и същевременно обичащ хората и техния свят автор. Всичко това е съчетано с усещането у читателя, че се среща с текстове, които в полето на един много труден литературен жанр представят формирането на рядък стилист.

Не мога да отмина и още една особеност на пътеписите. В тях винаги участват и чаровни спътници, описани с обич от авторката. За нея щастливото пътешествие е случило се само, когато е споделена радост с друг. Най-любопитен е образът на тайнствения фотограф, присъстващ в разказите дори и когато не пътува. С него е свързана страстта към фотографията, демонстрирана от самата Евдокия, която разкрива несъзнаваното и обсебващо влечение към този мистериозен мъж. Така пътеписите придобиват и романтичен привкус, който предизвиква допълнителна симпатия.

Добрин Добрев

Мечтата ми за Истанбул

Между Рим и Картаген се носи с любов Истанбул.

Зия Гъокалп

Мечтата ми за Истанбул се сбъдна. Понякога мечтите се сбъдват по два пъти. „И става все по-хубаво“ – възторжено-трепетно, но и малко тревожно възкликва Юлето. Защото следващия път някоя от нас няма да се върне обратно. Със сигурност. Подозирам, че това ще е тя. Малко прилича на Фюсун от романа на Орхан Памук „Музей на невинността“. На такава вълна́ сме, пътуването ни е литературно и по проект.

Само час, откакто сме в Истанбул и вече сме на корабче по Босфора. Отсреща аленеят в златно склоновете на Юскюдар. Това май беше цитат от романа-обсесия. Обсебва ни и Истанбул.

Кеят на Еминьоню гъмжи от хора. Всякакви. Със забрадки, хиджаби и чадо́ри, (с бурки в парка Гюлхане), с шалвари и дънки, с презрамки, пиърсинги, къси панталонки и високи токчета. На немислимо високи токчета се е покачила една немислимо дългокрака блондинка – самото предизвикателство спрямо невинността, въздържанието, добронравието. Рамазан е, все пак. В този град обаче нищо няма особено значение и... всичко има значение. Всеки е ценен и никой никому не пречи. Живее се за удоволствие. Вкусът към живота май го притежават само ориенталците.

Един гларус е стъпил върху покрива на нашето корабче и Бояна упорито се опитва да щракне сянката му. Има изразителни крака, почти като на блондинката. Обективът улавя ципестите му стъпки и горделивата човка. Профил на актьор – от онези, знаменитите звезди на Йешилчам студио (турския Холивуд). И той е турист.

Ние обаче не сме туристи. Ние сме си у дома. Всъщност, осъществяваме заветната точка от нашия проект „Пътуване по стъпките на героите от романа „Музей на невинността“. Това не е едно от онези познати героически пътешествия, които обикновено започват от родното място

и завършват на някой исторически балкански връх. Нашето започва от Истиклял, след като вече е започнало в морето. След морското си кръщение в Босфора попадаме на Булеварда на изгрева и залеза в космополитния Истанбул. Турският Сънсет авеню Истиклял всъщност означава независимост. В Турция сме, която принадлежи на хилядолетия и континенти, на вери, езици, култури, а в момента крачим най-независимо по най-пъстрата ѝ улица. Улица е меко казано – това е град в града, а кварталът Бейоглу си е истинска магия. Пъстрата тълпа ни повлича и някои дори се изгубват. Каква прелест е да се изгубиш в този град, при това в началото на деня – в края на август. Вечерта Милена и Ваня вдигат скандал в хотела за това, че са изчезнали от погледа ни, а ние дори не сме ги потърсили. „Толкова ли не ви пука за нас, по дяволите, така се изплашихме, потърсихме такси, обяснихме някак си, той не говори английски, нито немски, ама с ръкомахане и суетене намерихме хотела…“ Преиграват, не са никак убедителни. Мисля дори, че са доволни. Човек има нужда да остане насаме с Истанбул. Така е първият път, също като след любовна среща.

Истиклял е един великолепно-кошмарен коктейл от миризми на пържено, ванилия, канела, джинджифил, скъпи парфюми, плодове, печени кестени и мъсър (царевица); мелодии – ориенталски, етно и джаз в един невъобразим фюжън; човешка реч, прозвъняване на трамвай, който упорито си проправя път през пешеходците. Един Аллах знае как успява да го стори. За пръв път виждам трамвай да се бори за място и път, а не хората да се пазят от него. Буквално слаломира в множеството, а все пак се движи по релси. „Голям калабалък“, би възкликнала баба ми Евдокия, ако беше тук. „Що си кахърна (тъжна), къзъм (дъще)? – често ме питаше тя. За да заключи: „Еех, от генчлик (младост) е туй, генчли-и-ик…“ Не, не съм кахърна, радостна съм. Пък генчликът нещо взе да отминава? Парадокс, навярно е това, но нищо! Този език не ми е майчин, нито бащин, но така добре се справяме заедно, с едни хиляда думи в главата си се раждаме по нашите географски ширини. И сега, след толкова години, потопена в сериали, книги, жива човешка полиезична какафония от звуци… речи, сюжети, диалози – в главата ми просветват бабините думи, благата усмивка, готова да прости всичко, ама съвсем всичко, гълъбово-синьосивите ѝ очи, кръглите славянски бузки, светла кожа и чуплива коса, съчетани с арийския ѝ тънък нос и елегантен профил. Тя оживява постоянно във въображението ми – ту в мимиките на красивите ак-

триси от филмите, с които ни залива турската филмова индустрия, ту в гласа на епическия разказвач зад кадър, ту в думите на литературните героини на любимите ми турски автори. Сигурно това е безсмъртието, не знам? Но, като се огледам, виждам, че явно генчликът е запазената марка на света, в който съм попаднала – вълни от млади хора ме заливат по улиците... Турция е млада.Трамваят представлява живописна яркочервена мотриса в дървен обков и декоративни врати от изящна желязна дантела. Преминава на сантиметри от нас, поскърцвайки и очакваме във всеки момент от прозореца да надникне самата Агата Кристи с пенсне на носа, увита в бял загадъчен шарф около широкополата шапка. Вместо нея съзираме прелестно женско лице с артистична бенка, скрито зад тъмни очила. Още една Фюсун. Навсякъде Фюсун. И литературни призраци.

Трамвай на Истиклял

Три пъти минаваме нагоре-надолу по булеварда все покрай една и съща красива, достолепна, потъмняла от времето сграда в стил бел епок. От нея натрапчиво лъха на кино и звезди. Това е добрата стара филмова студия Йешилчам от началото на миналия век. Днес от нея е останало кафене с балконче, входове на кина, които направо плачат за реставрация, и афиши, афиши, афиши... Истинска история- палимпсест на турското кино, на златния бел епок от турските 70-те. Днес обаче, на нейния фон, в небесата стърчи кран. 2010-та е, навсякъде се строи, и с ужас установяваме, че до нея възнамерява да се залепи поредният нагъл МОЛ. Е, не, не точно тук, в Бейоглу, моля ви, не!

Фотообективите ни щракат като луди, вперени в човешкото множество и към витрини на сладкарници, отрупани със сладкиши, над които дълго гадаем каква, за бога е тази прелест? А нашата преводачка Ели (същинска двойничка на Берен Саат) изброява всевъзможните им заглавия – кадаиф, кюнефе, чьорек, мухалеби (аз го знам като малеби), профитерол. Това, последното, което звучи като сироп за кашлица, всъщност е приказно вкусен специалитет от малки еклерчета, пълни със съвсем истински еклерен крем, като от нашето детство, и поляти със сос от течен шоколад. Забравих да спомена още в началото, че тук всичко е истинско. И сиренето. И сладоледът. И симидът. И еклерите. И бирата „Ефес“, която ухае на хмел, не на спирт. Въпреки Рамазана, въпреки глобализацията и постмодерността.

Опитваме от любимия „литературен“ сладкиш на Фюсун, а именно профитерола, афродизиака на влюбените ни герои от романа, които дълбоко ме съмнява, че са имали нужда от подобни стимуланти. Яденето на сладкиши явно е вид терапия на любовта и съхраняване или възвръщане на невинността, не знам? Тази Памукова история е за една изпепеляваща любов, която обема животите на героите и ги подчинява на своята логика, на своето бавно, протяжно темпо, тлеещо половин век. Героят е много влюбен в своята братовчедка, но трябва да се сгоди за друга. Почти сериална история, нали? Разбира се, този годеж няма да просъществува дълго, Сибел си тръгва, но и Фюсун изчезва, тогава Кемал започва издирването ѝ в милионния град. Един прекрасен ден получава отговор на своите писма, намира я на новия ѝ адрес и започва всяка вечер да посещава дома и родителите ѝ, с надежда да я зърне. Обидата на Фюсун прекалено продължително издевателства не само с копнежа на Кемал, но и с търпението на читателя – разлистваш стотици стра-

ници, докато стигнеш до тяхната нова среща. Тогава влюбеният турски Ромео започва да краде, подрежда и каталогизира всяка вещ, до която тя някога се е докосвала. Той колекционира предмети и разсъждава върху живота и изгубеното време, върху новините и събитията, стихията на медиите, вещите, ролята на политиката в живота на всеки от нас. Какво е съдбата? Кадер – една магическа дума в турския речник на всекидневието, която обяснява всичко. Ако ние се тормозим, главоблъскаме, нервничим – защо така, защо онака, мен ли точно сполетя това, защо не мога да се преборя, ех, ако бях, аз него ще го ... и т.н., турците въздъхват мъдро и смирено просто така: какво да правиш, кадер. В романа на Памук се случват катастрофи и преврати, сменят се военни режими, бизнесът на героя се проваля... Неговата цел обаче е неизменна и тя се нарича Фюсун. Животът като че ли преминава покрай него, но той е постигнал „смисъла Фюсун". И когато накрая се сгодява все пак за нея и вече са заедно, оказва се, че им е съдено никога да не бъдат заедно. Което не означава, че няма да бъдат щастливи. Парадокс! Фюсун умира в автомобилна катастрофа. Което е начало на истинския му живот и втора серия на Кемаловата обсебеност – той ще направи музей на любовта си, музей на постигнатата човешка невинност. Роман за музея – музей за романа, тръгнали сме, за да се убедим с очите си в тази странна история, как и къде изобщо е възможно да се случи такова нещо в наши дни?

Дегустираме профитерола в сладкарница „Инджи", тяхната сладкарница. Влизаме в блажената сянка на тясно помещение, интериор от 40-те години на века, дървени полирани мебели, стилни витринки със сладкиши, а от стената ни гледа Мустафа Кемал Ататюрк, докаран с високия си астраганен калпак. Онзи, същия калпак, когото той, Бащата, заменя публично с феса, обърнат към хилядната тълпа, и демонстрира с красноречивия си жест думите: „Това и вие го можете, направете го! Бъдете европейци!" Навсякъде откриваме Ататюрк: по булеварди, подлези, градини и паркове, ресторанти, магазини, сладкарници. Монументи, бюстове, стени, билбордове, плакати. Заел горда, решителна поза, той гледа към Босфора. Към бъдещето. Прилича на дядо ми Радослав: той имаше същия кадрав светлокафяв калпак, същите светли очи, същата горда осанка, тънки, решителни устни, мустачки а ла Кларк Гейбъл, високо чело. Отнесени от вихъра. Отнесе ни вихърът. Как да не се чувствам у дома си, като тук, в сладкарницата, „дядо ми" Ататюрк буквално надничa в чинията с профитерола, който се стопява с две-три загребвания

на лъжицата. Малка порция, подобна на причастие. Много ли е сладко? Не, достатъчно е, но и никога не е прекалено. Тук човек губи инстинкт за самосъхранение и мяра във вкусовете. Правим си снимки с изключително сериозния управител, който прецизно тегли маркови плочки шоколад „Инджи“ на аптекарска везна. Такова чудо за пръв път виждам. А пък доста магазини за шоколад съм обиколила. Привиква ни една по една за персонални снимки. Позираме за шоколадови снимки. Дегустираме. Всичко е много делово, нали работим по проект. Яденето на шоколад е сериозно занимание. Затова пък колективно.

От отсрещната витрина на скъп бутик се отразява рекламен постер на Кърванч Татлътуг. Гледа унесено и разтапящо към „Инджи“. И моментално се вкарваме от романа в сериала „Перла“ („Гюмюш“). И въобще, в сладката дрога на сладкарници и сериали, на постигнати блаженства, които толкова много му подхождат на това място. След малко ми се стори, дори че виждам и истинския Кърванч, но...трамваят ни разделя. Завинаги. Човек мистично се появява и изчезва в тази милионна пъстрота и шумотевица. Дали пък не е ефектът на жегата... и това да е някаква ориенталска- августовска фата моргана? Литературни и телевизионни призраци бродят из лятната мараня.

Решаваме да слезем надолу към Генуезката кула. Но преди това трябва да наобиколим Чукурджума – право към къщата на Фюсун. Нали сме литературни поклонници? Слизаме по една изключително стръмна улица (какъв слалом е по тези излъскани жълти павета през зимата) надолу, в посока към Златния рог. Чукурджума е нещо като квартал в квартала, а в съседство се намира и Джихангир, където е един от работните кабинети на Орхан Памук. Дали пък няма да го срещнем някъде? От сутрешните вестници научихме, че се е завърнал от Америка и в момента си е в Истанбул. Приличаме малко на тийнейджърки, които преследват любима рокзвезда. Стигаме до огромна червена къща, ръководейки се от компаса на описанията в романа, на ъгъла на улица „Далгъч Чъкмазъ“, № 24. Страница 276 от книгата – всичко съвпада. Тук времето наистина е спряло. Предварителната информация, която ни дава литературният текст, писан около десет години, е плод на планове и добри намерения, които впоследствие се сбъдват. Памук е купил точно тази къща, която си е представял и е описал – тук живее с родителите си неговата героиня след изчезването от Нишанташъ. Тук щастливо ще я открие Кемал. Внимаваме да не настъпим някоя свещена котка от хилядите, обикаля-

щи улиците и парковете на този град. Всички са шарени, добре гледани, ако и да са бездомни, фиксират те проницателно и зомбиращо. Позират. Това са потомките на спасителката на Мохамед. Мъдрите котки знаят и разбират всичко. Те само се преструват на мързеливи и безразлични. Всяка от тях, дори най-невзрачната и проскубаната, стъпва грациозно, царски, влачейки зад себе си въображаемия плащ от отрязаната наметка на Пророка. Всички знаем легендата. И котките я знаят. Затова голям грях е да се разбуди спяща котка. „И без друго жена, която недолюбва котките, не може да направи мъжа щастлив“, казва мама Веджихе на сина си Кемал в „Музей на невинността“. Страница 272. Нито за миг не забравяме това – и омъжените, и неомъжените. Кулаъна кюпе (обеца на ухото)! И снимаме котките. Нещо като да омилостивиш вечността.

В къщата на Фюсун кипи трескава строителна дейност – след месец тук световноизвестният турски писател нобелист Орхан Памук ще открие своя истински Музей на невинността. Нахълтваме вътре и след обедната 38-градусова жега ни лъхва божествена хладина и ухание на латекс, чам, мокър пясък и цимент. Обичам тези миризми, повече от ваниловите, лимонените и канелените. Срещаме приветливо-неразбиращи погледи: кои пък сте вие? Трудно ще дадем разумно обяснение, затова... усмихваме се, помахваме с ръка и потегляме. Откъде да знаем кои сме, вече не знаем, в процес на намиране сме. Това е всъщност музей на литературата, а в пристрастяването към нея няма нищо невинно, напротив. Турците обаче могат да си позволят тази невинност и тази любов, защото явно имат духовен ресурс за подобно начинание. Това е частен проект на самия Памук, който е инвестирал целия паричен еквивалент на Нобеловата си награда за това. Повече от един милион долара. Ресурсът обаче включва и развълнуваната публика, която ще идва тук. (След четири години ще се убедя, че и това може да се случи, завръщайки се за пореден път в музея). Ние в България си имаме Музей на революционното движение. А турците правят храм на една книга, на една измислена любовна история, и са горди от това. Чудим се, но нали точно затова в момента сме тук, в Истанбул, за да докажем, че тя не е измислена.

Музеят на невинността

Невероятно е пристрастието на турците към четенето и литературата. Удивителна гледка представлява всяка витрина на книжарница по Истиклял. Разкошна, като сладкарница. Традиция и модерност, Запад и Изток си подават ръка и тук: Чалъшлар и Памук, Пруст и Кафка, съзирам по стелажите много поезия, много история, турски и чужди автори... Но винаги ще има по един голям запазен щанд или лавица за живота и делото на Ататюрк.

Преплували маранята на ранния Истанбулски следобед, през пазарчето на антикварните търговци, джамията Чукурджума, нагоре по стръмните павета, отново надолу по така наречената Френска улица и отново нагоре, най-сетне акостираме в подножието на Генуезката кула. Наглед като че ли не е нещо особено. Отдалеч прилича на приказна кула, в която е затворена принцеса, но отвътре представлява дразнещо активна туристическа атракция, опасана с опашки от туристи и асансьори, откъдето се изтъркулват като от консервена кутия рояци англичани, японци, италианци и цялото Вавилонско стълпотворение от туристически народи. Те се чувстват като чорбаджии тук. Имам чувството, че преди векове генуезците са построили тази кула не за наблюдение и отбрана, а да има къде да пият кафе и да се освежават в тоалетната претенциозните им потомки. Кулата на абордаж от италианки! И възрастни англичанки, които протестират срещу жегата, навалицата и шума. От мухите, които отказват да прелитат в напарфюмирания им западен мир. Те обаче, англичанките, не знаят, че мухите на Истанбул са необикновени. Защото са отдавна опитомени. Това поне разказва старата легенда за шестте мраморни колони от крепостната стена, на една от които е била изобразена бронзова муха, която непрестанно жужала и препятствала влизането на мухи в града. Това обаче е било някога, преди ерата на радиовълните, телевизионните и интернет сигналите, които днес разсейват и объркват всякакви хвъркати. Минавала съм край въпросната крепостна стена, и честно – жужене на бронзова муха не съм чула. Турците обаче и на този кахър му намират колая – при това не какъв да е, а литературен колай. И една модерна, млада и красива турска авторка от 30-те ще превърне жуженето на мухите в красива метафора на (не-) възможната любов между една млада туркиня, на име Рабия и зрелия, очарователен италиански музикант Перегрини в романа „Синекли бакал“ (буквално „Бакалията в мухи“, а иначе – име на известен истанбулски квартал). Халиде Едип Адъвар (чудя се дали е имала Едипов ком-

плекс) е била близка приятелка на Мустафа Кемал Ататюрк, после нещо се скарват, тя заминава за Англия, пътува и до Америка... Нещо такова. Дали пък не е била тайно влюбена в него? Но е била страшно смела, за да му се опълчи и държи речи – отначало за него, после против него. Чувала съм гласа ѝ на запис. Да живеят радиовълните! А мухите... те няма да ми се разсърдят.

От хора, лазещи като мухи върху сладка динена кора, по стълбите на Генуезката кула всъщност не можеш да видиш чудното ренесансово творение. Не, не, тази кула наистина е необикновена! От върха ѝ се вижда като на длан Градът. Оттук полетял Хезарфен челеби (турският Икар) със самоделните си крила. Генуезка ли е тази кула, Венецианска ли е, някои я наричат и така, кой крив, кой прав, не знам? Но си е Вавилонска отвсякъде. По-интересно обаче е не вътре, а навън, около кулата, и решаваме да се позабавим в сянката ѝ. Наблюдаваме опасната игра на въжеиграча и публиката, която го нахъсва. А той не събира пари – явно играе за удоволствие. Край нас художници рисуват с маслени бои, влюбени двойки се целуват и пият чай, безделници премятат броеници, музиканти раздрънкват сазове. Възрастен истанбулец потъва в зелените очи на Валя и, широко усмихнат, позира за снимка с прелестната русокоса „рашън“. „Но, българиън“. „Чок гюзель, няма значение, хубава си, наша си“, усмихва се той. Щрак. Като, че ли генуезците нарочно са построили тази кула, за да има къде да се снимаме, обичаме, открием, намерим. Не напразно наричат този район на Бейоглу „турския Монмартр“. Сърцето на града.

Генуезката кула

Групата бавно се събира, без да сме се уговаряли, става съвсем спонтанно, като по даден знак. Пет часът следобед е, време за езан по икиндия.

Денят ни, разбира се, завършва със задължителния ритуал: чай с наргиле в уханията на мента и зелена ябълка или роза с портокал – според желанията, умопомрачително силен тютюн, от който внезапно ми запищяват ушите, и тръпчив чай, от който сърцето ми ще изхвръкне. Отпиваме и пушим, бълбукайки. Говорим и се смеем. Бълбукайки. За наргилето действително това клише важи в пълна сила, защото то се пуши и бълбука, дълго и напоително. Отвсякъде мъжки погледи ни изяждат и изпиват, шегуваме се дали ще успеем да се върнем в родината. Седнали сме на дебела сянка в една от перпендикулярните улички на Истиклял, точно срещу Балък пазаръ (рибния пазар), където е култовото кино „Мажестик“. Там Кемал и Фюсун са изгледали толкова много ленти и са мечтали за филмова кариера. Четох някъде, че самият Орхан Памук се пробва на младини в киното с филмови сценарии. Значи и той преминава през лъскавия „лъжовен свят“ (като в едноименния роман на съименника му Орхан Кемал) на светлините и рампата. Това е другата турска лудост след четенето. Киното. Фоайето на кинозалата напомня на музей и сладкарница едновременно. Масички и столчета в стил ампир, ар нуво или виенски, може би, сецесион? Защо винаги, когато произнеса тази дума, Ники свива артистично устни и ноздрите му се разширяват, силно хремаво и провлачено повтаря „се-це-си-онннн“ и избухва в неудържим смях? Вдетиняваме се. Или е от жегата? Май-май се понадрусахме от силния ябълков тютюн. Не се дразня, защото трябва да забавляваме и да правим ихтибар на единствения смелчага в групата, който ни уйдиса на женския акъл и тръгна с нас по този проект. Мисля все пак, че тръгна заради Валя – тайно е влюбен в нея и тъжно я преживява във фотопрегръдката на стария „генуезец“ с броеницата. Трябва да има любовна история, все пак проектът ни е по любовен роман. Та, забавляваме Ники със сецесиона. Бейоглу в сецесион обаче си звучи и изглежда напълно в реда на нещата, все пак това е старата Пера, френският квартал на прицела на италианската ревност, тук е Виена на Ориента, тук е Париж на Изтока. Тук, в кинозала „Мажестик“, обаче не ни разрешават да снимаме и само тайно си открадваме два поразмазани папарашки кадъра от интериора. Очевидно в Турция в киното се влиза като в храм, в музей? Защото пък в Синята джамия на Султанахмет се

снимаше безпроблемно. Ние сме поклонници на киното и литературата. Но май си въобразихме, че можем да превземем вечността?

Утрото ни на следващия ден започва отново от Еминьоню, от площада пред Египетския пазар. Мъсър чаршъсъ. Мъсър означава Египет, но означава и царевица. Оттам е думата мисирка – египетска кокошчица, която кълве мисир. Демек пуйка по български. Англичаните я наричат търки, руснаците – индейка. Ошашави се това животно, откъде е долетяло и какво е всъщност: индийка, туркиня, египтянка? Някъде от юга, където вкусно си кълве мисир. Така се смяхме на една реклама на билборд. Тумбесто човече, излиза от хартиена чашка и ни подканва да си купим порция варена царевица с думите: „Май мисир, тейк ми, иц дилишъс“! Тук, на Еминьоню, се намира величествената Йени джами, гордостта на Мимар Синан, и площадът с гълъбите е тук, по който стъпваш, хрупайки. Вървиш по зрънца от ечемик, синап, царевица, които деца и възрастни щедро пръскат с пълни шепи. Аллах обича да се хранят птиците, дори в исляма има и такъв трактат: „За птиците“, който Фюсун от романа внимателно чете. После захласнато рисува птици и замислено храни своето канарче Лимон. Тук птици и котки са на огромна почит. От Йениджами се разнася напевен сутрешен езан, на слънцето проблясват златните полумесеци от минаретата. Върху деколтето на Дарина проблясва стилизирано златно кръстче. Не мога да определя какво е, такова едно, нито православно, нито католическо, не е и евангелистко – равни, удебелени връхчета и геометрични форми, прилича повече на звезда или цвете. Доста компромисно кръстче. Като че ли помирено с полумесеца? Някакво странно спокойствие и омиротвореност на духа създава този Град Вавилония – милионен, пренаселен с туристи, поклонници от арабския свят, европейци, американци, хора от другото полукълбо. Брадi, шапки, бурки, роби, шалвари, елеци се кланят на Изток. Сака, джемпъри и тренчкоти, къси поли, дънки и токчета се кланят на Запад. Рамазан е обаче за всички, попаднали тук и сега, в Пъпа на света.

На площада пред Йениджами е опъната огромна шатра и са наредени дълги маси. Всяка вечер, точно в 20 часа мюезинът провъзгласява край на дневния пост. Дълги опашки се извиват на входовете. Обичай е да се вечеря заедно. Ифтар се нарича това ритуално общо хранене след целодневния глад и жажда, наречен спазване на оруч. Как ли издържат, особено в жегата? Млади и стари, богати и бедни, роднини и непознати сядат рамо до рамо и се хранят. Бавно, ритуално, с наслада, в неспирни

разговори и приказки. И най-вероятно са още живи традиционните фигури на меддахите с фесове и шарени кърпи, разпознаваеми по задължителния бастун, които сядат сред хората, на шумни маси, в кафенета и чайни и разказват ли, разказват – приказки, лакърдии, епически поеми, саги, истории разни отвсякъде... Характерна може би за сезона или за времето на Рамазана е следната гледка след осем вечерта: семейна вечеря на тревата в парка, газово котлонче за чая, стъмнява се бавно, светлината на примуса просветва, а чаят кипи, покривка, отрупана с блюда. Всички са заедно. Забулени, гологлави, поколения, от близо и далеч. Кой както разбира живота, така и изглежда, но всеки е с всички. Никой от фамилията не е редно да е против другия или да е далече. Молитвата звучи като хипноза. Колективен сеанс на стаяване и смирение. Най-внушителна е полифонията на общата публична молитва на открито в историческата част на града, на площада Султанахмед. Звукове и трели кънтят обаче точно в този час отвсякъде: от Фатих, Лялели, Баязид, Зейтинбурну.

Не се присъединяваме към ифтара, а решаваме да поседнем на разкошен малинов сладолед и вечерен кафе-сеанс. Врачувам на група по кафеените браздулици в изпитите и обърнати чаши. Кафето е „Мехмед Ефенди“, каймаклия и шербетлия. Познавам минало, предричам бъдеще, мога го. На сервитьора му става интересно и се заслушва, долавяйки само отделни думи.

Днес ще прекосим Босфора няколко пъти. Покоряваме Къз Кулеси (Кулата на Девицата), запазената марка на всички сълзливи турски мелодрами. Масовокултурната ни програма оптимум е изпълнена вече на сто процента, отдъхвам си. Как ли изтърпява Ники всичките ни женски глезотии и странности? Вкарва се в модус вивенди „сецесион а ла турка“ и, повлечен от всеобщата женска лудост, явно се забавлява. Потресаваща е легендата за тази кула: знатният баща безуспешно скрил дъщеря си от нейния любим и от злокобното пророчество в непристъпната кула, защото съдбата все пак скроила успешно своя пъклен план. Змия пропълзяла в кошницата със смокини и ухапала девойката и тя предала богу дух точно в уречената (от колежката-мойра) възраст. Олеле, ами че това не се ли случваше и с Клеопатра, само че тя по собствена воля решила да бръкне сред смокините и змиите... или не, не, това е една приказка, от детството си я знам. Както и да е. Магнетична обаче е гледката отгоре. Изумрудените води на Босфора са пред очите и в обективите ни. Пред

нас са сплели човки влюбени корморани, които се правят, че ловят риба, а всъщност се ухажват с женските, кацнали върху шамандури в протока. Е, това наистина е поредният, този път птичи сериал. Зад гърбовете ни се отразяват в прозорците на кафенето двойка влюбени англичани над средна възраст. Два влюбени попрестарели корморана се държат за ръце: поради липса на перца, той ѝ прави смешки, като се крие зад терасата и осветява с огледалце обектива ѝ (дзяк!), тя пък се прави на изненадана, протяга ръка и пише по стената на кулата имената им, заключени в сърце. В този град май всички са влюбени? И доста побъркани? Явно е заразително. Попаднали сме в гигантски риалити-сериен сюжет и засега липсват само сълзите. Дано да има следващ сезон.

В късния предиобед на този безкраен августовски ден отново се завръщаме в сърцето на Истанбул и на нашия проект. От Бейоглу поемаме към крайъгълния камък на нашия роман – Нишанташъ (буквално „камък за знак“). Лъскави улици и витрини. Пресичаме след дълго чакане на светофар на пресечката между булевардите Тешвикие и Валиконаъ. Пред нас заковава спирачки лъскав джип, от който слиза спираща дъха красавица, стройна и слаба като манекенката, усмихваща ни се от отсрещната витрина. Изящният ѝ глезен стъпва на паважа и с ловки стъпки, на съвсем тънки токчета, пресича на червено. Заметната е с кардиналско лилаво кимоно, след нея се носи на талази мирис на тежък и скъп френски парфюм. Нещо като амбра и тамян, нещо като мускус и карамфил. Вече е дванайсет на обяд. Разтваря се в навалицата. Пххх, изчезна, стопи се, нашата обедна Пепеляшка пред бала. Не, изпари се като Духа от вълшебната лампа. Като лазерна технология. Призраци, появяващи се и изчезващи в обедната мараня. Призраци, които обичат светлината.

Джамията Тешвикие е точно срещу нас, разпознаваме автентичната гледка от прозореца на Кемал. По какво ли? Нагоре, по срещуположната страна на улицата, откриваме т. нар. кооперация „Памук“, забулена цялата в млечнобели прозрачни завеси и с огромен зелен кестен на входа. Всичко това е описано в романите му „Музей на невинността“, „Истанбул“, „Черна книга“. Всичко, в детайли, включително и кестенът. Заковаваме поглед върху порталната врата, откъдето естествено никой не излиза в следващия половин час. Снимаме се щастливи, без изобщо да си даваме сметка как изглеждаме отстрани. Малко глуповато, много подозрително, като нагли крадци посред бял ден, атентатори-саботьори,

готови да превземат жилищна сграда. Не допускаме, че няма шанс писателят да излезе оттук, това е наследствен имот на голямата фамилия от многобройни Памуковци и той едва ли продължава да живее тук. На един от прозорците, на перваза, наднича огромна, разклонена, искрящо бяла орхидея. Решавам, че това е прозорецът на Кемал. На светофара до мен застава мъж с очила. Плътни устни, очила, осанка на газела, изскочила от някой рубаят или месневи. „Виж колко много прилича на Орхан Памук“ – ми шепне Ели и се усмихва, но докато огледам профила му, удивителна прилика, но по-тънколик и с тъмна коса, светва зелено. И мъжът се стопява в потока от хора. Трябваше да извикам, да протегна ръка. Тук всички имат лошия навик да изчезват като Алиса. В страната на чудесата сме. В родината на приказките.

Озоваваме се пред ресторант Хюнкяр. Тук само преди три седмици, отбелязва щастлив сервитьорът, обядва известният писател. „Аз му сервирах всеки ден, той винаги си поръчва едно и също“. Любимо място му е, прохладно, изискано, блестящо чисто, спокойно и някак домашно. Дали няма да се появи и днес? „Едва ли, (смее се), той тръгна вече, ама вие си поръчайте нещо, ханъм, вижте какви специалитети имаме, делишъс, и всичко е по рецепти на домашно приготвена традиционна храна: сармички с лозов лист, пълнени патладжани, пилешко, пилаф с нахут и стафиди, млечно-краставичена салата с джоджен, картофено пюре“. Пием кафе а ла турка, естествено, с много каймак. Ели си поръчва сютляч с много канела отгоре. Баба ми също го правеше в детството ми. И почти така го наричаше: сутляш. „Утре да взема да ви направя един сутляш, че имам мляко?“ „Майко, казва се мляко с ориз, и го направи поредичко“ – поправя я деликатно дъщеря ѝ. Моята майка. Дали да не го опитам и аз този десерт? „Може ли един и на мен?“ Оказва се, че не е онова познато нашенско „мляко с ориз“, а е млечен крем с оризово нишесте, почти въздушен като вкус, със супергладка консистенция. И замайващ дъх на канела и ванилия. Оказва се, че майка ми е била права – мляко с ориз и сютляч (подобно произношение би я накарало да припадне) не е едно и също. Без да знае е познала, това беше запазената марка на Марчето. Скъпи покойници, вероятно не е случайно че поменаваме душите ви със... сладичко?

Признавам, турците са майстори и на най-тежките, но и на най-фините и въздушни сладкиши. От отсрещната стена ме гледа отново Ататюрк. И той Кемал, и той влюбен. Снимката е от пищен бал в Чанкая, а

до него е любимата му съпруга Лятифе. Дежа вю? Ние ли живеем в романа или той в нас? И в миналото на собственото си детство. От стената ме гледа дядо, от купичката сютляч надниква баба, а майка стои зад гърба ми и нашепва, че нещата не са такива, каквито изглеждат всъщност, имената не носят същинските смисли, внимавай с хората и думите, щерко, много си наивна... А някой отстрани, със скрита камера вероятно ни заснема в поредния сезон на филма „По следите на изчезналия роман“? И на намереното време.

Осведомяваме се за коронното блюдо на Орхан Памук, това са лозови сармички с гарнитура от печени зеленчуци: чушки, тиквички, домати, моркови. Сервитьорът ни разпитва и си води подробни записки. Да, чел е „Истанбул“, „Музей на невинността“ обаче не е. Силно заинтригуван, обещава „да види тази книга“. Масумийет мюзеси – така звучи на турски, някак срамежливо, много звучно и разпевно на –аа, -ееее, и -иий. Като рефрен на любовна песен. „Ами вие как ги четете тези книги на Орхан бей?“ „Ами преведени са на български“. „Всичките!!!“ „Ами да“. Респектиран е. „И кога ви остава толкова време за тази работа?“ Хм, мисля, че за първи път в живота си говоря със сервитьор в ресторант за литература? И вероятно за последен. Снимаме всичко. Сармичките. Момчетата с бели ризи и черни престилки, строени като в шпалир. Снимаме и снимките по стените, които се оглеждат в елипсовидните огледала с позлатени (всъщност бронзирани) рамки. Потегляме, не, политаме нататък.

Вече е следобед. Още е следобед. Безкраен, волен, лежерен, щастлив следобед на август край Босфора. Тръгваме, накъдето ни видят очите. Не, шегувам се, разбира се, та може ли такова разхищение на време. Имаме си план, карта и спътник. Търсим Белград Орманъ от романа, това е гората, където Кемал и годеницата му Сибел правят своя първи и последен пикник на влюбени „по европейски“. Пътуваме по крайбрежния булевард, който опасва целия квартал Бебек. „Кварталът на богатите“ е тук (от сериала ли – не, не, истинският), впрочем, един от многото лъскави квартали, които се спускат към Босфора. Кварталът „долче фар ниенте“ е осеян с яхти, вили, палми, лоджии и ресторанти, бистра, барове и кафенета, както и всички атрибути на лукса, който обаче някак естествено, небрежно, саморазбиращо се присъства в живота на хората тук. Щастливи, естествени хора, които тичат по безкрайната морска алея, спортуват на уредите в градинките, седят по пейките, смеят се, говорят или

просто размишляват. Това е най-истинското и най-истанбулското състояние на човека: поседнал на пейка, вгледан в синевата на протока, да размишлява, медитира или просто блуждае. Той търси себе си, мъчи се да разгадае и света. В далечината се мержелеят турските Сцила и Харибда, скалите, между които и оттук някога е минал Одисей, а там нагоре, на север, е нашето Черно море. Карадениз. Нашето и тяхното. Общото.

Потегляме, но никой още не подозира какво ни чака тепърва, наймалко спътникът ни, роде́н истанбулчанин с героичното име Еюп Йълдъръм (Светкавицата). Той споделя, че за първи път в живота си се отдалечава толкова много от познатите територии в центъра на града. „Никой кореняк истанбулец не е пребродил родния си град“ – твърди той. Вярваме му, въпреки че ни е странно. Еюп е младо момче, някакъв чиновник в структурите на Беледието. Голяма община е Истанбул, колко ли ще е голяма? Ами много. Пътуваме вече часове, а си мислехме, че „горичката“ е наблизо. Изгубваме се (оказва се, че дори на крайбрежен булевард това е възможно), намираме се, преваля следобедът, а градът не свършва и не свършва. Гората Белград, като че ли бяга пред нас. И няма стигане. Еюп ни се чуди на ума. „В тази жега къде сте тръгнали, бе хора, защо ви е тази гора, бе ханъм, та там е вече всичко е запустяло и отдавна никой не ходи, о-оо, била описана в някакъв роман... С кой акъл ви се вързах, ама на, от пусто гостоприемство“. Правим почивка и припалваме по цигара. „Да бяхме поседнали в някое кафене на брега, все пак“, таи последни надежди Еюп.

Белградската гора

С питане и до Цариград се стига. А из самия Цариград? Пак с питане. С питане и до Багдад ще стигнеш, уверяват те самите истанбулчани. След пропътувани десетки километри и избълвани хиляди дяволи и една вещица от устата на нашия шофьор и през ауспуха на микробуса, най-накрая достигаме прелестен парк. Белград орманъ е всъщност Белградската гора, наречена така, в чест на нейните строители-архитекти, които били сърби от белокаменния град. Те проектирали водопровода на Истанбул, именно в онази му част, която не е наследена от византийски времена в някогашната османска империя. От носталгия по зелените планински балкани ли, от какво ли, но белградчаните засадили този парк. Впоследствие той се превърнал в голяма гора. Тук някога идвали на лов за елени султаните, пашите и бейовете. Има един стар язовирен бент и водохранилище, както разбираме, на повече от 400 години. В този град плюс-минус няколко века, явно въобще не са от значение. Откриваме „полянка с изглед към Бентлер“ (цитат от романа) и потъваме в безмълвните любовни ридания на Кемал. Снимайки. Пием чай, отмаряме. Мятаме се последователно в една бяла плетена люлка, закачена на дърветата, и се люлеем. Ники потъва в един хамак, с полузатворени очи проследява траекторията на Валя. Прилича на мързелив коварен котарак. Накривил е на главата си ален фес с пискюл, който су-

тринта си купи от Мъсър чаршъсъ и оттогава не го е свалял. Край, няма излизане от ролята – Ники и неговият харем. Двете Милени задрямват. Ваня пие чай, Таня разглежда проспектите от приказната джамия Карие (само за нея говори от сутринта). Ние с Дарина тръгваме на обиколка по горските пътечки след фотосесията на каменния яз Бентлер. Наоколо нещо жужи, странно е, че не ни хапе. Каквото и да е, предупредено е от бронзовата си прамайка, вездесъщата муха, и не хапе. Да си в Истанбул и да отмаряш следобед в гора?

Връщаме се преди здрач. Еюп Светкавицата отдавна спи, угаснал на първата седалка. Омаломощихме Йълдъръм, спряхме му тока на небесното статично електричество. Sic transit Gloria mundi... На всеки Йълдърълмлар в края на краищата му се вижда краят, това от историята го знаем. Северният балкански дух в наше лице обаче още е жив, даже бушува. Пред нас е залезът на Изтока. Да, точно така, пътуваме на запад, тоест, връщаме се от Белград орманъ, през Саръйер, Бебек и всичките гиздосани квартали на европейския Босфор в нашия квартал Зейтинбурну, далеч на запад, след Златния рог. Преди това обаче ще попаднем в мармалада на чудовищния истанбулски трафик. Никой от нас никога не е виждал толкова автомобили на едно място. Дали е същото в Ню Йорк? В Токио? В Мексико сити? В Шанхай? Вероятно. Но на такова чакане изобщо не му отива това дивно спокойствие, което е обзело всички. Освен нас. Шофьорът ни вече се е хванал за главата: „Шест часа следобед е, в трафика сме, аз нали ви казах да бързаме, не можем да се приберем до полунощ сега, ама аз съм крив, че се водя по женски акъли!“ Няма опасност да ядем бой, много сме. Между коли и автобуси се промъква живописно облечена в светли дрехи и шарени шалвари, забрадена жена и продава цветя. Ей така, направо на платното. На никого не му е до букети, но тя не се отчайва. Може пък в следобедния трафик някой изведнъж да се присети, че е влюбен и спешно му дотрябват цветя? От отсрещната колона, като че изпод земята изниква мъж, който съсредоточено разбърква бурканче с пяна и прави огромни сапунени мехури. Удивително трайни. Успокоява трафика. В съседство от нас спира лека кола, от която се подават, не може да бъде, аз изброих осем или девет женски глави. Ваня твърди, че били дванайсет. Различен калибър, забулени, отбулени, с плитки или пуснати коси. Шофьорката е със забрадка, до нея седи момиче по презрамки. Всички се смеят. Сестри? Майки и дъщери? Братовчедки? Приятелки с различни възгледи за живота и религията?

Няма значение, важното е че са щастливи и тръгнали нанякъде. Женско царство, в което всеки живее така, както разбира живота.

Вдясно гледката е на квартал Левент. Истанбулското сити. Прилича на Лондонското Канари Уорф, ама не съвсем, по-американско е някак. Банки, холдинги, хотел „Амбасадор“, Кули близнаци в няколко различни тиража и варианта. Видеостени. Свят от стъкло. Имат си и Търговски център със статуя на Златния Телец, съвсем истинска. Това теле обаче е стъклено-диамантено. След малко ще сме на моста Галата и вече ще плаваме в свои води. Буквално ще плаваме, защото отново сме качени на корабче. Слънцето бавно залязва, осветявайки елегантния профил на прелестното Сюлеймание, което се извисява в далечината, на онзи хълм. Нарочно Великолепният решава там да бъде неговата джамия и тюрбе, за да може да улавя залеза. Важно е и фотографски да уловиш момента на залеза зад хълмовете на Константинопол с неговите съвсем не константинополски остроноси профили.

Въртящ се дервиш

И още много други моменти сме уловили в обективите си през тези невероятни дни. Въртящ се в унес дервиш на базар Араста. Разпенените води около Принцовите острови. Безкрайното пътуване дотам и без-

крайните брегове на Несвършващия Град. Достолепната сграда на Морското училище от 1771 година на остров Хейбелиада с цветните мозайки по стените. Кафявите коне с руси гриви от файтоните – единственият транспорт на Бююкада. Петнистият сетер, безнадеждно влюбен до полуда в снежно бяла котка с розовеещи до бяло уши и пухкава опашка, тя ни проговори с човешки глас, истина ви казвам... Вили, палми, слънце, самотна смокиня, бугенвилии, олеандри, лилави акации, магнолии, кедри, пинии. Раят на земята. На Принцовите острови заточвали излишните принцове, за да не се бъркат в династическите сметки на престолонаследниците и за да бъде обезпечен тронът. Познаваме империи, които заточват, да кажем, в Сибир или в Аляска. Османската заточва в Рая. Да им имам заточението аз, на тези принцове...

Обядваме симид с пълнеж от маслинова паста и сладолед с ухание на диня, сакъз и мастика. И задължителния чай. Разглеждаме рибни витрини, където лежат озъбени сред кубчета лед страховити риби, на половината от които не знаем имената. Ели вече се предава, оказва се, че е експерт по сладките, но за рибите не ѝ остават сили нито да превежда, нито да обяснява. „Абе, морски дракони, дяволи, вещици и... не знам как се казват, не ги познавам лично, оставете ме, ще ме уморите“, смее се отчаяно тя. Разпервам ръце, някой ме щраква. Гларус съм и май ми никнат пера, ноктите ми се закривяват и ме сърбят. А дългият ми чупнат арийски нос спокойно изпълнява ролята на клюн. Кря-кряяя-кряяяяя... Светът е мой. Или поне Бююкада. Щастлива съм, нали щастието било нещо, откраднато само в краткия миг на усещането, че си щастлив? Щрак. Ни повече, ни по-малко. Животът е прекрасен и имам от всичко по много: слънце, море, цветове, светлини, август на Босфора, водни пръски. Литература. Сладолед. Орхан Памук. Изгубената си невинност.

Бююкада

Завръщаме се отново на Еминьоню, някой от групата се шегува, че точно сварихме момента за последния си следобеден езан в пет часа. Обхващаме с прощален оглед Египетския пазар, правим последни покупки за почерпки и подаръци. Някои хранят гълъби. Ние с Валя инфантилно се захласваме по другите животни. Този град има магическото свойство да те превръща в някой друг, във въображаемото ти друго Аз. В този град преживяваш много други животи. „Когато бях малък– разказва Памук– живеех с усещането, че някъде по истанбулските улици броди един друг Орхан, моят двойник“. Трябва да се срещнем някога... дали пък тук, на пазара, няма да открия своята двойница? Ева – може би Емине, Елиф, Елис... някоя друга, истинска моя Аз. Може би съм продавачка на подправки и цветя на Египетския пазар? Или домакиня от Юскюдар, тръгнала да зарежда с провизии лятната си вила? Търся си дантелени пердета, или пък пробвам скъп кашмирено-копринен шал за главата? Седемдесет лири мадам, за вас може и с отстъпка. Играта на

превъплъщения неимоверно се улеснява, когато си наметнеш пъстър шал, сложиш шапка или си купиш слънчеви очила. Тези приказки за шапката-невидимка не са напразни май.

Хората тук продават всичко, каквото ти дойде наум. Дори и това, което не ти дойде. За всяка стока, за всяко красиво и ненужно нещо, за всяка дреболия, казват, си имало купувач. Зеленчуци и плодове, продукти, талисмани, сувенири, животни, цветя и дръвчета... Изгубваме се в тесните пътечки между сергиите. Новородени пиленца (не съм виждала от детството си) и патенца пиукат в отделни щайги, а продавачът е седнал направо на паважа. Никой не му обръща внимание, но той търпеливо чака. И си милва стоката – пи-ли-пи-ли-пи-ли, би-ри-би-ри-би-ри... Все някой ще ви купи, нали? Малки пуйчета и токачки, дребни зайчета, расови кученца и съвсем нерасови малки котета, накацали върху раменете на стопанина си, правят реклама на останалата стока. Не, не, оказва се, че самите те са стоката. А той, достолепно изправен, си проправя път в тълпата, с усещането, че е сам на този свят, в този град, в този момент. Прилича на пророк. Пророкът с котетата. В огромни прозрачни бидони, точно на входа на пазара мърдат „лечителите“, черни и кафяви живи пиявици, малки и големи, групирани по функции и качества. Стоката е надписана: „за високо кръвно“, „за ревматизъм“, „кожни болести“, „за всякакви болести“. Пиявици с лекарски специалности. Невролози, ортопеди, кардиолози, интернисти. Забиват се в кожата ти и изсмукват лошата кръв. Можеш да си купиш цял буркан и така, съхранени в естествени условия, ще те лекуват съвестно у дома. И, може би, ако повярваш, дори ще те излекуват? Стоп, какво е това чудо? Аквариум с малки зелени костенурки. Приличат на изумрудени брошки, но мърдат: тук всичко мърда, имам чувството, че дори луковиците от лалета мърдат като в „Цветята на малката Ида“. Декоративни ли са тези костенурчета? Малки стамбулски нинджи. О, със сигурност и те служат за нещо полезно. А красотата сама по себе си не е ли полезна? Гледат ме, имам усещането, че ми смигат. Изкушаваме се да си купим по една, но дали ще оцелеят до дома? „За какво ти е малка зелена костенурка?“ „Не знам, може да потрябва“ – усмихва се Валя. „Целуваш я и става принц.“ „Това беше за жабите.“ „Добре, тогава херцог.“ Едва ли биха оцелели по пътя нашите херцози. По-късно, в автобуса, се уверяваме, че сме взели правилното решение. И все пак, всичко това се продава тук, значи някой го купува? И се питам: какъв ли трябва да бъде стилът и начинът ти на живот, що

за житейска философия, нерви и спокойствие трябва да изповядваш, за да си позволиш да мислиш въобще за тези неща? Да пълниш живота си, ежедневието си с рибки, птички, котета, патенца, пиявици. Подправки. С подправките на живота, може би? Та нали именно те го правят вкусен. И, живеейки в милионен град, да пропътуваш километри и часове, за да дойдеш тук, в късния августовски неделен следобед, на разходка и пазар, само за да си купиш няколко дребни зелени костенурки, например? След което, прегърнат, не, сграбчен отново от трафика, жегата, гларусите, блъсканицата на Рамазана, грижата за насъщния, от хора, животни, параходи и гълъби, да поемеш обратно към дома. Ако домът ти е на Фатих, добре, близичко е. Ако е Лялели, дори Зейтинбурну – може. Ами Бейоглу? Ами ако живееш в Бакъркьой, Бахчекьой, Бейкоз, Суадие? Кадъкьой? Юскюдар? Далече, далече, далече...

Денят си тръгва. Бавно. Тръгваме си и ние. Надалеч. Обратно към България. Слънцето припича безмилостно. Безмилостен е и следобедният трафик на изхода на Истанбул в посока магистралата към Одрин. Това е сватбеният маршрут на Кемал и Фюсун, уви последен. Драматичната развръзка наближава. За да последва... щастливият финал. На романа и на нашия проект. Трафикът и вечерта могъщо ни улавят в прегръдката си. Любовно. Истанбул все още не желае да ни пусне.

Самият край на август, 2010 година

Германия, сладка приказка

Загледах катедралата отсреща.
От двете страни на входа ѝ се прозяваха тъжните каменни лъвове...
над портала каменни дантели.
Високо горе чернееща се камбанария...
Зад гърба ми прозрачните цигулки на „Травиата“.
Пред мен стоновете на най-стария Зилберман орган в Европа.

„Германия, мръсна приказка“, Виктор Пасков

В първата седмица на януари летим за Берлин. Самолетът е пълен с млади хора, очевидно студенти, които се завръщат след празниците у дома. У дома? От дома? Където и каквото и да означава това „у дома“, в него има и надежда, и оптимизъм и... много тъга. Тъга, че те заминават и ще продължават да заминават, вероятно завинаги, ние обаче със сигурност ще долетим обратно само след седмица. Чувството е малко особено, защото Германия някак си винаги е оставала встрани от мен, никога не съм я мечтала или чувствала толкова плътно, сантиментално-романтично или носталгично, както другите си дестинации. Париж, Виена, Лондон, Дубровник, Истанбул, Солун, Прага, Лион, Сарагоса, Гренобъл, Будапеща...

Когато бях дете, обичах да си фантазирам, а звученето на имената на градове и държави свързвах с точно определени асоциативни образи. Затваряш очи и произнасяш географското име, а съчетанието от звуци рисува образ на живо същество или вълшебен предмет. Така Лондон винаги е оживявал като джентълмен с филцово бомбе, от което ще изскочи заек. Лон-дон – има резонанс и блясък, има и сатенена лентичка на бомбето. Париж пък е широкопръста красавица, която ръси монети и развява златисти къдрици: Па-риж-риж-рижжж – и монетите звънтят. Дубровник е княз, наметнат с пищна брокатена мантия и колосана яка. Ду-брооооов-ник – мантията се провлачва пищно зад гърба му. Прага: някой разстила вълшебно килимче пред краката ми. Солун е синя

кула, забита в облаците. Виена е вита мраморна стълба в стил рококо. Истанбул – купол на гигантско здание, не задължително джамия, но със сигурност храм, прилича на „Света София“: Иийст-амм-бул – чувате ли ехото на Изтока, а акустиката? Испания е танцьорка, обвита с шумолящи пера и волани: И-ссспа-ния. Гърция – изящна женска шия, извита в профил: анфас, шия, пре-гъррр-нала в сянка главата си, с изящно гургуличе гърло. Турция е царствена екзотична птица, разперила опашка, вероятно пуйка: Тъъърки, винаги съм знаела, че е изящна пуйка, още преди английският език да ми го подскаже. Сканди-на-вия се скандира като звън на сребърни звънчета на шейни и кънки в снега. Дания е дин-дон-дили-доннн... Италия – с фина талия.

Но Германия? Не знам, може би цигулка? А може би тромпет? Не, със сигурност е кларнет. „Кралица Клара крала кларнети от криптата на крал Карл...“ Кларнетът на Виктор Пасков.

Има много литература в тази игра, разказвам детски спомени и представи, които са се утаили, и в които след това литературата е набъбвала в главата и душата ми. Но със сигурност Германия във фантазията ми е цигулка и мръсна приказка. „Германия, мръсна приказка“ по Виктор Пасков? Затова и малко нихилистична. „Защо човек трябва да ходи в Германия, когато може да си я въобрази?“, нали така го беше казал. Ситуацията в случая обаче е в пъти викторпасковска, защото спътницата ми се казва Мартина. Отиваме на гости у писател. Сладкодумен писател и приятел, с когото на всичкото отгоре все още не се познаваме „на живо“. Още в асансьора любезна съседка ни разконспирира, че сме българки, и ни заговаря (съвсем не по немски) симпатично-любопитно: „Къде отивате? На четвъртия етаж ли, аха, при Златко“ (произнася „з“ обеззвучено и чуваме Слатко). „Да, при Сладко – на сладки приказки.“ Така се оказва още първата, но и в следващите гостоприемни вечери, когато си говорим със Златко Енев за всичко, на всякакви теми, по много и до късно. Литература, политика, медии, музика, кино, скачаме от тема на тема, откриваме сладостта на общуването между непознати, но сродни съзнания и интереси... Откриваме общи приятели, пре-подреждаме спомени и фантазии, пре-предаваме поздрави, откриваме общи места в паметта си, наречена България. Някога в България и сега в България... Оказва се, че някога сме били учители в различно време от миналото в едно и също училище в Шумен.

Откривам снимка на покойната ми майка в семейния албум на Златко – снимка, от преди четири и повече десетилетия. Пожълтяла от времето снимка, 12 на 7 см, матова, изрязана на къдрав бордюр, която нямам в моите семейни албуми. Краят на шейсетте години е, Велики Преслав, пейка в училищен двор, майка ми в едър план, полупрофил, наведена над книга, сред колеги учители. Един от тях е бащата на Златко. Най-усмихнатият. Какво е това, Господи? Дежа вю или пътуване във времето, въпреки отвъдното? Да срещнеш майка си след години и тя да е по-млада с почти двайсет години от теб самата, на другия край на Европа, в дома на непознат, но вече приятел? Е, меко казано, странно е, но със сигурност е вълнуващо. Ключовата дума беше „сладко“, нали? Е, сладко е. А майка ми на снимката е облечена в онзи така познат суиит стил, а ла шейсетте: естествени къдрици на сасон около кръглото личице и чипото носле, рокля под коляното тип „френска принцеса“, остроноси обувки с тънки токчета. Боже, тя тук наистина е млада, колкото Мартина. И все още не е ходила в Берлин, ще пътува натам по-късно, едва в края на седемдесетте. Германия се шегува с мен и ме предизвиква. Може би именно защото никога не съм я помечтавала? Следколедна Германия.

Коледна витрина

Та как звучи Германия? В картината на нашите предразсъдъци? В дома на хората, на приятелите? Германия е класическа музика (за пореден път Виктор-Пасковска). Предкласическа и романтическа. Не съвсем класическа в нашия случай обаче, както се оказва особено в последната вечер, когато в кооперацията се завихря луд, съвсем по нашенски, немски купон до зори. Той кънти в изрядния английски двор на немската кооперация. Музиката е „хаус“ струва ми се (дум-та-думм-та-думм-думм – пео-пео), а разговорите, смеховете и веселите шумове се стараят да я надвикат. „Събота вечер е, отбелязва компетентно Мартина, западните хора разпускат само тогава, повярвай ми, трябва да го изтърпим“. Вярвам ѝ и не протестирам особено. Но ми е странно и ми звучи точно като в лятна плажна самозабрава, а сме в зимната приказка Германия. И точно като в „Контрабасът“ на Зюскинд, плътното затваряне на прозорците изведнъж те изолира от звуците и шумовете на материалния свят. Трак. И тишина. А в ушите ти зазвучава виола и... контрабас. Пасков и Зюскинд. Слава теб, свещена немска дограма! „Вайспрофил“ сбъдва мечтите ви.

Германия била сериозна и строга, подредена, философска, трудноразбираема за неподредените ни южни глави, неприемаща емоционалния и социален хаос, от който от време на време (поне) искаме да избягаме. Германия, се оказва, че е въплътеният образ на нашите страхове, че никога няма да бъдем като другите. Германия през януари. Вкарваме я в трудно разбиваемите си стереотипи отвъд литературата, отвъд Гьоте, Лесинг и Хайне. В Германия е студено и мрачно, постоянно вали дори през лятото, а през януари е лед и студ, и въобще – луди ли сме да тръгваме точно сега за там? Берлин е градът на липите, а те ще цъфнат след... половин година.

Дъжд над Берлин

Усещаш града по миризмата му. Миналата година по Коледа Лондон ухаеше на канела и джинджифил. Лондон мирише на коледен пудинг. Париж – на кафе, целогодишно. Истанбул – на подправки. Напоследък усещам, че всички големи световни градове започват единодушно да миришат на кари и индийски специалитети. Очарователна глобализация на сетивата и вкусовете. Берлин не остава встрани от общата тенденция – тук, оказва се, че дори традиционните вурстчета са подправени с индийска мистика и лютивина. Но не тя доминира. Над всичко се носи кристално чистият въздух (как го правят, като трафикът е внушителен?), който мотивира не просто случайни колоездачи-ентусиасти, а направо масовка да се движи по улиците по този начин. Името им е легион, възрастта им – най-разнообразна, 24 часа в денонощието те въртят педалите на път към работа и училище. Тук колоезденето, подобно на разделното събиране на отпадъците, е издигнато в култ, то е религия. А скъпият градски транспорт е само предтекст да се спортува и да

се живее разумно, пестеливо и здравословно. Не, не, мисля, че думата е „целесъобразно“. Обикновено се отнасяме по балкански недоверчиво към подобна философия за живота. Оказва се обаче, че е толкова хубаво, толкова естествено и лесно да живееш по този начин.

Берлин мирише на пролетна гора. „От ароматизаторите е, изяснява Мартина, слез на земята.“ Респектирана съм от младежкия ѝ прагматизъм. Поставени навсякъде, те излъчват ненатрапчивата миризма на грижа и чистота. Ухае и от парфюмите и козметиката на изрядно изкъпаните и поддържани берлинчани и берлинчанки. (Не че идваме от сърцето на Ориента, съвсем не, но защо ли се сетих за злобната забележка на Чърчил относно съмнителната хигиена на Балканите, където се поздравявали с „честита баня“...Голям срам.) Берлин ухае на истинска пролет, освен всичко и благодарение на неестествено мекото време през тази зима и къде тих, къде бурен пролетно-януарски дъжд, подправен със светкавици, гръмотевици и градушка, които се изсипват щедро от небето в продължение на цяла седмица. Вървим пеша из „Тиергартен“ и по „Унтер ден Линден“, по „Лайпцигерщрассе“, „Фридрихщрассе“... Мокри до кости (до бикини) и щастливи. „А то – градушка ни удари, а то – порой ни мътен влече...“ Вървим с ясното съзнание, че е възможно и дори необходимо да се изгубим в този град. За да го опознаем. За да го обикнем. Впрочем, от първия ден вече го обичаме. Може би именно поради това ни мирише на пролетна гора и усмихнати хора? Или благодарение на това? Не знам.

Поискахме да се изгубим и се изгубихме. „Внимавай какво си пожелаваш.“ Слизаме на спирка Белвю и тръгваме към президентския дворец. Наоколо имаше чуден парк, забелязахме го от автобуса още на отиване. Вниманието ни обаче привлича прелестен железен мост (вероятно от времето на Третия Райх) и се покатерваме на него. Минаваме Шпрее, която опасва целия Берлин, подобно на лъскава анаконда, за да не можеш никога да разбереш на кой бряг си всъщност, и попадаме в луксозен квартал. Не след дълго вече сме пред затвора Моабит. Какви контрасти. В ума ми се прокрадва ироничен рефрен на приятел-класик: „Разбиват затвора, разбиват затвора и пак го изграждат съветските хора...“ Доста привлекателна сграда е, ако трябва да бъда искрена.

„Марти, спомняш ли си героя от Лайпциг, тук е лежал“ – подсмихвам се аз. „О, я се разкарай с твоя герой, още в пети клас се отказах от историята.“ Как се отказва историята? Може би като цигарите. Как? Абе,

да, Мартина никога не е пушила. Само малко марихуана, за обща култура. То, и аз така. „Ами нашите ми бяха купили акордеонче с 40 баса и аз се уча да свиря на него, пея колкото ми глас държи „Вятър ечи, Балкан стене“. Един ден, свиря си аз, свиря е силно казано, и майка ми влетява ужасена в хола: „Мартина, веднага спри, полудя ли, ще чуе чичо ти Осман от осмия етаж и ще се засегне...“ Оттогава край ти казвам, точка, никаква история не уча повече.“ Мартина е сбъднатата утопия на Фукуяма. И на мултикултурализма.

Влизаме в индустриална зона и виждаме, че... не, определено сме далеч от истината за двореца Белвю. Попадаме в турския квартал, след малко надписите вече са изцяло на арабски, Западен Берлин няма нищо общо като архитектура, като нагласа, като съжителство на разни светове с източната му част. Уж ние идваме от Изтока, пък тук мирише на дюнери, на агнешки кебап, а пред очите ни се мержелеят витрини с баклави и шам фъстък. Различно сладко (е). Оглеждаме се – по улицата надписите на латиница изчезнаха, отвсякъде ни гледат арабски писмена, светещи реклами и... многозначително втренчени погледи. „Ев, мислят ни за рускини – разтревожено констатира Мартина, – заради кожената яка на якето ти е“. „Ами, я си виж светлите очи, бе, Марти. Давай да изчезваме оттук.“ Снимаме се полуусмихнати под светещ скорпион на дюнерджийница „Скорпио“ (предполагам, че това пише, във всеки случай събратът скорпион е разперил опашка). Хм, зодии и ислям? Бързичко се мятаме на случаен автобус, за да стигнем до позната точка на града и отново поемаме пеша.

Източен Берлин мирише на ванилия. На коледен щрудел с ябълки, ром и канела. И не само мирише, а и сладни. Изчакваме часа за обедната литургия в Берлинската катедрала, не случайно наречена Дом на берлинчани: величествено бароково здание, което се извисява срещу река Шпрее, гордо изправено срещу Острова на Музеите, Моста и знаменитата „Унтер ден Линден“. Наистина е дом, има си всичко: и магазин за сувенири, и топла сладкарница-кафене, дори тоалетна и мивка с топла вода. Можеш да си живееш тук. Да четеш, да се срещаш с приятели. Изчаквайки или не литургията. Пием берлинско капучино и похапваме най-вкусния щолен на света.

Литургията започва, сядаме по скамейките, малко сме, предимно туристи – японци, руснаци, и ние, двете българки (отпреди малко – бивши рускини). Започва службата, на немски е, а всичко разбираме, до

последната дума. Свещеникът притежава рядката дарба да внушава спокойствие, ведрост и доверие, изправен пред група туристи-иноверци (туристът не е в катедралата, за да се моли, а да разглежда и щрака), той звучи повече от убедително. Следколедно и благо. Той говори за нуждата от вяра, за значимостта на надеждата и мисията на любовта, дарена ни от Спасителя, роден в тези светли празнични дни. Празнично отеква органът, стаени и снишени, сме скрили фотоапаратите, въпреки че е позволено да се снима.

Навсякъде се снима – немците-католици, униати или пък типични протестанти (узнаваме, че катедралата, в която се намираме, е пруско-униатска, затова ни прилича толкова на католическа) нямат нищо общо с ревнивите и строго навъсени англиканци, за които фотоапаратът и шапката на главата на чужденеца са враг номер едно. Предната вечер Златко твърдеше, че немците са най-толерантните хора на света, че в културата и поведението на тази нация са заложени либерализмът и търпимостта. Странно, винаги съм си мислела, че страната на свободата е Франция? Още на следващия ден зловещите парижки събития около „Шарли Ебдо“ вече ще разколебаят вярата ми в безкрайната сила на толерантността, на прословутото либерте́, егалите́, фратерните́ на милата Франция, но още тук, в катедралата си давам ясна сметка за това, че Златко е прав.

Минаваме пред кралската крипта с мощите на знаменити германски мъже и жени (за ужас на Мартина: „Не ми казвай, че наистина са погребани тук! Какъв кошмар, стоим и си щракаме сред труповете!; „Това са мощи, бе, дете, не разбираш колко прелестно и величествено е всичко това“; „Оф, разкарай се, моля ти се, с тая прелест, прекалено религиозно ми е, давай да се чупим оттук!“) и съзирам нещо, което ме удивява. Електронно табло с размерите на разгърнато списание, с тъч-екран, който е включен и изобразява светещи цветни лица на четиримата велики реформатори: Мартин Лутер, Жан Калвин, Еразъм Ротердамски и Томас Мюнцер. Оказва се електронна игра – с естествен адресат, разбира се, младите посетители на храма. От главите на светещите потрети излизат проблясващи въпросителни, които отварят съответния облак, в него трябва да нанесеш отговора на въпроса: „Кои са тези велики реформатори? Познавате ли ги?“ Наред с вярата, немците образоват, поучават, провокират. Чорбаджи-Марковата ми почуда пита: „Какво правят фармасони и протестанти в божия храм“, става ми смешно, Мартина обаче

е отегчена – кой католик, кой протестант, униат или нещо такова, и вече копнее за свобода, разходки и простор. Нооо, няма пълно щастие, защото първо ще пообиколим музеите. И моето „пообиколим“ продължава до вечерта.

Реформаторите

Изхвърчаваме навън. Правим кръгче пред кметството, снимкова сесия, в наша чест светва дори слънце изпод облаците, „снимай ме в бекграунда на тази мощна величествена катедрала“, щраквам Света Мартина и след това поемаме към Алте Музеум, Националната галерия, Боде Музеум, Пергамонт Музеум (за съжаление в ремонт, но нищо, майка ми, Марчето, вече е била тук, все едно, че и аз...), Нойес Музеум. Търсим прочутата глава на Нефертити и я откриваме там, където винаги е била, в Нойес. Въобразявах си, че след Британиш Мюзеум и Нешънъл Гелъри, след Лондон, миналата година, повече няма да ме споходи онова задавящо вълнение и трепет пред големия шедьовър. И бях решила, точно поради тази причина, срещата с Мона Лиза, например, да я отложа за дълбоки старини. Но Нефертити? Човек винаги прави открития

за себе си, възможно е прехвалени творби да отмине с равнодушие, а да го трогне нещо неизвестно и внезапно. Пред трите женски глави на Берлин, обаче, дъхът ми секна. Нефертити, Плачещата Богородица и Печалната Германия.

Берлин се оказа градът-апотеоз на женската хубост. Нефертити е запазената туристическа марка тук, така както е Сиси за Виена. Как са живели до преди императрица Сиси виенчани? А парижани без Джокондата? Барселонци без Гауди? Истанбулчани без Хюрем и Сюлейман? В този смисъл Берлин е сравнително независим от властната Нефертити, но не без гордост отбелязва, че именно тя е неговият загадъчен женски чар.

Изобщо, аристократичната интелектуална прелест и онова духовно излъчване на елегантност и чисто физическа красота и достойнство буквално блика от берлинските статуи, фигури и лица на „„немски колоси на духа. Да, безспорно са били красавци: и Вагнер, и Бисмарк, и Хумболт, и Курциус, и Блюмел, и всичките му там кайзери и князе, Софии, Шарлоти и Вилхелмовци. Но затова пък в пъти по-мощни са митовете за тях. Мартина, вече повярвала в митове, отбелязва със задоволство, че по улиците вървят високи, красиви, изваяни хора, „истински нибелунги, Ев“ – мъже и жени, възрастни, но с достойна осанка; тийнейджъри; майки с колички; полицаи; юпита. Арийска хубост. Да не говорим за онази безумно красива жрица на любовта, която срещаме в последната си нощна сутрин в този град, на път за самолета. Няма такива руси коси, стройни крака и сини очи с безкрайна, потапяща те в тях тъга. Рядко ми се случва да се обърна след жена по улицата. Но, попадайки в Берлин, човек дълго след това се обръща след този град.

Плачещата Германия

Дали пък да не нарека този град „Нея“? Берлин е Тя. Имам предвид най-известния до натрапчивост символ на града – Телевизионната кула. И Тя е стройна, с издължена шия, подобна на Нефертити, надменно заровила глава в небето. И тя, подобно главата на Нефертити, излъчва извънземна светлина. Цялата, като че ли е изваяна от слюда. Опитай само да ме хванеш! От край време (комунистическото време, което мислехме някога като начало, днес като край) тя зорко съблюдава какво е ставало оттатък и отсам стената (някога) или – в нискоетажен западен Берлин и във високия панелен Берлин (днес). И кулата се превръща в стройна Германия, във Вагнерова Брюнхилда, във Валкюра с руси коси и светли като Берлинските мъгли очи. И отново ми идва на ум нещичко за безподобната арийска хубост, бих пробягала през расовите теории, но е признак на лош вкус, пък и никога не съм им се доверявала. Животът и случаите тук са решили на всяка крачка да ме опровергават. Защото съзирам самата Нефертити, оживяла пред очите ми, облечена в строгата униформа на охранителите доброволци пред пропуска на Бундестага – очевидно студентка, в чиито арабски очи проблясва вложено цялото спокойствие и достойнство на немската раса. А на табелката на ревера е изписано името Ясемин Ахмад.

Църквата Кайзер

На следващия ден отново сме по улиците в ранни зори. Минаваме край живописната стара част на Източен Берлин, край Мариенхоф кирхе, Сан Николаус кирхе, край театъра на Николайфииртел, къщата на Лесинг и... Къщата на ангелите. Той представлява нещо като куклен дом, но не по Ибсен, а по-скоро – изискан бутик за коледни миниатюрни играчки. Идва ми малко в повече подобна натруфеност спрямо иначе строгия или по-скоро небрежен български коледен вкус. Сладни малко в повече тази кукленост. Но тъкмо заради това, заради трепкащите лампички и упоителния мирис на сладкиши по улиците все още се усеща духът на щиленахт. В последната вечер отново ще минем оттук и ще направим велико географско откритие – само на 50 метра от кукления дом се намира... Музеят на марихуаната. Е, вече буквално стана упоително. Ще се шмугнем вътре, тласкани от непреодолимо любопитство, ще се смеем до насита (без външна помощ, подчертавам) и ще си напазаруваме доволно от магазина сувенири и... отново сладкиши. Бонбони с марихуана, шоколад с марихуана, конфитюрчета с дрога. „Как ще ги пренесем по самолета?“ – пита Мартина, много леко притеснена, повече делова. „За къде ще летите?“ – любезно надава ухо симпатичен младеж, уредникът на експозицията. „За България.“ „О, за там ли, никакъв проблем“ – усмихва се той. Миризмата е трънчива, очакването сладостно. Е, шоколадът сам по себе си е дрога.

Берлин мирише на ванилия – това била космическата миризма, казват „очевидци“, и на елхи, струпани изрядно на отредените за това следколедно време от годината места по улици, паркове, градини и дворци, по алеите на зоопарковете. Много елхи. Във всяка къща е имало сигурно поне по две. Има ли живот след смъртта? Със сигурност има, доказва го многофункционалността на коледното дръвче по немски. Елхови клонки и венци доукрасяват улиците, постилат зимните паркове, хранят животните в зоопарка, грижовно топлят корените на акуратно подрязаните рози, засадени в стройни пруски редици в алеите. Както впрочем и дърветата по улиците, в горите и край езерата, които зърнахме от самолета. „Тук явно всички слушат, така ги учат, като войници са, така им внушават дори на дърветата, не мислиш ли, грух? Немски ред и дисциплина цари и никой не си позволява да расте безразборно“ – смее се Мартина. А това „грух“ си ни е закачка: грух-тук, грух-там, трябва да има малко объркване, редно е да се внесе леко безредие в изрядния немски ред, малко прасенца и артистизъм не са излишни, за да бъде светът

пъстър и шарен. Иначе ни е твърде подредено и религиозно, не мислиш ли, гру-у-х?

Не, сериозно, тук всички участват съзнателно и равнопоставено в социалния живот. Дори в берлинското Зуу или Цоогартен (както е правилното произношение) имах усещането, че и животните са в работен порядък. Разхождаш се по алеите и зорко следиш за: работното време на жирафите – най-красивите същества на света; плувната сесия на хипопотамите; протяжки и работни пози на леопардите, статичната фигура на Багира, черната пантера, в медитативна сесия; сутрешния боди-билдинг на слона с автомобилна гума. „Винаги съм мечтала да работя в зоопарк“ – въздиша Мартина. „А станах рекламен мениджър. Пфу! Да рина на слоновете, да храня тигрите, да плувам с делфините, да милвам маймунките – има ли друго щастие, кажии?? Обаче като казах на майка ми, тя се разплака. И се отказах...“ Крахът на Мартинините мечти. Е, няма как, трябва да я запечатам за историята и я щраквам с количка за сено и най-щастливата усмивка на лицето. Пътуваме за да сбъднем мечтите си, нали?

Мартина в зоопарка

Стоим пред клетките на маймуните. Същински разкош! Танци, прегръдки, вечерен тоалет, грижа за бебетата – облизване, пощене, почесване, масажи, милувки. Щрак – снимка на маймунско четиричленно семейство. Същите са като нас. Всички са обърнати в профил един към друг, главите – в анфас към обектива. „Няма такава прическа“ – смее се Мартина. „Гледай, гледай, Ев, същински пънк!“ Дъхът ѝ спира пред клетката на зелените дългоопашати маймуни. „Погледни ги, не са ли съвършени! – възкликва тя. – А ние, хората, колко сме ужасни, грух. Как можа да ни сполети тая еволюция, кажи ми ти на мен!...“ Е, това вече е бисерът на века! Обърнете се към Дарвин за рекламация на идеята, фройлайн... И така, злощастно сполетени от еволюцията, просмукани от миризмата на големите котки, на слонове и хипопотами, поемаме към... Бундестага. От покрива му наблюдаваме света. Берлин е потънал в дълбока, януарска, дъждовна следновогодишна нощ. А още е пет и половина след обяд. Шпрее се вие като сребърна змия и в оловночерните ѝ води се отразяват всички лекомислени цветни лампички на уж сериозния, вечерен, делови Берлин. Животът е хубав.

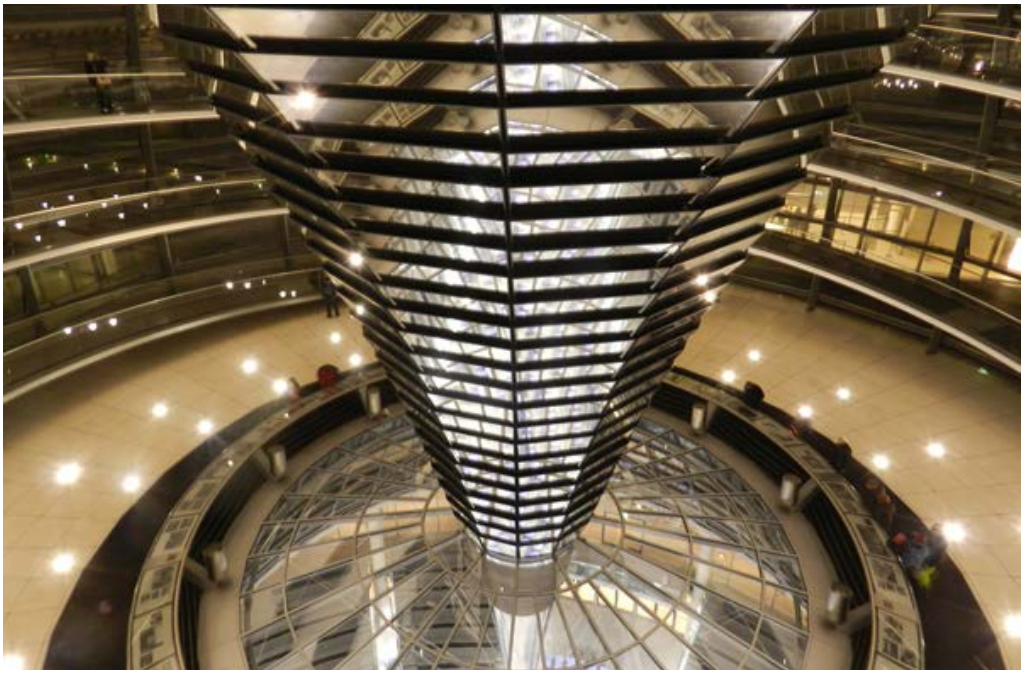

Райхстагът

На другия ден ще щурмуваме поредния дворец в живота си. В своя безразборен, но спокоен патешки и лебедов ред изящно се носят по езерото на Шарлотенбург зеленоглави и кафяви патици, шарени индийки (токачки, пуйки, търки? що за птици са това? берлинки!), и още сиви чапли и снежнобели лебеди. Немският лебед е спокоен и дисциплиниран, не е като онези нахакани лордове от езерото на парка „Сейнт Джеймс“, които надменно ме загърбваха (за-опашваха) миналата година. Тези са по берлински отзивчиви. Лебедът позира съвестно пред фотообектива, участва активно в режисурата на снимката, артистично съска и протяга шия точно тогава, когато е нужно. Съзерцавам го и образът му се наслагва върху стройното като свещ в небето тяло на кулата, върху издължения профил на Нефертити, върху изящните силуети на танцьорките от билборда на Театър Ренесанс или от женските лица в рекламите на Нивеа.

Дори причудливите дълги извити тръби за газта по улиците (издигнати за безопасност доста над човешкия ръст), които опасват сгради и строежи (ужасно активно се строи и ремонтира навсякъде), притежават грацията на лебеди и красиви жени. Боядисани в неочаквани цветове, светлорозови и светлосини, те придават футуристична екзотика на артистичния град. Напомнят ми малко за скандалния парижки Бобур. Берлин е женска красота, ред и чистота, но и изкуство. Оказва се неслучайна и вярна славата му на арт-център в сърцето на Европа, на музикална, театрална, симфонична, филмова столица на стария континент. Уверяваме се с очите си и с краката си, когато стъпваме на Потсдамер плац, около Берлине синема, на площад „Марлене Дитрих“. „Мартине Дитрих плац“ – смее се доволна Мартина. – Тук е като в Брюксел, но много по-хубаво!“

Марлене Дитрих плац

Артистичната пъстрота и вакханална радост някак трудно се вместват в представите за подреденост и дисциплина. Оказва се обаче съвсем не невъзможна подобна комбинация от свобода и порядък. Немската социална машина работи на пълен ход. Слушат и изпълняват точно, мотивирано и убедено задълженията си всички: администратори, служители, учещи, спортуващи, търговци, полицаи. И подземни, и надземни железници, и автобуси, и трамваи се движат в точност до минута и секунда. Те знаят дори вместо теб накъде си тръгнал и кога точно ще пристигнеш.

Небостъргачи

Ако случайно се изгубиш, случи ни се на два пъти по две (в Източен и в Западен Берлин, през деня и вечерта), някой задължително ще ти се усмихне и ще те заговори. „Какъв е проблемът?“ – спира се в тъмното млада германка с количка и добър английски. „Какво търсите, изгубихте ли се?“ – пита възрастен хер на не толкова добър английски. И вперваме очи в картата. Ами, да, изгубили сме се в неприлично ранен час, 19 вечерта, неприлично близо от дома на нашия приятел, на неприлично лесно място на минути от Александърплац.

Попаднали сме на площад с името „Роза Люксембург плац“. Мартина не знае коя е Роза. Аз обаче знам и ми е смешно, и ми е нелепо, и ми е странно. Тези имена все още ли съществуват? Оказва се, че да. Всеки ден пресичаме „Карл Маркс Алее“, на картата откриваме „Ернст Телман щрассе“. И Карл Либкнехт е тук във вид на улица. И Ленин – като паметник, изправен в целия си, дори двоен ръст, на видно място. Вперил е поглед не в грядущето (Слава Богу!), а в тевтонския рицар, който размахва копие срещу него и срещу историята, във фоайето на Националния им исторически музей. В парк „Трептов“ продължава да се извисява

съветският воин-герой, спасил малкото германче от пламъците. Отвъд Вратата и Стената, с гръб откъм Бранденбург се извисява Паметникът на съветските войски, ограден с танкове и червени петолъчки. Позната картина. В Западен Берлин сме! Но на паметника няма втори надпис, думите са само на руски: „Слава советским воинам,...павшим против немецко-фашистких захватчиков..., признательные поколения..." Дежа вю. Било ли е? Очевидно нищо не е забравено и никой не е забравен.

По-интересното е, че немците и не желаят нищо да забравят. И ето, вървим из западната част на града по улици с имената „Хирошима щрассе", „Бен Гурион щрассе"; минаваме пред паметната плоча на Де Гол и Аденауер; край бюстове на тримата големи – Кол, Горбачов и Буш. Колко са големи и кое им е голямото, това историята ще отсъди, ще се произнесе по-нататък. Факт е обаче, че ги е имало, паметник има и за сега просто трябва да ги помним. Помним всичко, твърди германецът, и не с омраза, а с респект, понякога с усмивка. Понякога с тъга или срам, но никога с пренебрежение и досада. Усмихват ни се нашарени трабанти на Чек Пойнт Чарли, изрисуваните парчета от Стената в цялата им пъстрота са върху маските на импровизираната Фейсбук-стена.

Стената

Постмодерният колаж „Стената“ върху Стената много ни забавлява. Коя е стената, която огражда и разгражда човешките светове? Какво се случва с отношенията помежду ни? Въпреки сериозните исторически травми германците не са загубили способността да се усмихват – така, по човешки, през историята. Откриваме частите от тази стена и стени на билбордове и се щракваме на техния фон на лъскавия „Потсдамер плац“. И всичко се вписва съвсем хармонично в арт-безпорядъка на големия Салвадор Дали, който сардонично ни гледа, изрисуван върху търбуха на бяла берлинска мечка, която любезно кани посетители за музея на художника, а той подръпва мустака си от портрета и лукаво подкана: „Come into my brain!“ Кой ли може да влезе в мозъка на безподобния Дали? Сигурно само някой берлинчанин. И уверено подхваща развълнуваното откровение на Кенеди: „Ich bin ein Berliner“. (И аз, Дали, също съм берлинчанин.)

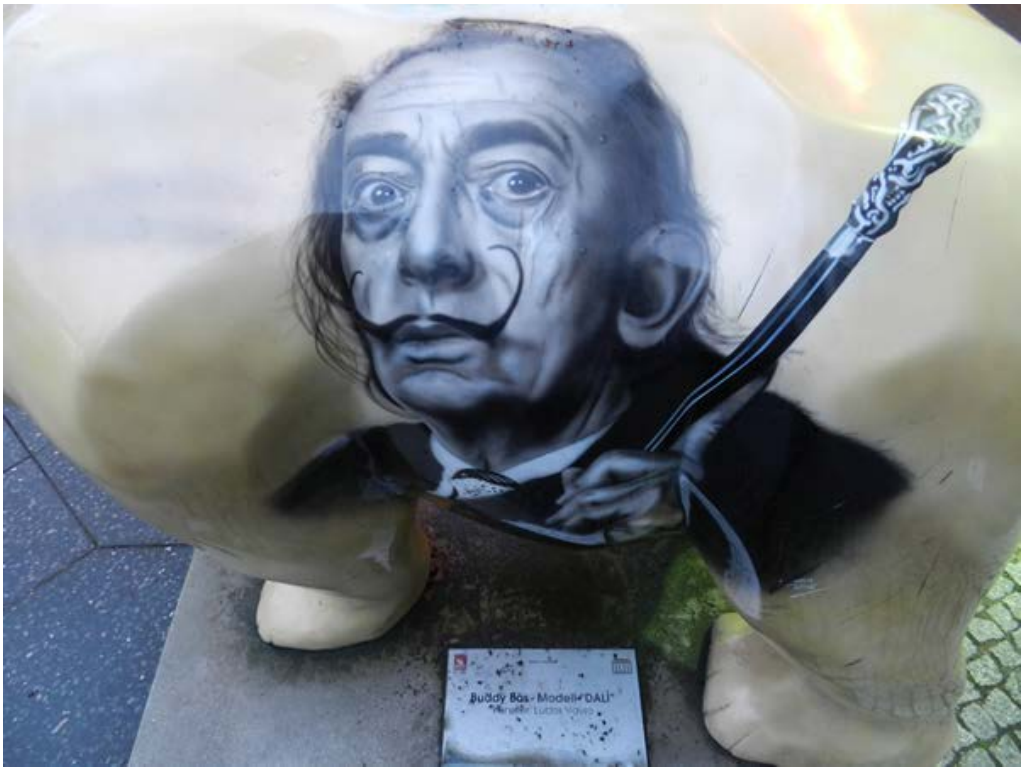

Дали

Арт Берлин

Днес обаче всички берлинчани са Чарли. Или Шарли? Онзи от Чек Пойнт-а. И онзи, Виктор-Пасковият Чарли, българският джазмузикант, който бленува музиката на своя идол Чарли Паркър, който е преживял своята Германия и като секс, и като свобода на духа, и като мръсна приказка. И като аутопсията на една любов. И като... смъртта. След вчерашните кървавите атентати в Париж, тази вечер пред Френското посолство има бдение. Берлин е окичен с лозунги: „Je sui Charli.“ Солидарност, равнопоставеност, достойнство – това са имената на немския дух. И вярата в бъдещето. Звучи скандално шаблонно, убийствено скучно и стереотипно. Но е вярно. Усещаш го така, когато минаваш около най-вълнуващите паметници на Берлин, поне за мен са такива: „Гроссе щерн“ – колоната на немския дух и слава, по-ниска, но много по-въздействаща от Колоната на Нелсън на Трафалгар Скуеър в Лондон. Не ти пада шапката от главата, проследявайки с поглед върха ѝ, но дъхът ти спира.

Така въздейства и паметникът на Бисмарк. Не обичам паметници, никога не съм ги обичала. Винаги ме е дразнело разточителството на хоросан, мрамор и бетон заради тях. Бисмарк обаче ме порази, възтор-

гна, занемя. Порази ме с особения стоицизъм и трагизъм на фигурата си Железният канцлер, за когото родната ни българска история не се е изказвала по най-ласкавия начин. Първото, което изплува в спомените ми, е злобният стереотип от онзи Ботев фейлетон: „Бисмарк, яхнал земното кълбо и точи пелин за здравето на Германия, а около него граф Горчаков раздава коливо за бог да прости славяните.“

Бисмарк – паметник

Винаги съм подозирала, че има нещо адски нездравословно спрямо историческата логика и хигиената на индивидуалния дух в прекаляването с литературното образование „по български“. Е, наистина е така. Защото въпреки всички исторически травми, а кой от народите на Европа, че и на света, може да се „похвали“ с по-дълбоки и значими, немският дух подхожда концептуално, мъдро, спокойно и уравновесено към историята. Очевидно преживял катарзиса си като общество, германският народ естествено има и своята осмислена историческа перспектива. Такъв ка-

тарзис на нас просто няма шанс да ни се случи. Подобно на своя железен канцлер, немецът уверено, и малко тъжно, гледа в бъдещето, заобиколен от култовите алегорични фигури на Науката (това е фигурата на четяща жена, възседнала Сфинкса – Мъдростта), Силата (Атлас, повдигнал земното кълбо), Победата (Виктория е в смъртна схватка с поваления, агонизиращ лъв) и Труда (Млад немски Хефест, който размахва чук и меч, кове съдбините и оръжията на народа си). „Arbeit ist mein Glaube. Arbeit macht frei.“ (Трудът е моята вяра. Именно трудът ме прави свободен.)

Ние, на Балканите, това някак трудно ще го разберем, защото за нас трудът е наказание и робска принуда. Ние тук, по тези географски ширини се наказваме с труд. И си издигаме лозунги, в които сами не вярваме. Съединението правело силата. Тук четем друга повеля и тя е много по-конкретна и разбираема. Затова и изпълнима: „Einigkeit und Recht und Freiheit.“ (Единство, право и свобода.) Просперитетът идва едва след това. А ние? Ами и при нас е нещо подобно: „Умря сиромах за правда, за правда и за свобода.“ В този момент обаче си мисля (сигурно е заради французите), че нашето, вече небългарско, а европейско „Liberté, égalité, fraternité“ ще има нужда от повечко немско здравомислие и прагматичност.

Завръщаме се с Мартина у дома. В самолета е пълно със... стари хора. Минала е само седмица, а ние сме като че в космическата машина на времето и сънародниците ни са остарели с половин век. Не, просто само ние сме младите, които се завръщаме. Възрастни, пребрадени с шарени забрадки, туркини се щурат тревожно по коридора и търсят местата си. Няколко цигански семейства и самотници-гастарбайтери се връщат, разбира се, за кратко, очевидно колкото да дадат малко финансова опора на своите тук. В безнадеждността.

София ни посреща в скреж и мраз. С ясно, слънчево, но мразовито януарско утро. Липсва ни сладкият вкус на Берлинските кристални мъгли. Мартина ме гледа с бистросините си очи на хъски, невинно, учудено, като дете, което току-що е сторило непростима беля: „Наистина ли се връщаме, груух? И няма повече Берлин?...“ Над Кремиковци е странно прозрачно. Но затова пък високите сиви столични блокове са обвити в плътен пушек и кафяв дим, с вида си странно ми напомнят немски мъфин. Само че не толкова сладък. Димът на родната Итака... Никак не сладни. Но в самолета вече сме опитали най-сладкото немско кафе и най-шоколадовия мъфин в живота си.

Първите дни на януари, следновогодишно, 2015 година

По Великден в Корфу

Това, от което всички имаме нужда, е слънце.
„Градината на боговете“, Джеръл Даръл

На разсъмване наближаваме пристанището на Игуменица. Утре е Велики петък, наречен още Разпети. Като дете тази дума никога не ми е носела трагичното усещане на разпятие и страдание, звучала ми е като нещо напето, разперило крила, като петльов гребен и шарени яйца, облени в сияйна великденска зеленина. Ту априлска, ту пък майска. Тази пролет е различна – сива, намусена, разчорлена. Избягахме от смразения български април като осланени щъркели... Казвам „избягахме“, защото със сигурност посоката, в която сме поели, е земята на вечното детство и лято.

Остров Корфу. Да, онзи същият, от романите на Джеръл Даръл, в които човек е дете, попаднало в кивота на Ной, сред животинки, пъстри дъхави растения, подивели от пищност дървеса, странни птици и всякакви хора. „Моето семейство и други животни“. „Градината на боговете“. Птици, животни, роднини. Ягодовочервена крайморска вила с дървени зелени кепенци на прозорците, треви, пчели и рай. Многолюдна английска фамилия с капричиозни английски нрави, вечно готвеща, загрижена майка, дъх на кафе, ванилов пудинг и препечени филийки. По гръцки обилни обедни трапези и разгулни вечéри; разпукнати от сладост дини с розова захарна сърцевина и подгизнали от сок смокини. Там животът е като в комична опера, разказва Даръл. Шумен, безспирен, той преминава под зоркия контрол на мъдър магарешки поглед, на вярно кучешко скимтене, под шарени маслинови сенки, сред изумрудени заливи. Тръгнали сме натам с литературните си илюзии, с туристическите си фантазии, с побърканите си мечти. Да останем.

Защо въобще пътуваме? Защото четем романи. А защо четем романи? За да пътуваме. Да ги преживеем. Четенето на романи ни харесва, защото ни кара да смесваме имагинерното с реалното. Това го знам от Орхан Памук. Но се случва и обратно – четенето придава валидност на

въображаемия ни свят чрез сетивата. И рядко се оказва, че реалността надминава очакванията ни. Но сега предстои да ни се случи. Установявам, че пътуването много прилича на четенето, защото смесва и обърква, създава, потвърждава или не някакви наши предварителни представи. Тръгвайки към Корфу, човек задължително се мушва в машина на времето и се връща в детството си. Заради Дарял.

В очакване на ферибота едно сънливо тютюневожълто куче протяга гръб на кея, а ние се щураме из точно толкова сънливата Игуменица, с тесни улички и обилни лимонови и портокалови градини. Пролетта вече е избухнала тук. А „Градината на боговете“ започва именно оттук. В потвърждение на това откриваме отворено кафене с истинско дъхаво сутрешно италианско кафе. Очарователно градче е Игуменица, различно от всички останали фериботни разпределителни гари по света, обърнало лице към морето на пъпа на света. Заповядай, Одисей, на север към Бари ли поемаш, към Сидари ли, към южно Корфу ли? Тръгвай накъдето ти видят очите. Ние държим твърд курс на юг, защото ще акостираме на югоизточното пристанище Лейкеми. Нашият кораб е „Керкира лайн“, защото Керкира е оригиналното име на острова, а съседката „Хелени“ кокетно поклаща ханш и обръща нос към Бари и албанските брегове. Влизаме в търбуха на кита и бавно, много бавно (тук е Гърция и всичко е в това темпо) поемаме към острова. Към онова блажено кътче от рая, твърде просторно впрочем, заело сърповиден профил, който набитото око по-скоро оприличава на размахан ятаган. Всички гръцки острови си играят с въображението на наивния, но затова пък високомерен европеец. Санторини прилича на кроасан, Крит – на лодка или сал, Кипър – на звезда, а Тасос, той нали си е наш, на бухта. Корфу обаче е юнак. Южната страна на сушата е по-широка от северната, а по диагонало-вертикал може да бъде изминат с автомобил за повече от два часа. Голям остров. Като Рая.

Райски остров

Духът, архитектурата и самочувствието на Корфу напомнят на Неапол и Дубровник, а и историята му е подобна. „Виж Неапол (и боклукът му – добавяхме навремето) и умри!“ Защо обаче никой не казва: „Виж Корфу и умри?“ Освен Даръл. Този остров попада през вековете в какви ли не ръце – италиански, френски, английски. Дошли Наполеоновите войници и забравили да си отидат. Английските туристи пък и до днес се държат като владетели тук. „Откъде сте, откъде сте?“ – питат обикновено местните, къде от любезност, къде от любопитство. „Сигурно сте англичани?... Не? О, колко хубаво тогава!“

Но никога островът не е бил османски. Твърде едра хапка се оказва Корфу за османците, може пък и да ги е респектирал войнственият му силует, знам ли? А може би просто морето пази по-добре от континенталната твърд? Дубровчани плащали столетия откуп на османците, за да не влизат в града-държава. Е, все някога и това се случило. Днешните дубровчани разказват, че когато преди три години турска фирма купила веригата хотели, запазена марка на града, на традиционния пролетен фестивал група зевзеци се маскирали като османлии и вдигнали

транспарант с надпис: „Най-сетне ви превзехме!“ Балкански шегички с политическата коректност.

Керкирци обаче откуп не са плащали никога. Те са си по гръцки пестеливи. И мъдри по корфуциански. Мъдри ами, дивú се българинът, ето че са си сбъднали хората бялата родна мечта по „вносно иго“. Та-а-а... много гръцко и едновременно шарено-негръцко се оказа това място. Пеят италиански тарантели, носят диадеми, отрупани с цветя; с повече италиански, дори малко тиролски багри и хармонии; сукмани с твърде смели за гръцкия консерватизъм деколтета и много пъстри елечета. Мъжките носии са с бухлати гащи като от романите на Казандзакис, обувки с червени помпони и... бомбета на главите. Йонийска и Егейска еклектика се сливат в едно.

Но тук и само тук съзирам такова чудо невидяно – на една и съща сергия да се продава две в едно: икона на Богородица, закичена със синьо турско оченце. Мави гьоз, против уроки. Винаги съм си мислела, че е на Аллах. „Не е – поправя ме Кадрие – Аллах няма очи, той е навсякъде. Това е много древен шамански знак на всевиждащото око. Принадлежи на древните тюркски племена, които тръгват да се разселват от средна Азия. Всички средноазиатски култури се кичат с него от тогава. И арабите, и ние – нищо, че е езическо.“ „И ние също“, повтарям аз. Така, този древен пътешественик е изминал по дължина цели два континента, за да пристигне на гости тук, в Йонийска Гърция. Намигвам му, на колегата-пътешественик. Той ми отвръща. Божията Майка ме наблюдава съсредоточено. Великден е.

Синьо оченце

На фона на розово-златния хоризонт на изгряващото слънце се синее морска шир и белее туловището на нашия ферибот. В далечината на сутрешната омара се мержелеят меките заоблени гръбчета на малките камилчета – хълмовете на Корфу. Малкият Джери от романа на Даръл ги вижда като „шоколадено кафяво петно суша, обвито с мъгла и дантелена пяна... сребристозелени маслинови горички, плажове – бели и извити като слонски бивни, черни кипариси..., синьо като пеперудени крилца море...“ Тази гледка тепърва ще ни омагьосва, засега обаче слизаме нестройно от нашия морски плавателен кит и се пръскаме по кея. Я-я, къде попаднахме – на необитаем остров!

Югоизточният бряг на Корфу е доста див. И доста по-евтин като туристическа дестинация. Малко плавателно пристанище, много сухи (вече сухи, а е още април, тук слънцето не се шегува) морски треви, и камъш, храсти, тръни. Оживените места са на север, към Палеокастрица

и Сидари, където са живели фамилия Дарял. Тук е диво, рядко населено и поради това очаровател но красиво.

Слизаме пред нашия хотел, разположен във вид на малки еднофамилни къщички на по два етажа с тераски около огромен кристално чист басейн. Нашето балконче е с изглед към морето, което си е привилегия за всеки. Домакините са Костас и Елени (две светлосини очи ни гледат усмихнато изпод смугли мигли, изписани вежди и тъмна кожа, има нещо екзотично в този никак не гръцки кръглолик профил). Приветливо ни посрещат и усмихнато кършат някакъв несигурен български покрай прекрасния английски. Под терасата ни гордо се възправя статуя на Афродита, може и да е на границата на добрия вкус, но защо ли не ме дразни? Около нея се полюшва гигантски цикас и още по-гигантско мушкато с размерите на люляков храст.

Всеки един от хотелските покои е снабден с персонална котка, която сутрин мяучи в несвяст пред вратата. Както и с персонална маслина. А стеблата им? Господи, колко театралност има в една маслина – приведена, прекършила стан, в очаровател ната извивка на грациозен флирт или страдание. Винаги при вида на стара маслина се сещам за Аристотелевото определение за катарзис. Дръвчетата тук са сравнително млади и поради това заемат най-причудливи пози: приличат ми на огромни посребрени накокошинени птици с разперени крила, същински фе никси. Безсмъртни дървета. Виждала съм маслина, стара почти колкото Аристотел. В Гърция, естествено, в земята на боговете. А в истинската дървесна екзотика на острова предстои тепърва да се потопим: уверихме се с очите си колко невъзможно голям може да бъде един фикус (колкото дъб, не преувеличавам); видяхме как расте секвоя, срещнахме средиземноморски братовчеди на баобаба, евкалипта, акацията, анемонията с огромни жълти нацъфтели камбани, наподобяващи тиквен цвят, с лепкаво-плодов дървесен аромат. О, не забравям и принца на Корфу: това е кумкуат, цитрусово дърво, чиито плодове, дребни и продълговати, напомнят по вкус и вид на портокал, мандарина и лимон, с изключително фини ципи и кори. От кумкуат се произвеждат прочутите сиропи, ликьори, сладка, захаросани плодове в безбройните кумкуатаджийници (няма такава дума), пръснати из острова. Кумкуат расте само на Корфу. А тук хората се занимават предимно с това да варят сладка и сиропи, да правят зехтин. Тук е моят рай, тук ще дойда, когато се пенсионирам, и това ще бъде стихията ми, решено е вече.

Маслиново дърво

Сивосинкаво-зеленикавите бухлати кълрави силуети на маслиновите горички са пръснати на твърде разточителни разстояния, между които растат и други гори. Има и пинии, и смърчове, и жасмини, и олеандри, и толкова много ничии лимонови и портокалови дръвчета, боже. Разходка в полето и хоп, лимоново дърво, кумкуат (яде се с корите), дребни полудиви портокали, нереално вкусни... Април е, а припекът вече е сериозен, все едно сме в разгара на лятото, затова бързаме да се подслоним в маслиновите горички. Те не се плашат от неравния релеф. Дори им е добре дошъл, защото... Всички разказваме митове за прословутото не-трудолюбие на гърците. Никос Казандзакис си го нарича откровен „мързел“, Исмаил Кадаре добавя към него и „героичен балкански“ мързел. Не съм сигурна обаче напълно в това, тъй като тук, на Корфу, имаме възможност да се удивим от продуктивната му интелигентна стихия.

„Накарай мързеливия на работа, че да те научи на ум“, гласи пренебрежителната родна поговорка, която въобще не вниква в мъдростта на казаното. Защото си знае: „Залудо работи, залудо не стой“. Никаква истина няма в това. Такива максими гърците нямат. Защото имат ум. Защото рационализациите са плод на блестящ ум и пестене на усилия, на енергия, която може да отиде за нещо по-полезно. Е, какво лошо? Разхождаме се към брега, отляво се е ширнала поляна, пасат магаренца и дългорунни овце, отдясно съзираме маслинова горичка на възвишение. Релефът е дрениран и по специални улеи към пътя се стича водата от евентуалния дъжд или въобще влагата, която маслините никак, ама никак не обичат. Това помага за тяхното сухо съхранение, тъй като никой не си прави труда да ги бере особено усърдно, те се самоберат дълго. Под дърветата расте млада трева, върху тревата се простират огромни мрежи, а когато маслините започнат да зреят, добрите стопани само чакат плодът да падне в мрежата. Умно? После събират чудния улов, но плодовете са съхранени от плесента, сухи са, поради умния дренаж на почвата. Нещо да кажете? На лов за маслини. Прочее, те и риба само така ловят, с мрежи. Никъде не видяхме будали с въдици или лодки. Никъде не кипи усилен, стоически безсмислен труд. Продължаваме разходката и виждаме поле, насято с картофи, младите картофени стръкчета вече са поникнали (в България е още зима, но тук сме с два месеца напред), а тревата по синора е вече избуяла до колене. Никой не я коси, зер да не падне някоя градушка, да очука картофите? В тревата, отстрани под сянката са паркирани два пластмасови стола. Очевидно предназначени за

чорбаджиите на картофената нива. Те идват като на спектакъл, сядат на троновете си и съзерцават. Как никнат картофите.

В маслиновите горички не расте друго дърво. „Ревнива като маслина“, са казали мъдрите гърци. И като гъркиня. Тук-таме в далечината се мярка някоя хвойна, заблудена пиния или остронос кипарис... Или пък някой рошав братовчед на нашенския бор или ела, но пък с толкова меки бодлички! И море, море, море – накъдето погледнеш: неистово, неистински синьо море. Минаваме край вили с недобре измазани стени, с поолющени или плесенясали мазилки, всичко е толкова истинско, толкова очарователно и нелъскаво. Вървим по прашния път, който се вие надолу към плажа и след петнайсетина минути сме там, на белия пясък, стъпили върху бивните на слона. А доста по на юг установяваме, че на Корфу има и черен, почти кален, пясъчен плаж. Явно всичко има тук. Минаваме край дворове, отрупани едновременно в цвят и плод, и зелени, но и поизбистрени с пожълтели лимони дървета и заоранижевели портокалови топки. „Сякаш полилеи от небето“, бе казала по повод наровете Багряна. Всичко това излъчва упоителен аромат. Благословена земя с чудни дървета, които ни внушават увереност в безсмъртието; вечнозелени в кръговрата на едновременно цъфтене и плододаване. Под сенките на два лимона някой грижливо е сковал къщичка с хранилка, съвсем натурален гръцки кокошарник с петел и множество пернати труженички. Мили родни картинки на прашното бабино детство... Екзотиката на преживяването ни допълва в няколкото поредни дни и сутрешно кукуригане на петел.

Разпети петък е. Но няма време за страдания, за почивка още по-малко. Поемаме към вътрешността на острова, пред нас е столицата Керкира. Пътьом ще направим аристократична поклоническа отбивка в двореца Ахилион, лятната резиденция на императрица Сиси, която обожавала античния герой Ахил и нарекла вилата си на неговото име. Имитация на елинска архитектура, съчетана с ар нуво и ампир, гръцки колони, кентаври, богини... живи орхидеи, които растат и цъфтят направо в пясъка на градината. Градината е с почва като на плажна ивица, но те цъфтят ли, цъфтят. Гигантски палми и още по-гигантската статуя на Троянския герой, въоръжен до зъби. Красиво е, величествено и малко тъжно. Дразни ме тази Сиси с нейните измислени страдания, как може тук човек да се чувства нещастен?!

Ахилеон

Отминаваме, по-точно слаломираме с опасност за живота по стръмния лъкатушещ път от двореца към крайбрежното шосе, опасващо острова. Снимаме Понтикониси – Мишия остров, заловен с тънък като миша опашка провлак към сушата. Остров в острова. Древната легенда разказва, че това всъщност е вкамененият кораб на феаките. Колкото и да е мъничък, съвсем по гръцки, на върха му се издига параклис. Даваме пълна газ към столицата. Е, малко се поизхвърлих, тук никой не дава пълна газ. На всичкото отгоре правим ритуалното спиране и изчакваме бариерата пред шосето.

Бариера? Та тук няма железница. На остров сме все пак. Бариерата обаче е реална и функционираща, със светлини и сирени. Тя охранява единствената, може би най-къса в света, самолетна писта, от която съвсем небутафорно излитат и кацат самолети. „Стоп, приземява се самолет, ще изчакате, моля – жълто, червено, зелено. Огледай се, ослушай се, и ако не минава самолет – премини!“ Смешно е, но и твърде страшничко, защото имаш чувството, че алуминиевата птица излита толкова припряно, че тутакси ще се плъсне в залива. Тя обаче пикира като лястовица на дъжд и отлепя рязко или хвръква, подскачайки от писта-

та. После заковава спирачки почти до брега. И това съм го чела в Даръл. Чела съм и не съм вярвала в подобни домашни грижи за самолета. Самолетен прелез, и това бях жива да видя. Голяма оперета! Но, както се казва, всичко е в името на англичаните, всичко за благото на англичаните. Основното туристическо перо на този остров-държава.

В центъра на столицата Керкира сме. Стъпваме на площад „Спианада“ – наричат го най-големия площад на Балканите, където французите са поставили своя лайфстайл отпечатък навсякъде. Тук човек пие кафе или джинджифилова бира под френските аркади на гигантското кафене Листóн, припича се на слънце, среща се със стари приятели, ръкомаха, бърбори на гръцки-италиански-английски-френски едновременно („Бон джорно-о, рагаци-и-и, коме стай, калимера, беене?, О, ниенте, Кало-Кало Пасха...“). Животът е за радост, ей така, заради самата радост. Музеите днес са затворени, в светите празнични дни, и слава богу, защото ще обикаляме града и ще се наслаждаваме на нищоправенето. Гмурваме се в пъстрата тълпа, която полага върховни усилия да е тъжна в светия петък, без да ѝ се отдава особено.

Спианада

Попадаме във водовъртежа на празника и уникалните за това кътче на Балканите шествия – обиколки с мощите на Свети Спиридон. Той е патрон на острова, най-таченият светец изобщо в Гърция, но особено тук култът към него е добил невероятни размери. Всеки втори мъж на острова носи името Спиридон, Спиро. Това го знаем от Дарял и се вслушваме в разговорите и глъчката по улиците, убеждавайки се в правотата на твърдението. Много Спировци, много нещо. Изведнъж, като че по даден знак, глъчката утихва, тълпата е смълчана и гръмва тържествен химн.

Разпети петък

Започва шествието на духовите оркестри, които свирят псалми и траурни маршове. И това съм го чела в романите на Дарял, той описва карнавални сцени на надсвирвания, в които задължително оркестрите накрая се сбиват и музикалното състезание прераства в пердах. Е, твърде карнавално и преувеличено. Но виждаме изписана по лицата на хората, и на музикантите, и на публиката, някаква тържествена възвишена печал, гордост, празничност. Повече от осемнайсет са филхармо-

ниите, оркестрите и по-малките банди на острова, който иначе наброява не повече от 30-40 хиляди жители. Които обаче вдигат глъчка като за 30 милиона. Правя експеримент: включвам смартфона си и правя триминутен видео-аудиозапис на уличната глъчка. После го прослушвам и преглеждам. Все едно си попаднал на стадион „Уембли“.

Духови оркестри

Нивото на музикалната образованост, страст, чувство, тук очевидно са несравними и неизмерими с българските ни мерки. Всички свирят като професионалисти, а повечето са ученически и любителски духови оркестри. Музикантите са от различни възрастови и ръстови калибри: прави впечатление, че керкирската раса е добре гледана: високи, стройни, светлооки или смугли хора, с гъсти кълрави коси и благородна осанка. Тези титани явно се пръкват и избуяват по островите, а да не забравяме, че Корфу е най-северният гръцки остров. Ако човек живее тук, определено ще повярва в митовете за божества и герои. Музикантите са в униформи, от красиви по красиви и тържествени, с еполети, сака, ботушки, шапки, помпони, шлемове с пера, които се отразяват в блестя-

щите туби и тръби на слънцето. Учителят по музика върви в средата на редицата сред своите ученици. Като равен сред равни. Всички са сериозни, вглъбени. Свирят. И пеят. Минава шествие на монахини от местен манастир, след тях монаси с капишони, пренасят носилката с мощите и хоругвите на светията. А след тях... та това е самият Алексис Зорбас, с костюм и развята от вятъра брада, си носи кръста. Да, сериозно, понесъл е кръста Христов на рамо, изправен като стълб, с костюм и вратовръзка (тук всички мъже са облечени така), стъпва гордо и достойно, а погледът му изразява решимост, като че животът му зависи от това. Той играе пред позната публика, а това е велика чест. Изпълнява мистерия, чийто смисъл оживява. А това е духът на празника. Шествията продължават почти до тъмно, къпем се в музика, в багри, в цветове и празничност, в скъпи парфюми, в пъстра шумотевица и глъчка на предпразничната нощ.

Защото истинската Великденска нощ е едва утре, а Велика събота е гвоздеят на програмата. Ще наблюдаваме уникалния обичай на Корфу: чупене на червените гърнета.

Гърнетата

В събота преди обед музикалните шествия завършват своите двудневни обиколки, в катедралата „Свети Спиридон“ се отслужва празничната литургия и вратите се затварят след внасянето на мощите на светеца. Погребалните заупокойни ритуали приключват, и както е обичайно, след всяка печал следва радост. От прозорците на повечето централни сгради около площада на кметството са провесени кадифени и копринени знамена, знак „пазете дистанция, оттук ще се мятат гърнета“. А червените ритуални гърнета, имаше ги по всяка маса в ресторантите и кафенетата, продаваха ги по сергиите, окичени с цветни панделки и рози, изписани с празничните думи: „Кало Пасха, Христос Анести“, вече са строени на первазите на прозорците.

Колкото по-отвисоко падне гърнето, пълно с вода, а водата се сипва нарочно, за да гърми силно при удара в плочника, на толкова повече парчета ще се счупи. А това е целта, защото е поличба за здраве, плодородие, късмет. Точно в дванайсет на обяд камбаните заливат ефира и загърмяват гърнета отвсякъде. Снимаме, улавям чуден кадър, в който огромно червено гърне се обръща и водата се разстила във въздуха като прозрачен шарф. Обзема ни масово вдетиняване, всички търчат и събират счупени парчета печена глина по земята; вода, червена боя, остри керамични ръбове, пясък. Всички газим в невъобразимата каша на сътворението... И продължаваме лудешкото обикаляне по улиците, подети от всеобщата празнична лудост, а под краката ни се чува: „хруп-хруп-хруп...“ И така ще е до вечерта. На следващия ден всичко е прилежно изметено и почистено. Първият ден след Сътворението е спокоен.В съседната улица сега явно е приключил някакъв дионисиев обряд и вече мият огромна бъчва, търкулната на една страна. От бъчвата се подава някой: излиза със задните части напред – отначало се виждат едни бухлати гащи, после риза с разкошни ръкави, пояс, елече, накрая се подава и самата глава. Закичена шапка с перо. Ба-а-а-вно изправят и бъчвата, окичена с хвойна. Следват бурни ръкопляскания, смехове, Декамероновски развлечения, снимки с красиви керкирки, млади и стари (тук никоя не се притеснява от бръчките си), окичени с рози и диадеми, с лъскави стъкълца и дантели по тях. Велика събота е, редно е все още да е тъжно, стаено, в очакване на чудото. Но карнавалният дух вече отдавна ни е всмукал... и сме весели. До вечернята остават часове, когато всички ще са на службата на площада, когато и ние ще се впишем в религи-

озния унес и колективното преживяване на тайнството на Христовото възкресение. То е заедно, там, на площада, на открито.

Можем да се научим от керкирци не само на това как да работим, но и как да празнуваме. Как да усетим истински празника. С най-хубавите си дрехи и прически, с най-празничното си настроение, с най-близките си хора. Заедно. Цяла Керкира се е стекла в огромната градина край Спианада, вечерта, в дванайсетия час. Преди това, по нощите обикаляме града, катерим се по крепостта, правим нощни кадри със светкавица. Двайсетина свещеници пеят, службата е православна, но има и органова музика, която напомня католическия обряд (по италиански). Засвирват отново духовите оркестри. Тук са всички кметове и общинари, наред с духовенството, държат протяжни речи и поздравяват паството. Започва пищна заря, която трае около час. Много след полунощ се прибираме в хотела, пренесли благодатния огън в ръце. Толкова дълъг Великден, при това със заря, никога не бях будувала.

В неделя потегляме към Палеокастрица, към планината. Да не забравяме, че сме на Балканите. Северните брегове тук по нищо не приличат на юга, уж е остров, а пък толкова различни лица има този Корфу! Внушителните скалисти планини, на каменистия бряг спускат своите тромави колони, напомнящи лапи на митичен звяр, право в морето. Множество кълдрави камъни и чупки оформят непредвидимия релеф на сушата, която се мие от морето. Виждаме малки заливчета – фиорди, миниатюрни плажове и отново скалисти и гористи ридове, които пълзят към небето. Тук е манастирът на Дева Мария, издигнат на възвишение край брега и опасан от сериозна крепостна стена, по която са подредени заплашителни топове, обърнати към морската шир. Само посмейте да припарите по нашите земи, топовете ни са пробвани, има и руски! С усмивка си спомням един сюжет на Казандзакис, в който манастирът носи името „Богородица отмъстителка“, а свещената икона изобразява Божията майка като воин. Атина Палада на новото време. Интересен народ са гърците, в тях ориенталското е екцентрично съчетано с орфическата неистовост и съседното славянско гостоприемство. Много си бранят своето, но без да узурпират чуждото, скъпи са на скъпото, но без излишна разточителност на енергия. Тази житейска нагласа да ти бъде охолно и спокойно, съчетана с блестящите природни дадености на климата, въздуха и водата, със средиземноморската диета и лечителната сила на узото и рицината явно дава своите резултати. Гърците са най-

дълголетният народ в Европа. Особено керкирците. Имам натрапчивия навик да се вглеждам и чета некролози. И да размишлявам върху написаното (като че има какво толкова да се размишлява там...) Оказва се, че и тук има такъв обичай като при нас, да се лепят некролози по стълбовете. Не видях покойник под 86 години. Оказва се, че в действителност средната възраст на населението е някъде към 90-те. Дали пък ако поостанем, няма да постигнем безсмъртието? Да ни прораснат листенца и да вържем маслинки...

Манастирът е стаен в неделна великденска дрямка, върху старата лозница са се намятали и спят непробудно най-охранените и мързеливи котаци на света, а наоколо по пътя срещаме импровизирани огнища с въртящи се на жар пасхални агънца. Делово и тържествено гърците се готвят за великденския обяд: със задължителната чорба джигерица (от агнешки дреболии и ориз, с много девесил, черен пипер и силно подкиселена с лимон), придружена с агнешко печено и гарнитура. Гарнитурата е плитка агнешки чревца, в която е увита плънка от дреболии, дробчета, език, мозък и запечена също на жар, след което се реже напречно на шайби. Всичко това се напоява с много узо и вино, и се допълва с козунак и червени яйца. Животът е хубав, особено когато добавиш към него и кръшни гръцки хора, тарантели и сиртаки.

Великденският пищен обяд разреждаме с песни и танци, разтъпкваме с дълги следобедни разходки. Първата – с лодка из залива на Палеокастрица. Втората – отново из маслиновите горички към плажа. Над залива се издигат две важни забележителности: вилата на Абрамович (ха-ха) и скалата с лъвската глава. Тук някога, е сниман легендарният холивудски „Кинг-Конг“.

Кинг конг

Нашият млад капитан на лодка изглежда леко умопобъркан, същински Джералдов типаж от налудничавата колекция керкирци в романа, дава рязко шеметно темпо и лодката пори вълните. Решил е явно да ни впечатли с мъжество и успява, всички в лодката пищят, скупчени около него. Стомахът ми се свива, оказвам се сама на носа, и понеже съм най-лека, едва удържам себе си и фотоапарата, да не цамбурнем целокупно в нефритените води... (Е, после поколенията ще рекат: „Удави се в залива на Абрамович“.) Влизаме така, заедно с лодката, във всички полуподводни пещери на залива. Снимаме „Окото на Свети Никола“, където в странна игра водата и светлината се срещат в дупка в скалата и отразяват, подобно в ирис на око, водата в различни нюанси и тоналности на зеленото, златното, синьото, черното, виолетовото. Виолет се получава от отражението на розовите корали, покрили мократа скала. А долу подводните дълбини гъмжат от риба, само ако гребнеш с шепа...

Риби

Уникално местенце е заливът Палеокастрица. Минаваме между импровизирана мини-Сцила и Харибда. Вир-вода сме вече на кея. Аз, умряла от страх и вкопчена в живота със страшна сила, треперливо благославям всички светии, начело с преподобния Спиридон. Там, направо на пясъка е килната стара, много стара ръждясала шхуна. Оглеждам се за Одисей, вързан за мачтата ѝ, самата тя е забодена в небесата.

Шхуната на Одисей

На брега откривам нашите приятели от групата – Любо (млад стар морски вълк) и Теофана (неговата Пенелопи), накиснати до колене в залива. Водата е доста студена и солена, но нашите са смели варненци и се пръскат с Йонийско море до насита. „Йонизирани сме напълно, за здраве и вечна младост, и любов, любо-о-ов“ – разтяга широката си усмивка Теофана, а скандинавски-прозрачната ѝ кожа вече се е зачервила. „Бягай на сянка, девойко бледна“ – командвам аз. „Ами, че да не съм дошла тук, за да бягам“... Карнавално някак си, по керкирски лекомислено и безсмъртно ни е на всички.

Благодаря ти, боже, че ми даде шанс. Ще се завърна пак отново тук, обещавам си. Тръгваме от Корфу на разсъмване. С твърдата увереност, че скоро ще си купим недвижим имот тук. И никъде другаде. Че ще си дойдем отново, задължително напролет, и така всяка година. Ще се вдетиняваме до пълната победа на безсмъртието. Довиждане, Корфу, остров на детството. От утре съм отново на четиридесет и нещо... Мой любим Великденски остров.

Средата на април, по Великден, 2015 година

Да сбъднеш нереалното или едно пътешествие из Анадола

Дъщеря и царице на степите, Анкара,
чертаят в нощта твойте хълмове сиви
силует на огромна двугърба камила
за отдих в пустинята легнала.

„Новата Атлантида“, Елисавета Багряна

Отлитаме към Анкара по „Еразъм“. „Еразъм плюс, тийчинг“. С други думи, ще обучаваме. Ще четем лекции в продължение на една седмица в Анкарския държавен университет пред студенти по Българска филология. Приключението е пределно интересно и си струва, дори и човек да се поизложи. Защото да говориш за българска литература пред чуждестранни студенти, при това на родния си език, е изпитание със съмнителен успех. Почти като да обясниш на чужденец „как живеете днес вие, в България, ама по друго си е, все пак Европейски съюз...“. Хм. Избираме да говорим за исторически романи и постмодерна поезия, пък каквото ще да става. Ще сбъдваме невъзможното. Точно както звучи посмъртното откровение на Ататюрк: „Превърнах Анкара в столица, защото исках да покажа турската воля пред света, да превърна в реалност нереалното“. Малкото, кално, забравено в пустошта на Азия някога градче Ангора става бляскавата азиатска столица на новата европейска държава. „Възкръсналата Атлантида“, както я нарича една голяма почитателка на Ататюрк, която разбира от хубави мъже и бляскави столици. Нашата Багряна.

И така: багажите са стегнати: книги, армагани, карти, билети, валута... Любимият ме поглежда луциферски: „На времето хората на заточение са отивали по тези места, вие днес – по „Еразъм“... Както искате.“ „Е, заточенията са малко по-южна дестинация, Диарбекир – уточнявам аз, – а ние отиваме в древната Анатолия, като предварително сме начер-

тали маршрута в свободните дни: Юргюп и Гьореме, в сърцето на Кападокия. Това се предвижда да стане точно за именния ден на Свети Георги Кападокийски. Възнамеряваме да му отидем на гости за празника. Живот и здраве, Иншаллах, както се казва“.

Литваме. Варна ни изпраща сантиментално, със сълзи. Завалява, има и облаци, и турболенция за десерт, но широко усмихната русолява стюардеса разсейва тревогите ни с лош английски, но с очевидно добро сърце. Поемаме дъх и... докато литваме, вече кацаме. След четиридесет минути попадаме на едно от най-големите летища в света – „Ататюрк“. Истанбул ни посреща с променливо настроение, слънце, облаци и мъгла. С орханпамуковски хюзюн (загадъчна меланхолия, тъга), вметва моята спътничка. Тя е една от българските преводачки на романите му и ги разбира тези работи. Твърде топло е вече тук в сравнение с нашите намръщени географски ширини.

Летище „Ататюрк“ е вълнуващо място, на което си струва да попаднеш: свят широк, многоброен и пъстър и добре, че е многолюдната тълпа, която буквално те повлича към мястото, за което си тръгнал, но не знаеш кое е. Азиатци, англичани..., нищо повече от англичани, тръгнали като че ли отново да превземат Изтока, но вече в почтената беловласа възраст, въоръжени с карти, фотоапарати, раници, джинси и джипиес-и. Застарява белият свят. И побелява. Не знам защо под „белия“ задължително разбираме западния? Тръгнали сме обаче към Турция, една земя, на ръба на Изтока и Запада (по думите на Орхан Памук), и вече знам, че ни предстои да се нагледаме и наслаждаваме на много млади хора. Изтокът е млад. По Шпенглер.

Вървим в бързо, задъхано темпо вече почти час, за да открием нашия терминал на Вътрешни линии и попадаме в групата на стюарди, стюардеси и летци, тръгнали на работа. Красавци и красавици: Нефертитита и Клеопатри, Марк.Антониевци, Сюлеймановци и Александровци (и Сципион е тук) достолепно крачат в униформи, влачейки куфари на колелца. „Няма време – като че ни казва Изтокът, – няма време и тук, на югоизточния бряг, където Европа свършва, и оттатък прелестния проток, където започва Азия. Търчете, хвърчете, трябва да се работи!“

Бързат летците и стюардесите, бързаме, вече почти бягаме и ние. Към Югоизтока. Сякаш ни гонят стършели. Възпроизвеждаме едно от бягствата на митичната Йо от похотливите попълзновения на Зевс Гръмовержеца. Всъщност Йо е Йори, моята спътничка, с нея вече се запоз-

нахте, специалистката по хюзюна и радостта, е ориенталист-турколог. Ще я наричам така, защото вярвам, че античният псевдоним на нейната очарователна митична посестрима, не ѝ е съвсем чужд. Репресираната от похотливия Зевс прекрасна Йо, жертва на своята нравственост. Моята Йо е в прекрасната Мопасанова възраст, някъде между трийсетте и смъртта, авантюристичен дух, пък и академичен учен, преводачка и поетеса (в свободното си от чужди книги време), емоционална, умна, много знае за Турция и за света, със съвършен турски език. Това последното ме държи в кондиция и запазвам спокойствие пред неизвестното, което предстои.

Добре, че никога не знаем какво ни предстои. И тъй, двете с нея, жаби-пътешественички, крачим в стюардската компания и си играем на стюардеси. Фръцкаме се. Леле, колко е за завиждане тази професия, която не те заковава пред компютъра или учебната банка. А ти позволява да управляваш времето и превземаш глобуса буквално в рамките на денонощие и съвсем по Аристотеловски да разполагаш със слънцестоенето. Да режисираш драматургичното действие на собствения си живот. Днес си тук, утре там – на сцената на целия свят. Потъваме в брауновото движение на пасс-контрола, в безкрайната оградена серпентина от многолюдно гъмжило туристи, студенти, алпинисти, кучета, бебета, колички, раници, късопанталонести девойчета и забулени жени. Бели, тюркоазени, черни – тепърва ще се дивя от фешън-въображението в модния жанр бурки и хиджаби (внесен от арабския изток). Тепърва ще се дивим и на контрастите. Всички бързат да влязат официално в Града на световете. Истанбул, този път съм за кратко, само до летището, но ме изчакай, защото следващия път ще те видя специално и отново. За шести път. Обещавам ти, още през лятото.

Пием трънчив съживителен чай преди полета в едно съвсем по френски стъкмено стилно кафене с изглед към пистата. И вече сме пред нашия гейт, или капъ на турски.

Kapı 403
Gate
TURKISH AIRLINES
18 30
19 00
19 15
TK 2174
ANKARA
KAPIYA GİDİNİZ
18 °C

Гейт-капъ

Нашата Анкарска капия си има Пазителка, главата ѝ е обвита с черен тюрбан (сигурно така трябва), а гласът ѝ пронизително, с рязка акутна интонация, обявява отворения пропуск за самолета. Влизаме в търбуха на бялата метална птица, с най-широките и изящни криле, които досега съм виждала. Винаги мястото ми трябва да е до крилото. Каприз. Посреща ни Смуглата лейди от Шекспировите сонети и мога да се закълна, че стюардесите в турските авиолинии са прецизно избирани в конкурс по красота, при това концептуална красота с органична, съзнателно търсена етновизия. Етно е и медитативната тиха музика, която звучи в пътническия салон. Закъсняваме с трийсет минути, чакаме ред за излитане. По-късно ще разбера, че закъснението е естественият почерк на турските авиолинии. Ами за къде ли пък толкова сме се разбързали? Като че целият свят вкупом е тръгнал за някъде и излита именно от тук.

Най-сетне и нашата птица се откъсва от ятото и отлепяме от пистата. Протягам врат и наблюдавам през илюминатора сумрачния Истанбул, наметнат с воал от сивкав шифон през който вече проблясват пайетите на вечерния трафик. Там, долу, той е чудовищен, тук – дискретно загатнат. Мисля, че зърнах гръбнака на моста Галата. Мръква и пред нас се издига дискът на огромната кръгла луна, нали все пак сме в свят, който безкрайно я тачи и издига в култ. Издига ли казах? Не, точно обратното, в момента е в краката ни, после слиза още по-надолу, а нашето най-дълго крило на света нежно ѝ повява. Къде изчезна луната? Къде сме, за бога? А как ли изглежда Анкара, осветена отгоре? Нощният Лондон напомняше на златен скорпион, помня, Лион бе безкрайно поле, осеяно с разноцветни свещи, подобно нощно градинско увеселение. Анкара, вече я виждаме, ми прилича на съзвездието Голямата мечка. Кацаме в турската столица след петдесет минути полет. Четиридесет плюс петдесет, спестили сме повече от тридесет и четири часа път на колела. Никой не ръкопляска на пилота, в Европа сме свикнали другояче, но тук явно така е прието. Бях чела някъде, че ръкопляскането след полет било проява на лош вкус. Защо пък, благодариш на пилотите, че по живо по здраво си кацнал жив... Берекет версин, до следващия път. Сещам се за Вера Мутафчиева, която твърди, че източният човек не се бои от смъртта, защото няма какво да губи, а всичко, което той притежава на този свят, носи в ума и сърцето си. Ако и да е богобоязлив. А ние сме си просто боязливи. Ами как иначе, като напоследък планетите са се наредили така, че само-

летите падат като зрели круши. Е, нас грижливо ни откъснаха и поставиха в кошницата. „Хош гелдиниз! Есенбоа Хавалиманъ.“ Въздушното пристанище на турската столица ви приветства.

Анкара, ден и нощ първи. Посреща ни Хюс, приятел и колега от университета-домакин. Той е учен, преподавател и поет, пише книги и е влюбен в българската литература. Странно ми е някой в днешно време да е чак толкова влюбен и отдаден на нашата литература. Познаваме се от нета, от неговите книги, ще се разпознаем по снимки, но Йо го е виждала и на живо. Пред мен се изправя високо усмихнато момче с буйна коса, което много ми прилича на някого. На моя скъп приятел от детството Дидо, който е симфоничен и оперен диригент, и живее от много години във Филаделфия. Ето ти и двойник на Дидо на другия край на света! Чудеса Господни. Ето ти го мотивът за двойничеството. Тя и лекцията ми върху Вера Мутафчиева ще тълкува темата за двойничеството и припознаванията в културите на Изтока и Запада. Оставам с усещането, че съм дошла на гости на много, много стар приятел, а само след няколко дена Хюс вече ще е точно такъв. И с непоколебимата мъдрост на източния, макар и роде́н балкански, човек ще твърди, че няма случайни неща.

Пътуваме от летището към хотела повече от час в един от специалните общински автобуси, а край нас пробягват лъскави квартали, обляни в червена-зелена-синя-жълта-бяла светлина. Панорамният път към града (летището Есенбоа е на трийсетина километра от центъра) показва нощния лик на една много модерна и лъскава, едновременно стилна и по източному неповторима Анкара. Която Йо не може изобщо да разпознае, а е живяла някога тук цяла една година. Градът се е променил, тя тепърва ще се уверява, ту в почуда, ту с тъга в този факт. Мяркат се грациозни арки в стил а ла турка и арабски, високи, осветени колони, стройни многоетажни здания, градини и... светлина, светлина, светлина.

Хюс

Разказват, че някога тук, от двете страни на пътя, се намирали бедняшките квартали и дивната мизерия на купчини незаконни постройки от кирпич и ламарина. Не било за вярване, че тук живеят хора. Веднъж Кенан Еврен минал оттук с чуждестранна делегация и бил запитан какви са тези странни постройки. „Къщи за пчели, кошери са това“ – отговорил светкавично той. Брей, брей, какви гигантски пчели жужат из Азия! След което се засрамил и наредил да бъдат поголовно съборени. Същите „кошери“ си имат и друго име: гедже конду. Прозвище, което буквално означава кацнали за една нощ. И кондисали някъде. Знам тази дума от баба ми, която презрително наричаше „кондисване“ стоенето без работа на непривично място или присъствието на неканен натрапник. Кондисвам на гости, стоя с часове и кръстя ръце, т.е. не работя, а досаждам, не се занимавам с нищо, нямам дори ръкоделие, та това е непростимо мързелуване и губене на време. Грехота е.

Настаняваме се в хотела „Пембе кьошк“ (розовият чардак, да твърде сантиментално е тук), перпендикулярно поставен на метри от големия Анкарски булевард „Гази“, който обаче е по-малкият от своя съименник – гигантския булевард „Мустафа Кемал Ататюрк“. Тук, в града на Ататюрк, вече достатъчно късно, заспиваме с протяжно извисения за вечерна молитва едногласен вокал на мюезина от джамията. Твърде различно е от тържествената молитвена нощна полифония на Истанбул. Унасящо, камерно и странно е.

Анкара, ден втори. На следващата сутрин ги видяхме въпросните гедже конду, накацали по склоновете на градските възвишения, които – разказва Хюс – Багряна при едно от пътуванията си някога оприличила на гърбици на гигантска камила, легнала в пустинята на Анадолската равнина. Да, равна и безкрайна шир е Анатолия, но специално Анкара пък е една от най-високо поставените над морското равнище столици с над осемстотин метра надморска височина. Една стройна красавица с множество, оказа се, лица. В гедже конду кипи истинският живот на хората: там съхнат на припек килими и юргани, хлапета ядат семки, дядовци пият чай и тютюн, деца цвърчат като врабци и играят отдавна забравени от модерния свят игри. Олющени кирпичени къщи, боядисвани (някога) в бяло, синьо, лилаво и розово-червено; криви и тесни непавирани улички, дървени врати със старинни обкови, тъмни коридори към вътрешността на къщите, които излизат съвсем на улицата, миризма на пушек и... Миризмите на детството ми. Тук срещам и сред-

новековието, но и собственото си минало. Толкова ли съм древна? Тук откривам странно съгласие между старина и мизерия, които всъщност са... очарователни. Много по-очарователни от реставрираните за показ музейни експонати, каквито са същите в османски, а всъщност в балканско-средиземноморски стил. Същите, каквито са и в Копривщица, и в Одрин, и на Тасос, и на Корфу, и в Чешме...

В бедняшкия квартал на Улус и в Крепостта виждаме и хлапета със смартфони, и такива, които просто се припичат на слънце и позират за снимка. Деца с топки и с тарамбуки; младежи, застинали в молитвена поза. Анцузи, дънки и шалвари. Застига ни дъжд и се скриваме на суши-на под стряхата на Джамията на Аляадин. Оглеждам се за вълшебната лампа, ужасно гладни сме, де да можехме да си поръчаме вълшебна трапеза! Кешке ... както казват турците. Да, знам, че този Аляадин не е нашият от приказката, но ми се иска... Вместо това Йо изважда от чантата си (от бялата си чанта!) купичка гигантски мастилени черници, купени набързо от улична сергия, и неразумно посягаме с три ръце към тях. Аз, Хюс и тя... Следите остават. На следващия ден на лекциите в университета съм с безупречен маникюр и пръсти, като след ритуала кънa геджеси. Няма измиване това нещо.

Минаваме през пазарите на Улус. Тук животът кипи с цялата му шарена прелест: килимчета и дрехи, рокли в неоосмански стил, сред които май разпознавам тоалетите на Хюррем Султан от „Великолепният век“. Меко казано, е странно къде и по какъв повод човек би се облякъл в този реквизит на костюмна телевизионна мелодрама? И още артикули откриваме тук: ядки, подправки, сирене, маслини, риба, лозови листа, пиявици. За всяка болка билка. Или животинка. Цените тук определено са по-ниски от българските, а всичко е прясно и истинско. Заставаме пред щанд на открито. Продават сирене на преференциални цени. „Снимай ме, абла (како)“ – усмихва се подканящо мургав хубавец и с готовност се нарежда до Йо. Тя го заговаря, той се разтапя от възторг и нежност. Оттук нататък тази картина ще се повтаря цели девет дена до безкрай: „Откъде знаеш така хубаво тюркче, ханъм?“, „Тюрколожка съм, с литература се занимавам, едебийат..., анадънму?“, „Вярно? Ама от Булгаристан ли си?“, „Евет“, „Чок гюзель, чок гюзель!“, „Комшууу, чок севийорум!“. Обичат ни. Комшу и ходжам са двете вълшебни думички, те са нашите „Сезам, отвори се!“ за турските сърца. Съседи сме, родни сме им. На това отгоре и учители, преподаваме. Ходжи сме, това в турските очи е голяма

работа. Смеем се скептично, съвсем по български, но ни става и тъжно. За нас си. Въпрос на ценности. Снимаме се с младия сиренар, който гордо позира пред подредените калъпи стока. В съседство старец гордо ни вдига наздравица с филджан черен чай и броеница в ръка. „Какви сте, джанъм?“ „Ябанджъ“ (чужденки). Махва с ръка снизходително усмихнат, това обяснява всичко: и лекомислено пъстрите ни червени якета и коралови пуловери, и откритите ни из под джинсовите поли крака, и непокритите ни глави. „Снимай и него“ – примолва ми се старецът и сочи с очи срамежливо светлокосо-синеоко слабичко момче, което уплашено ме гледа през стъклената врата на магазина. Я, сиренарите били двама! „Давай“ – махвам с ръка и насочвам фотоапарата, той с готовност застава до сиренето и като по даден знак показва два реда редки криви зъби в безотговорно-нефотогенична, но прелестна усмивка. Смятай, че вече си във фейсбук, младежо, и всички моми са твои. Разделяме се със салтанати на благодарност и симпатия.

Млад сиренар

Вече се катерим към възвишенията, където е културата за анкарци древна петвековна джамия Хаджъ Вели Джами. И да искаме да влезем, няма как да стане. Опашката в ранния следобед е огромна, започват да се молят още на площада отвън. Ниската и продълговата с червени зидове сграда на джамията е буквално залепена под остър ъгъл за римския храм от времето на император Адриан. Родил се е странен ансамбъл: храм до храм, почти прегърнати в триъгълник, се разхлаждат от водоскоци по протежение на цялата дължина на римските разкопки. Наоколо се намира импровизирана градинка с пейки, по които са насядали за отдих двойки и семейства, някои хапват, други си приказват или просто съзерцават водата, а възрастни мъже отмерват времето с броеници. Отнякъде звучи съвсем дискретно суфистка музика. Музикални фонтани. Встрани, отникъде, изпод земята изниква зеленият гръб на ескалатор, който постоянно изстрелва към площада на джамията хора, а други потъват също като Алиса, тутакси в земята. Така изчезва пред очите ми огромна група ученички или колежанки с „униформи“: черна роба и яркозелена забрадка. Наоколо всичко е в сиво-черно-кафяви тонове, добре, че са цветните забрадки и нашите яркочервено-коралови дрешки. Прекалено много текстил има навсякъде около нас. Ние пък сме ябанджии.

Оглеждаме се на площада – просторно е, но има странни творения на съвременния архитектурен вкус. Почеркът на екстериора принадлежи на, както го наричат, Лудия Мелих – вече четвъртвековния кмет на Анкара. Това, което вижда смаяният ни поглед, е мимбер (амвон със стълби) и михраб (олтар), направени от мрамор, които вишат ръст, почти колкото самата джамия, но стърчат на няколко метра разстояние от самата нея съвсем самостоятелно. Кому е нужно, питаме? На вярващите, отговаря Хюс, по празници тук се струпват толкова хора, че молитвата се провежда и вътре, и навън, под звездите. Малко кичозно, но иначе практично, съвсем в турски дух е помислено за хората. Да, тук в азиатските ширини човекът се оказва ценност – смея да твърдя по-значима, отколкото на Балканите. Поне на тия Балкани, от които идвам. Тук има една поговорка: „Джаами гитмиш, ама михраб йеринде.“ Джамията си отива (може и да рухне), но михрабът остава. „Това се отнася и за жените“ – дяволито се подсмихва Хюс. Я-аа, интересно, това звучи дори еротично-провокативно, смеем се. Явно максимите, че меракът умира последен, а чантата е важно, че е лачена – нищо, че е стара, са живи и безсмъртно се възпроизвеждат на разни езици. Въпреки модата на бурките.

Михраб

До мраморния михраб гордо се извисява часовник. С Лудия Мелих си приличаме по страстта към часовниците. Аз обичам да ги съзерцавам в несвяст и да ги снимам – само ме пусни в магазин или музей на часовници и не ме търси, тази вещ ми въздейства почти магично. Мелих пък ги е наслагал навсякъде из града: по кули, стълбове, стени, настърчали са на всяка крачка. Мементо мори, времето лети (имаше такъв турски сериал), животът е кратък и... цъка. Помнете, скъпи съграждани, че сте смъртни, затова побързайте да живеете. Разхождайте се, пазарувайте, почивайте, консумирайте – в молове, ресторанти, градини и пейки, по кафенета и сладкарници. И се молете, молете се, защото времето лети. Днес сте още живи, ама утре... не се знае.

Снощи в хотела гледах реклама по една от турските телевизии, която ме удиви: Телешоп продава странен уред, нещо като уоки-токи, което рецитира молитви на арабски. „Толкова се бориха за турския говорим език в богослужението – отбелязва ядосано Йо, – а сега неоосманистите като са рекли арабски, та арабски, дето никой не го разбира, ама, видите ли, бил свещеният език на Пророка.“ Та ако закупите въпросното уоки-токи

срещу скромната сума от 76 лири, към него получавате поне пет бонуса: слушалки, молитвено килимче (седжаде), лента за коса под забрадката (за жените), молитвена шапка (за мъжете), броеница, молив за очи (все пак те се виждат, трябва да са изразителни) и... електронен часовник с аларма, която известява, че наближава часът за молитва. Часовниците... За тяхното магическо въздействие върху съзнанието на турчина разсъждава техният голям писател и поет Ахмед Хамди Тънпанар. Четох неговия роман „Покой“ и страшно ме впечатли, „Институт за точно време“ обаче, признавам си, не го разбрах съвсем. Но по отношение на часовниците сме си на „ти“.

Изминаваме огромни разстояния, за да стигнем до следващия хълм, където се издигат две сгради, почти близнаци: Художествената галерия и Етнографският музей. Тук, в мраморното фоайе, е стоял саркофагът на Ататюрк до построяването на Анъткабир. Мавзолеят-монумент, който предстои да видим утре, се казва така. Ататюрк е погребан в земята, там е само символичният му саркофаг. И той, подобно на (моя и Вера-Мутафчиевия) Джем Султан, е странствал между света на живите и мъртвите, преследван от земната суета, независимо дали името ѝ е любов или омраза, докато намери покой в земята.

На мястото тук, във фоайето на музея, има бронзов барелеф и паметна плоча. Ататюрк продължава да бъде светиня, светска и обожествена икона. Много са музейните места в негова чест в Анкара – в стария и новия Меджлис, в Мавзолея, къде ли не. Шапките на Ататюрк, костюмите на Ататюрк, писалките, колите, книгите, заветите, колекция от писмата на децата на Турция до Ататюрк. Култът си е култ, независимо дали е светски или религиозен. Вдясно от някогашното вечно жилище на Бащата обаче днес извисява ръст поредната джамия. В Анкара джамиите не са много, затова всяка нова прави такова силно впечатление. Хюс разказва, че този строеж е скандален, защото никой не е бил предварително уведомен за това. Медиите реагирали много остро в началото на строежа, обществеността – също. Медиите тук са много люти, всъщност точно както трябва да се държат едни медии. Но резултатът е: и какво от това? Та и тази гигантска постройка във византийски (разбирай истанбулски) стил се извисява непосредствено до Анкарското огнище. Като че нарочно, за да смущава покоя на Бащата на нацията.

От възвишението на Кале́то (крепостта) Анкара се вижда като на длан. Твърде неравна, неспокойна длан и като архитектурна концепция, и като

релеф. Мощни небостъргачи в далечината мерят ръст и преборват Анъткабир-а. Някога е имало закон, че не може да се вдига по-висока сграда от него. Днес, за да бъде забелязан отдалеч, трябва да се ориентираш по телевизионната кула или гигантския кран, който строи поредния мастодонт, точно над главата му. Типичната степно-анадолска архитектура, която разчита на червеникавите каменни блокове и плочи, островърхи капии със сводове, изрисувани с арабески, странно се композира върху стоманата, стъклото и бетона на модерните здания. Двугърбата камила сънно се протяга пред очите ни. А в далечината проблясва с отчаяна упоритост майското азиатско слънце, то иска да прогони тъмносивите оловни облаци от небето. След малко ще рукне проливен, но краткотраен дъжд, после ще ни изсуши, а слънцето отново ще ни разсъблече по къси ръкави. После температурите ще паднат с 15 градуса. И пак обратно нагоре. Преди седмица моя приятелка качи снимка във фейсбук – в един от крайните квартали на Анкара бе валял сняг. Почти майски, но истински сняг. Какво да се прави, Ангорски капризи. Също като нрава на едноименната тукашна маркова котка. От която засега няма и следа. Но приключението ни в Анкара все пак е едва започнало.

Анкара, ден трети. Усмихва ни се утринта на новата седмица, слънчева е, днес няма да вали. Тук е пролет, дори вече ранно лято, за което в момента в България можем само да мечтаем. Температурите са над двадесет градуса, цъфтят само много късните лалета, а също и трендафили, акации и люляци. По улиците ухае на люляк и отдавна забравен аромат на ягоди. Заричаме се да си купим и поемаме пеш към Мемориала на Ататюрк. Виждала съм го на снимка и в телевизионни кадри и винаги съм си представяла решение в стил Мавзолея в София – в центъра на града, като натрапена част от всекидневието, с която, щеш-не щеш, трябва да се съобразяваш. Напористо втренчен в бита ни, безцеремонно загърбил Народния театър, но иначе с лице към бившия Дворец, той симптоматично напомняше кой е и какъв паметник е, на кръстопътя на историята, така да се каже. Простете за шаблона. Но за Анъткабир не може да се измисли шаблон. Разбира се, разколебават ни смесени чувства, дори при самата мисъл къде отиваме – към мавзолей (Йо – може би за петнадесети път, аз обаче за пръв). Но самият път до там е дълъг и имаме време да премислим и преживеем и тръпките вълнение, подобни на лек електриков удар, и усещането в стил дежа вю, и прокрадващата се съвсем лека досада. Стига вече паметници и мавзолеи. Минаваме рентгенов контрол (в началото

на дългата алея) на специално построения за целта парк, влизаме в малка горичка и вървим, вървим около час нагоре към паметника. Всъщност Анъткабир означава мемориал, не мавзолей, това не е пирамида и няма никакви мумии тук. Успокоително е.

Спомням си, че едно от най-зловещите преживявания в детството ми е посещението в мавзолея и мумията на Вожда и учителя. С какъв акъл майка ми ме е вкарала вътре, била съм пети клас! Но, какво да се прави – идеологическо възпитание, то почва още в семейството. Не мога да изтрия от паметта си ужаса, мрака, заупокойната музика, гвардейците с каменни лица (същински киборги), лепкавата миризма на балсаматори, смърт и цветя, луминисцентната светлина, восъчната кожа на мъртвеца-кукла. Истински хорър. Къщата на ужасите. Излязох разтреперана и разплакана, майка ми се разстрои, че ми е станало лошо. После през годините ми се наложи да свикна със смъртта. Тази бутафория на безсмъртието обаче ми идва винаги в повече, има голямо лицемерие в колективната скръб от официалните смърти и така и не успях да възприема насериозно кокошите жалби по срутената българска пирамида. Е, днес на това място, заредено с толкова дяволска енергия, има градинка – какво лошо? Как беше по френски: Тук ще се танцува... нали така пишело върху руините на Бастилията.

Анъткабир обаче не е мавзолеят на Георги Димитров, не е и бастилия, това си е монумент – огромно, несравнимо с нищо друго, гигантско тържествено пространство. Напомня на античен театър и хеликоптерна площадка, така си представям и в такъв цвят египетските пирамиди и древни храмове. Подобно вълнение ми е носил единствено видът на мемориала на принц Албърт, величествено обърнат към венеца на меценатското му вдъхновение Роял Албърт Хол в Лондон, която, със сигурност твърдя, е най-красивата сграда на света. Е, да, но тук? Изобщо не отива на моето поколение да се прехласва по мемориали. Но вече твърдя, че само видът на Хеопсовата пирамида би ме поразил толкова. Не съм сигурна дали повече. Пространството на монумента има просторна алея (в началото ѝ е вторият въоръжен пост), по протежението на която пазят каменни хетски лъвове. Има и цветя, много цветя. Вървим по тъмножълт камък, в далечината се издигат колоните на третото, този път вече наистина гигантско пространство на вътрешния двор към монумента. По алеята се снимаме с лъвовете и три девойчета на по дванайсет-тринайсет години, които развяват турското знаме. Тръгнали са самички на разходка,

усмихнати, приказливи, щастливи. Сами, идеологически се образоват и възпитават. Правя им портрети, а с червеното турско знаме всички снимки стават ярки и красиви, момичетата са с прелестни тъмни очи и къдрави коси. Разменяме позиции, ние грабваме байрака, момичетата ни снимат, как сме приседнали в лапите на хетските аслани. Влизаме в двора на мемориала, където човек просто се губи в мащаба. Чувствам се като мравчица. Тук спокойно могат да се снимат филми за възхода на Римската империя. Или нещо с размаха на „Триумф на волята“... Но не, мястото е твърде свято. Следя непрестанно с очи Йо, която е не по-малко смаяна от мен – при това всичко ѝ е добре познато. Не, нищо не се е променило, как може, но всеки път, оказва се, е впечатляващо усещането, че си на такова място доброволно, и освен теб има множества.

Деца

Японски туристи щракат с фотоапарати, официална делегация се появява отнякъде и носи традиционен венец във форма на тепсия, изплетен от бели и червени карамфили. Булка и младоженец са дошли за фотосесия и поклон в най-светлия ден в живота си. Ято дечица от забава-

чницата, направо с чантите на гръб от училище, атакуват стълбите към входа с пронизителни викове „А-та-тюрк! А-та-тюрк!!!“. Това е искрен възторг – явно добре се работи тук по патриотичното възпитание. Групи от детски градини, предвождани от учителки с тюрбани и наметала също се готвят за снимка. Тук виждам доста забрадени жени. Това е много странно, защото е в разрез със заветите на Ататюрк. Но явно е искрена почитта, защото се вижда, че тези хора не идват тук под принуда и под строй. Просто рутинна семейна разходка в слънчев пролетен ден. Анъткабир се намира на възвишение, от което се вижда Анкара, самият той е изпълнен в неокласицистичен стил, с високи колони, сводове, изрисувани със стилизирани форми, които напомнят доста противоречиво и на един от седемте шрифта на арабицата, и на традиционна анадолска шевица, и на хетското писмо. Красиво е, направено е с вкус. Величествени блестящи традиционни мозайки обточват сводовете на входа и залата, където горят вечни жертвеници, едновременно е и тъмно, но и светло, тъй като пространствените обеми са огромни, а в източната част е разположен символичен гигантски каменен саркофаг, под който, в земята, е погребано тялото на Бащата на турците.

Сватба

Вече сме разгледали музейната експозиция с портретите и восъчните фигури на Мустафа Кемал, с препарирания му лабрадор, с възстановките на битките при Галиполи и Сакария, маслените батални платна и портретите, фотосите, вещите – отново златни писалки и игли за вратовръзки, цигарета и пепелници, сервизи (Гази е бил страстен пушач и почитател на кафето), дрехи, макети на кораби, автомобил и дори мини-яхта, бюра, документи, библиотека и... часовници. Отново часовници. Всичко това е принадлежало на Ататюрк и приближените му, но и на опонентите му. Гази е обичал лукса. Бил е висок и елегантен мъж. Светлокос, синеок красавец. Заковавам очи в портрета му – оттам ме гледат синьо-зелените очи на родния ми дядо Радослав. В кататоничен унес повтарям мотива за двойничеството. Напомням, че фамилията на дядо ми беше Арменчев, но се усмихвам нелепо – за Ататюрк и арменците заедно тук не е уместно да се говори. Обличал се е по английска мода, изискано и с вкус. Някои от дрехите му: калпак от каракул, бомбета и спортни каскети, костюми от туид, брич за езда или голф, пижама от папийон, ризи от лен, шевиотени костюми, спокойно биха били актуални дори днес. Например такъв е моделът на неговия английски пуловер, който откриваш като артикул за спомен в магазина на музея, както и многобройни имитации на неговите химикалки, пепелници, часовници. Турците обичат имитациите – това съм го чела в романите на Памук, но тук се уверявам с очите си. Явно това е и комплекс, но и еманципаторски жест на споделената културна принадлежност. В срещуположния край на двора, на запад, е погребан Исмет Иньоню. В музея виждаме портрет на неговата сподвижничка, впоследствие яростна опонентка, писателката Халиде Едип Адъвар. Звучат записи с речите на Ататюрк – висок, изнесен, малко дрезгав и нервен тенор проповядва идеите си за бъдещето на възродена Турция. Точно в дванадесет е смяната на караула – захласнато снимам и не поглеждам часовника, но изведнъж гръмва тържествена музика и всички застиват прави и неподвижни. „Какво става, Йо?“ – питам я и точно в този миг съм в гръб към Мемориала. „Тихо, химнът, остани на място, обърни се с лице и кротувай!“ – ми шътка тя. Заставам мирно. Отдавна забравени привички са това – но ме удивлява естествената реакция на хората. Връщаме се по същия път. Колона войници пресича шосето – това е следобедният караул. Доста са, млади, хубави, високи момчета маршируват като един и

набиват крак на три. Тропотът се чува като единичен звук. Това, което се случва, очевидно е най-разумното нещо на този свят.

Следобед имаме среща с Хюс, който е приключил с лекциите и ни повежда към второто емблематично място на столицата – Коджатепе Джами. От поне десетина години тя е новата емблема на града, заменила прословутото хетско слънце, понесено на рогата на елен. Паметникът на елена е една от най-красивите скулптури на паметник, която въобще съм виждала. Но изборът на джамията за емблема е повече от тенденциозен. Сама по себе си тя е много величествен и красив храм, с чудно хубав кристален полилей и стенни рисунки. Наистина е прелестна, съчетава духа на истанбулската Султан Селимова джамия, и на Сюлеймание-то. Но си има свой изглед, своя „марка“, свой облик.

Слизаме отново към булевардите на града, пътьом се отбиваме в няколко от големите книжарници и библиотеки, говорим си за литература, за преводи, за книги, за бъдещи проекти. Сядаме да отпочинем на чаша турско кафе, гарнирано със задължителния сладкиш. В страната на сладкарниците и сладките фантазии сме, но винаги избираме традиционен османски специалитет. Опитваме казан диби (буквално изгребан от „дъното на казана“, леко карамелизиран и запечен млечно-яйчен крем, сервиран с топка сладолед) и тавук гьойсу (буквално „пилешка гръд“) – екстравагантен сладкиш, крем на млечна основа, чиято основна съставка е сварено и ситно смляно бяло пилешко месо, придружено също от топка сладолед. Хм, вкусът е доста странен, гребвам, но не бих повторила. Имам предразсъдъци явно към смесването на белтъчини и въглехидрати (какво ли правят тук диетолозите и адептите на разделното хранене?).

Тавук гьойсю

В романа „Музей на невинността“ на Памук влюбените далечни братовчеди Фюсюн и Кемал дълго се ухажват по сладкарниците на Нишанташъ и Бейоглу и ядат това нещо. Сигурно е своеобразен афродизиак, знам ли? Ядат и профитерол (кръгли еклери с истински млечен крем, обилно полети с разтопен шоколад), но него вече съм го опитвала. Литературният ми интерес ме провокира да бъда смела, но не за дълго. Аз си поръчвам друго – екмек кадаиф (нещо като реване, богато сиропирано, с каймачено покритие от три вида пълномаслени млека) и за ужас на Хюс го изяждам. „Това е страшно тежко, сега до сряда въобще не бива да те търсим за храна“, възкликва той. Не можеш ме уплаши със сладкиши. Е, освен с онова гьойсу... Разделяме се с нашия сърдечен Вергилий и бавно поемаме към хотела. По пътя си купуваме от онези благоухани ягоди и гъсто каймачено кисело мляко, което е турско и истинско. Без палмово масло. И без онзи тебеширен вкус в устата, който оставят повечето български млека, с който вече толкова сме свикнали, че отдавна сме безразлични и снизходителни към Хайтовия стаен ужас пред цивилизацията и изкуствения живот. Имам предвид етюда със стареца и майонезата от

разказа „Дърво без корен“. Решаваме, че вечерята ни ще е ягоди с мляко и захар и... глътка уиски. И задължителната доза чай преди заспиване. Смрачава се.

Анкара, ден четвърти. Днес са лекциите ни, затова сме решили целия ден да посветим на университета. От ранни зори сме там, имаме срещи с колегите от Катедрата по български език и литература, всички са ведри и гостоприемни, слънчеви и усмихнати като времето навън. Днес е празнично и го усещаме по оживлението и гръмката музика, която се носи от двора на факултета. Музиката обаче е... а ла турка. Децибелите прехвърлят всички граници. Виждаме картина на празнуващи в самозабрава студенти. Влизаме в един от двата отделени един от друг вътрешни двора на университета и оставаме смаяни – поне двайсетина униформени полицаи са завардили входовете и изходите, кафенетата и пейките. Има ги и по коридорите.

„Какво става? – споглеждаме се с Йо. Какво прави полиция и жандармерия в Алма матер“. „Днес е празникът на турците, пети май, – обяснява ни спокойно докторант с прекрасен български език, – това е денят на репресираните в годините на военните режими“. Нима днес турците празнуват свободата си? Хм, защо си мислех, че този празник е през ноември, в деня на кончината на Гази? А защо не празнуват всички тогава? И какво правим точно днес ние, с нашите лекции. Да се включваме в общия празник тогава?

Оказва се, че общ празник няма. Студентите са в междучасие – левите са в своя си северен двор, десните – в южния. „Често има стълкновения, стига се и до бой, пролива се кръв, затова днес има толкова полиция.“ – продължава момчето. Празникът е политически, на ултранационалистите, пък и наближават избори – много важни избори, които ще определят пътя на Турция. Нейният избор е твърде сложен, той не е дори между леви и десни, не е дори и само между светската и верската държава. Леви зоват комунистите. И не само. Те не се свенят да говорят за класова борба и социална справедливост. На нас тези неща ни звучат смешно, антикварно и поизтъркано. Яли сме им вече попарата на нашите леви. Затова ни е и безкрайно интересно. Но не влизаме в хлъзгави политически теми, защото и без друго сме обречени да се чувстваме като в Шекспировата „Комедия от грешки“. Суперстранно ни се струва, че политическата агитация не е забранена в университетите. Но сме

гости и нямаме думата, решаваме, че просто трябва да бъдем усмихнати. И толкова.

Левите студенти са по дънки, с обеци и пиърсинги, пушат цигари и пият кафета и кока-коли, насядали са по маси, пейки, стълби, слушат гръмка рок и пънк музика, която се опитва да заглуши пронизителните децибели на а ла турка-та. Момичета (не виждам нито една покрита глава) и момчета оживено дебатират. Разпространяват агитационни вестници и листовки, призовават да се гласува за кандидата на лявата партия, която ще защити ценностите на джумхуриета (републиката) и вестернизацията. Левите са прогресивните. О, ние отдавна сме забравили това. Нашите угоени партийни социалистически мандарини нямат нищо общо с турските представи за ляво. Тук левите са красивите, младите, интелигентните, модерно облечените, прозападните, волните духове. Те свирят, пеят, рисуват по стените, агитират за концерта на Бабà Зула (който пее за левицата) и феминистката лекция на тема „Жените и съвременната класова борба“. Пием по едно кафе с левите (ха-ха, моето обаче е а ла турка) и прескачаме в източното крило при десните. А там изборният купон е във вихъра си. Разкъсваме кордона от полицаи и се включваме в танците. Йо предлага да се хванем на нещо като хоро, но аз отказвам. Снимам. Имам си обаче едно наум, като че ли не е твърде редно. Дворът представлява огромно спортно игрище с пейки отстрани, където чинно са насядали по двама. Момичета и момчета седят отделно, момичетата са деветдесет процента забрадени, с поли или панталони до земята. Има и по дънки, има и с открити коси, но са изключение. Започва традиционен зейбек-танц и на плаца остават само момчета. Танцуват в кръг. Момичетата пляскат отстрани, твърде далеч от танцуващите. Гъмжилото е твърде чинно подредено. Отново започва хоро, музиката е пронизителна, не издържаме, не е и нужно, и тръгваме. Усмихват ни се... Минаваме отново през полицейския кордон, а над главите ни се веят огромни транспаранти с турското знаме, с ликовете на десния претендент и на... Ататюрк. Мустафа Кемал тъжно гледа случващото се, попаднал в (не)случайната сянка, която хвърля дървото и тялото на университетския корпус. Непоносима жега е, а сянката над Гази е плътна.

Лекциите минават добре, с въпросителни, с някои недоумения, изясняваме казуси, отговаряме на въпроси. Темата за анатомията на времето в текстовете на съвременните български и турски поети и постмодернисти си има и своето традиционно очарование, и днешните си

провокации. Онур Берхамоглу и Гьокченур, Данчо Ефтимов, Тома Марков, Елена Алексиева... (Като знам колко трудно говорим за постмодернизъм и лирика с моите студенти, признавам, страхувах се от чуждите реакции. Йо обаче е по-смела от мен, може би защото е поетеса?) Какво ни носи времето, кои са неговите капани, как да го разбираме и мъдро преживяваме, какъв избор да направим, къде грешим...

„Четете ли поезия, колеги?“ Стиховете са за младите. Едва тогава, когато се поуморим и натрупаме житейска – не, не мъдрост, просто повечко суета и скептицизъм, тръгваме по утъпканите пътеки на белетризма. Мълчат и се усмихват, записват си нещо, загадъчни са. „Разбираме ли се добре на български?“ За тях това е чужда, трудна, екзотична филология. Сигурно имат много какво да ни кажат. Но е нужно време. И тишина. О, тази музика, която нахлува през плътно затворените прозорци! Денят е празничен (денят на турските полит-затворници, Господи, защо избират винаги прелестния месец май за подобни празници?), малшанс за поезията, която е сестра на тишината.

Студентки

Другата тема: „Другост и двойничество в културите на Изтока и Запада“, се оказва не по-малък Рубикон. Не че ѝ трябват фанфари. Но записите ми на автентична суфистка и венецианска музика от 15 век бяха осъдени на провал пред мощните децибели на момента. Вера Мутафчиева и Орхан Памук. Кой именно е Изтокът? А Западът? Самото споменаване на името Орхан Памук веднага ражда обструкции. Докога? И защо? Настоявам колко трябва да се гордеят, че имат такъв автор нобелист, а те ме контрират: „Е, да, ама турският език на Орхан Памук е много лош. Вие знаете ли ние какви автори имаме, какви стилисти... Какво толкова му харесвате вие, западните хора?“ О, времена, о нрави. Как какво? И какви западни хора можем да бъдем ние? Съвсем обърквам посоките на света, времената и техните пост- или пред-модерни пластове, течения, ветрове... А и как да обясня цялата българска сага на несбъднатия блян по български нобелист, как да разкажа за комплексите на една малка литература, която мечтае да има поне един световен български писател? Всепризнат. И нужно ли е изобщо? Турците са очевидно безразлични към показното признание и нобелистките салтанати в литературата. А Памук наистина е голям, „въпреки“ езика му.

Моята задача обаче става двойно по-трудна: да обясня колко голяма и значима е Вера Мутафчиева в задочен диалог с неговите романи. Разказвам за Джем султан, за интригите на папския двор и Европа, за козните на Баязид и продажните западни крале, за живота на невъзможната съдбовна двойка Джем и Саади, за любимата Елен дьо Сасенаж. За двойничеството и сходството на душите и идеите. Опитвам се да обобщавам, да говоря за близостта на културите, за проблематичната трудна любов на Изтока и Запада. Дали ме разбират? Не, не българския, който говоря бавно и отчетливо, с паузи, акценти и обяснения. Дали разбират и приемат това, което всъщност искам да им кажа, на този толкова труден за тях, родените в Турция, език? И кой въобще има нужда от подобни послания? Това са млади хора, чиято мотивация да изучават езика ни и културата ни, е твърде голям лукс. „Защо учите тази специалност?“ „Ами интересно ми е, харесва ми, но езикът ви е много, много труден. А литературата ви – много драматична, сюжетите ѝ – доста страшни и тъжни.“

Студенти

„Е, и вашите сериали не лъжат в това отношение.“ Десетки очи се вперват въпросително в мен, и сияйни усмивки, забравих да кажа. Започвам да изреждам: „Япрак докюмю“ (Листопад), „Фатмагюлюн сучу не“ (Виновна ли е Фатмагюл), „Ашк-ъ-мемну“ (Забраненият плод), „Гюмюш“ (Перла), „Кузей Гюней“ (Север Юг)... Възторжени възклицания: „Ааа, евет, евет“; поправят интонацията и произношението ми (говоря страшно дървено, а колко ли смешна им изглеждам?). „Ама вие откъде ги знаете, наистина ли сте ги гледали?“ И още как! Всичките, че по няколко пъти. И книга даже съм написала за тях. И продължавам, без да прекалявам: „Карадайъ“ (Справедливостта на Кара), „Ойле бир гечер заман ки“ („Времето лети“ – най-гледаният след „Листопад“), „Курт Сеит ве Шура“. „Ама и него ли, та той е нов, олеле, колко интересен беше, напоследък нямаме хубави сериали...“. „Бинбир гедже“ (1001 нощи).“ „Еее, че той е най-хубавият!“.

Говорим си за актьори, режисьори, сценаристи, сценарийни ефекти и литературни творби. Започваме голяма тема: кино и литература, а времето напредва. Лети. Смеем се, но това си е сериозна тема: за ре-

цепцията, социалните и естетически ефекти на тази масова телемания у нас, в Украйна и Русия, на Балканите. Следващият път, когато (а не ако) дойда, обещавам лекция за сериалите! И да изгледам поне още толкова! Смеем се, ръкостискаме се, прегръщаме се. Разделяме се с университета. Отново снимам – младите филоложки са истински красавици. Момчетата говорят доста добър български. Момиче с огромни черни очи, забрадено и дългополо, се присъединява към общата снимка. Първокурсничка, тя е от десните, но е благо усмихната. Интересен свят. Разменяме имейли и фейсбук-профили, идеи, заглавия, библиография, обещаваме си нови срещи.

Тръгваме отново по улиците на Анкара, купувам си цигари и запалка с лика на Ататюрк – не съм пушачка, но усещам, че това, което ми е липсвало в тези няколко дни е цигареният дим. Е, бих предпочела наргиле, но няма време. Отправяме се към хотела, където вече ни чакат две очарователни колежки от университета Атълъм. Пънар и Айденур – дизайнер и архитект, които ни водят на вечеря в техния свят. Квартал „Юмиткьой“ е поредното коренно различно лице на столицата, лъскаво по лондонски, ярко осветено, луксозно, просторно и оживено. Фитнес-салони, магазини, бутици, стор-ове, ресторанти и барове, клубове... Тук явно кипи динамичен живот.

Пътуваме повече от час от нашия Тандоан към Юмиткьой по луксозна автострада, минаваме покрай огромни възвишения, съзнателно и методично залесявани с дървета и борчета, тук след време се очаква да израснат гори. И Анкара да стане още по-зелена. Минаваме край огромни кооперации и високи жилищни блокове, отдалече зърваме затворените луксозни комплекси с причудливи пирамидални архитектурни решения. Впечатляват ме най-невероятните хрумвания за балкони, перила, елипсовидни тераси, извити външни стълби, странно изкривени силуети на зданията и покривите. И прозорците, през които можеш да надникнеш в света на средната и заможната класа. В Турция тези класови светове и социални граници са нещо много видно, това е традиция, мнение, всеобща нагласа, на която много се държи. С тъга си представих за миг сивата, грозна панелка, в която живея... И това, че тя всъщност е блок на университета ни. Кристални полилеи осветяват холове и спални с размерите на концертни салони и бални зали. Явно хората живеят на широко във всеки смисъл на думата.

Тук обичайно апартаментите са големи, впрочем няма жилище под осемдесет квадрата, а тези, които наблюдаваме, са в пъти по-големи. И въпреки страстта на турците към пердетата и щорите, можеш да надникнеш в най-интимния им свят. Стига да поискаш, като предварително се опериращ от предразсъдъците и комплексите си. Веднага си спомням вчерашната гледка на гедже конду-тата. В света на контрастите и множествените лица сме. И на въпроса: „Как живеят турците?“, отговарям: „Трудно е да се каже еднозначно“. Но фактите говорят: минималната работна заплата е осемстотин лири (излишно ли е да я сравнявам с възнагражденията на нашего брата, ходжам), а цените на транспорта и хранителните стоки са поне колкото, ако не и понякога по-ниски от нашите. А обявите за фирми, търсещи работници, са на всяка крачка. Има ли всъщност в Турция безработица? Не съм сигурна за нивата и цифрите, но в активното време на деня по кафенетата седяха само дядовци с броеници...

Ден пети. Заминаваме към Кападокия. Днес е Гергьовден, а ние се запътваме към родината на Свети Георги – Кападокия. Земята на красивите коне (в буквален превод от персийски); на скалните църкви и най-причудливите каменно-варовикови форми в света. И на въртящите се дервиши. Пътуваме в луксозен (според нашите представи и нормален, според турските) автобус, в който гладен, жаден и неинформиран (пред всеки пътник има телевизионно екранче със слушалки) няма да те оставят. Пътят е около пет чàса, километрите – към шестстотин. Какво си представяте, когато чуете „Анадола“? Голи сипеи, скали и пуста жълтеникава степ? Нищо подобно. Пътуваме с часове през зелени тучни ливади, по които пасат огромни стада; нивите са прилежно обработени, изорани и засети. Снимките, макар и през стъклото, стават прелестни, тъй като е много слънчево, а контрастите са ярки: розова пръст, яркозелени поляни, яркожълт синап, бели цъфнали дървета.

Полета

Спомням си какво пише в пътния си бележник Чудомир за Бурса: „Аз си представях, че камилски птици прескачат, пустини и рев на лъвове... а то... тук-таме се мярка силуетът на нашенското магаре...“ Какво ли би казал за Анадола? Една мини-Аркадия. Твърде динамично се сменят картините: нарядко пръснати селца с издигнати хубави дву- и три-катни къщи, дори лозя (!) и овощни градини. Тук се мярва джамийка. Там – огромен индустриален комплекс, като че захвърлен в нищото. Завод на Кнауф, например. В този рядко населен район кой ли въобще работи в него? Но за да го издигне немецът точно тук, значи има кой. И отново ливади, поляни, нивя. Облаци и кристално синьо небе.

Когато човек пътува, съзнава цялата мимолетност на човешкото съществуване, краткостта и празнотата на битието си, объркаността и безумието на ежедневието. И си мисля, че така, както никой не може да ти отнеме това, което си дал на другите, така и това, което видиш, обходиш, заснимаш, опознаеш, си е съкровено твое. Завинаги. Но е още по-ценно и интересно, когато е споделено. Пътувайки, живееш няколко живота.

И като че ли да подкрепи мислите ми, внезапно пейзажът радикално се променя. Вода! Огромни количества вода! Да не би да сме свърнали към морето – хиляди километри ни делят от него все пак. Разтварям картата, за да видя, че минаваме край второто по големина езеро в Турция и едно от най-големите солени езера в света Туз Гьолю. Няма да повярвате, но това езеро е розово. С кобалтово-синкави тонове, лилави нюанси и тъмносиви пасажи, обшито с дантела от снежнобяла пяна, която се превръща в сол. В солна кора по земята. Странно ми е как съжителстват ниви и ливади със солено езеро – та нали солта убива всякаква растителност? Но това езеро е наистина огромно! Пътуваме с часове, все по брега му. Ту се отдалечава от шосето, ту наближава, ту изчезва съвсем, за да се появи отново зад поредния завой.

Соленото езеро

Спираме за почивка – точно по средата на пътя до Невшехир сме. Спирката е мотел-ресторант-магазин. Селото е наблизо (според анадолските критерии за близо), а спирката е Йешилтепе, което в превод означава Зеленият хълм. Зелените хълмове на Анатолия. Доста пуста спирка. Слизаме за половинчасова почивка, горещо е, подухва суховей. Въздухът трепти над асфалта. Поглеждам отвъд магистралата, а там е езерото. От два часа го наблюдавам през стъклото и все си стои там. Има-няма стотина метра до него. Само трябва да метнем четирите платна на шосето. Няма мантинела за прескачане, слава на Аллах. И хуквам, Йо ме следва малко колебливо. „Бягай – виквам – ако искаш да снимаме и да не ни оставят тук завинаги...“. Въпреки че няма страшно, защото няма да тръгнат без нас, проверяват ни поименно на всяко качване и слизане, а сме и единствените чужденци в автобуса. Стигаме задъхани до брега на езерото, ама че извънземно езеро е това! Красиво е. Наближаваме водата, под краката ни хрущи солта, вървим по кристали, а водата се пени и осолява подметките ни. Водата е толкова топла, естествено топла, че човек би помислил, че извира от топъл минерален извор.

Йо смъква с хазартен жест сандалите си, запретва дънките си до коляно и смело нагазва. Аз снимам, няма време. Тя писука от радост, върви все по-навътре, а водата едва достига прасеца ѝ. Нащрек съм. Като знам колко е луда и витална, току виж се цопнала да поплува с дрехите. Никой обаче не плува и тя пази приличие. Някъде в далечината на езерото е забит дървен виенски стол с облегалки, явно предназначен за водни процедури. „Какво ли е наистина усещането да се съблече човек и да заплува в тази розова сол?“ – размечтава се Йо и ме поглежда умолително. Ами наистина какво ли е? Като в сън на Салвадор Дали. „Не, Йо, идеята не е добра, първо бързаме, второ виж, никой не плува тук. И трето – смея се – толкова е солено, че нямаш шанс изобщо да потънеш.“ Давам зор, почти ѝ се скарвам като на малко дете и тя излиза на брега, а дънките ѝ са целите в солни пръски.

Хукваме обратно. Автобусът се стяга да продължи, мият го грижливо, само не разбирам от какво (турците са маниаци на тема чистота на всичко, но особено на автомобилите си) и имам чувството, че всеки момент ще изпръхти доволно, ще изцвили или ще вдигне мощно хобот за поздрав. Дали да не бутна соленото Йо под струята? Измиваме се в тоалетната, пием чай и си даваме сметка, че колкото и да се бави и заплесва, колкото и да се диви и съзерцава, човек тук не може да закъснее за ни-

къде. Все едно сме влезли в машина на времето, в тета-зоните и вибрациите на всемира, където времето се разтяга и режисираш мига според вкусовете и желанията си. (Имам една братовчедка, тя работи като магьосница и го умее това.)

Тридесетте минути почивка стигнаха за всичко. Към нас се доближава автентичен анадолски старец – с таке, цигаре и броеница. Йо му се усмихва и му дава селям и... толкова му трябваше. „Откъде сте, къзъм?“ „Булгаристан-дан.“ „Ами какво, що, накъде...“ Йо е словоохотлива и разказва надълго и широко, разкършва си турския. Очите на събеседника радостно светват: „Аахаа, евет, чок гюзель, ходжаам!“ И започва съкровен монолог: „Ех, гюзел булгар ханъм, някога бяхме една държава, силна, голяма, до Англия чак стигахме, всички трепереха от нас. После дойде Русия и ни раздели. Лошо стана, лошо. И защо стана така? Защото станахме слаби. А сме слаби, защото останахме сами. И ние сме сами, и вие сте сами. Мислите си, че не сте, ама се лъжете. И с арменците стана така. Прогонихме ги. А някога бяхме достлар (приятели). Шимди (сега), слушай, слушай, шимди казват на Ердоган: „Няма ли да идеш в столицата, в Ереван, на преговори?“ А той: „Ще изпратя посланика.“

Засмива се дяволито и завърта очи. Пауза. Пробва ли ни? Ние се смеем с глас. „Защо се делят хората, къзъм? Защо враждуват? Ето, ние, с един аркадаш (другар) отиваме веднъж в Анкара. На Къзълай вземаме автобуса. До нас седят двама негри, черни, ама катран. И другарят ми казва: „Абе, гледай ги тези какви са, те въобще, дали са хора, а, как мислиш?“ „Мълчи, думам, че е грехота, янлъш си! Тебе – питам – кой те създаде?“ „Аллах.“ „Е, и тях Аллах ги е създал. Затваряй си устата, че сигурно учат тук, говорят турски, ще те разберат какво говориш. Срамота!“ Завършва той дидактическия си екземплум, клати глава победоносно и премята броеница от зеленикав опал. Насочвам фотоапарата, той обаче се оказва суетен и режисира позицията. Щраквам ги. После тримата се запечатваме за вечен спомен, препечени (някои и добре осолени) от косо падащото обедно анадолско слънце.

Старец

Деде Коркут не ми харесва фотоапарата, внукът му имал „Канон“, ехее, то е къде, къде... Канонът днес е „канон“, като че ли е чел Георги Господинов? И продължава: „Турция беше много бедна държава, ханъм, аз помня. Но от десетина години вече сме добре, заприличахме на другите хора, на вас, европейците.“ Дискретно замълчаваме. „А ти откъде си, дядо?“ „От близкото село, от Шерефли Коч Хисар съм, Дорсун Кахведжи ми е името.“ Дорсун (Стоян на български) Кафеджията от Крепостта на овена. Дорсун ефенди от селото на честта? Или – на Гордия коч, някак по-юнашки звучи. Деде Коркут се усмихва, а Йо се превива над моите волни интерпретации. Не го владея този език, Йори, ама силно го подозирам. Също като онзи, неграмотният, но гениален музикант-кларнетист, дето подозирал нотното писмо и свирел с партитури, обърнати наопаки.

Качваме се вкупом в автобуса и продължаваме. След секунди минаваме през селото на Гордия коч, оказва се малко спретнато градче, осеяно със стройни триетажни нови къщи с пъстри стъкла и прозорци, обшити от керамични шевици, които проблясват на слънцето. Това непретенци-

озно селище има гигантска модерна болница и филиал на Аксарайския университет. В Турция има около двеста университета, като малка част от тях са държавни, а частните са с приоритет. На над осемдесет милионна Турция с огромен процент младо население, с над осемстотин хиляди абитуриенти всяка година, далú са ѝ много толкова университети? Не знам. Но веднага мисля в сравнителен план: България е седем милионна застаряваща страна с отрицателен прираст, а има петдесет университета. Това е само елементарна аритметика, нищо повече.

Отново на път. Поля, поля, поля – да те заболят очите от зеленина, казваше френската ми братовчедка ми Деси за юнските пейзажи в Ирландия. Но тук, в Анадола, не е била. Завиваме от Аксарай на изток и се отклоняваме по второкласен път към Невшехир. Това, че е второкласен, разбираме от обозначението по картата и по двете платна на шосето. Не попаднахме на нито една дупка. Невшехир е сърцето на Кападокия и е най-големият град в областта. На хоризонта се проектират гигантски заснежени планински върхове. Връх Ерджиес е почти четирихилядник и представлява кратер на угаснал вулкан. Красиво е, моите фотоконтрасти стават още по-прекрасни (ако и да не съм с „Канон“), защото заснеженият връх, зелените ливади и кафявата угар изведнъж се сдобиват с ярък акцент – червеното знаме на републиката, бучнато насред равнината.

С подобна картина не сме свикнали. Наистина, в тази страна знамената са навсякъде, особено пък пред избори, но това е в градовете. А тук, сред пустошта? Над всяко кале или голяма скала оттук нататък ще се любуваме на тази странна гледка, която като че ли ни шепне: „Това тук е мое, тази хубост Аллах неслучайно тук я е сътворил, ние сме тук“. Равнините започват да стават каменисти – огромни ръбести камъни, като че пръснати от нечия ръка и разпилени из цялата зелена шир. Някъде си личи, че са ги влачили, премествали, преподреждали грижливо във формата на синори.

Тук-там се виждат трактори. Релефът започва да става твърде причудлив: терасовидни плата, могили, изникващи от никъде, скални калета със забодения червен байрак с полумесец. Минаваме през Акгьоль, Учхисар, крайпътни заведения, кервансараи, дори петзвезден хотел, извисен там, някъде, „ин дъ мидъл ъв дъ ноуеар“, както обича да повтаря Йо. Боже, къде сме тръгнали, сам самички, две ходжа ханъми, в средата на нищото? Да ме види отнякъде баба ми Евдокия... Забавлявам се, като

снимам крайпътни реклами: „Хош гелдиниз, Кападокия ви очаква! Добре дошли в Кьофтедокия, в Кафедокия!“ Изяжте я! Изпийте я! Обладайте я! Почувствайте я! Ваша е! Тя ще остане, ще има още от нея... Е, благодаря, не съм фенка на кьофтедокия, но Евдокия с удоволствие ще опита кафедокия!

Впервам поглед отново в нивите, а почвата им напомня на едър морски пясък. Какво ли пък може да расте тук? Виждам овошки и лозя. Лозя, лозя, лозя... Какво ли трябва да означават, като се има предвид, че влизаме в цивилизация, която забранява алкохола? Ами, сигурно правят сладкиши и сиропи от гроздов сок. Както ще се уверим по-късно, дори туршия от десертно грозде (впрочем, много е хубаво). Но в самия център на градчето Юргюп, към което сме се запътили, на другия ден ще открием горд паметник на гроздобера. Явно наистина е лозарски район. Продължавам да се чудя. Сега минаваме край парцели с млади овошки, ябълки, доколкото виждам, грижливо оформени като оранжерии с подвижни стъкла. Пейзажът отново се сменя, следват червеникави камъни, сивожълта пясъчна почва, сипеи... Контрасти. Турция е страна на контрастите, тепърва ще го асимилирам.

Пристигаме в Юргюп следобед, настаняваме се в хотелче на Невшехирския университет, всички са любезни, радват ни се. „Булгаристан, комшу, ходжам!“ На хиляди километри сме от Булгаристан, но все пак сме комшу. Тръгваме на вечерна разходка из Юргюп, водени от смесени чувства. Абе, Анадола си е Анадола. Струва ни се, че ни гледат втренчено-изпитателно. Питащо и очакващо. Сами, неприбулени жени, явно туристки, самички, ами бива ли тъй. Туристи има доста, но са в големи групи, или по семейному, но пак многобройни, а ние тръгваме сами да катерим централното кале и скалните пещери наоколо. Разбира се, достъпните.

Но сме твърде изморени за подобни приключения, при това вече на залез. Снимаме се с група възрастни кападокийки, големи сладурани! Толкова са стари и автентични и до една с дълбоки шарени шалвари, елеци и чембери. Усмихват се свенливо, но приветливо. Нагласят се с готовност за снимката, а единствената гологлава моментално се прибулва. Коментират нещо, явно откритите ни крака и глави. Смешно-нелепи сме им. Те на нас – не, не ни се струват странни, нито нелепи. Това е автентичната ми представа за истинска баба, с чомбер.

Баби по икиндия

Йо им заговаря на турски и те мигом светват в лъчезарни, раздаващи любов усмивки. И как не, тя има невероятната дарба да завързва контакти и да изслушва другите. Това си е дар божи, явно не е учена точно на това, но го може. Усмихва се, буди доверие. И аз се усмихвам, но изглеждам някак студена – дори и усмихната, очите ми винаги изглеждат сериозни. Но тези жени са просто откритие, Йо ги спечели! Моите моделки си имат естествен неповторим декор: каменна къща с кована врата и зелена полянка, насядали са направо на земята, а около тях са разпръснати три разкошни пиринчени ибрика. Гологлавата баба артистично се крие зад рамото на другарката си и надниква през чомбера. Дзяк! Свърши ли вече процедурата? В ръката си държи десетлитрова пластмасова бутилка. Ама че досада, цивилизацията с уродливото си лице е стигнала дори до тук. Отново се сещам за Хайтовата майонеза и ми става блудкаво. Бърка ми композицията тази бутилка, но ме е срам да ѝ я конфискувам. И без това сме достатъчно нахални. Щрак и им вземаме душите. Нали в това вярва ислямът, такива са опасенията му от новите технологии. „Хади, бай!“ „Гюле, гюле...“, размахват ръце стариците.

Изкачваме се навръх калето, където откриваме тюрбето на Кълъчаслан, прочутият селджукски султан, описан в книгата „Петте града“ на Ахмед Хамди Танпънар. Йо току що я е превела и взема нещата много лично и присърце. Нима това тюрбе е тук, ама този онзи ли е? Ох, само да не стане като с моите Аляадиновци – аз си мисля, че е този с вълшебната лампа, той бил онзи селджукски султан... Стана тя! Попаднали сме на свещено място. Надникваме. Снимаме.

Минаваме край улични сергийки. Килими, керамика, бижута. „Гириниз, гелиниз, гел, гел (влезте)“ – кани ни натрапчиво любезен продавач и ни гледа... жадно. „Откъде сте, как сте? Ааа, българки. Понеже сте комшулар, елате тук, вижте сребърните пръстени, камъните са вълшебни. От онези, които менят цвета си – ту са сини, ту зелени, виолетови, карминени, жълти. Тук добиваме този камък. Феноменал или още александрит, май така му казваха, в сребърен обков, сто и седемдесет, двеста и петдесет лири, на вас ще ви направя цена.“

Любезно отклоняваме офертата. Заглеждам се, на витрината на магазина му виси огромен плюшен копринен гоблен с Тайната вечеря. Виждаме и икони със Свети Георги, продават и кръстчета. Не е чудно, като се има предвид къде сме и по кое време. Та днес е Гергьовден!. Настава време за нещо като гергьовска вечеря, и изведнъж разбираме, че сме страшно гладни. Търсим с поглед подходящо заведение на открито, със смесен състав и тиха музика и... ето го.

Непретенциозно бистро, разположено направо на улицата точно срещу входа на очевидно скъп тузарски ресторант. Група ирландци от няколко поколения и очевидно смесен семеен ирландско-турски състав шумно вечерят и изнервят с претенциите си сервитьорите. Деца цвърчат и се гонят, дамите не одобряват блюдата и ги връщат. Нужно е самообладание. То май е малко в повече на сервитьорите, които очевидно не бързат за никъде и разчитат на едната гола любезност. „Плийз мадам, оф корз, мадам...“

Ние си поръчваме традиционна доматено-патладжанена салата и нервозни (какво нервозни, убийствено люти) агнешки кюфтенца по юргюпски, защото трябва да почетем закрилника на стадата. Йо си „виква“ и един леден „Ефес“. Ще пием за Жори, синът ѝ, който е именник днес, някъде далеч, в мрачния Лондон, какво ли прави, празнува ли? Наздраве! Шерефе!

Всички народи вдигат наздравици за здраве. Само турците пият за честта (шереф означава чест). Имаме чест да бъдем днес тук, в земята на Свети Георги. Та той си е наш, ако и да е кападокиец. Бледоликата и рижа съседна компания се държи твърде свойски и разбирам защо, един от зетьовете се оказва местен, черноок и мургав хубавец, до когото седи възрастна забулена жена, очевидно майка му. С нея той говори на турски, с невестата и роднините – на ирландски. Шумната вавилония най-сетне си тръгва, плащаме и ние. Вече е почти тъмно. До нашата маса, която беше съвсем на улицата, дълго стоя и гледа неприлично-настоятелно някакъв мъж. После се качи в таксито си и отпраши нанякъде. Докато ни броеше хапките, се чувствахме неловко, но ето, сега ни е нужен, да ни хвърли към хотела. Въпреки, че вече не ни се прибира.

Хлътваме в магазинче за куру йемиш: подправки, ядки, сушени плодове, чайове и кафета, локум и халва. И попадаме право в ръцете на... Шехерезада. Двайсетина годишно вакло момиче с огромни черни очи и запленяваща усмивка чува, че Йо и проговаря на турски и... край. Очертава се да спим в магазинчето. Но първо ще получим диабетен удар. Говори малко провлачено, но затова пък много! Засмяна до уши, кима разбиращо и гледа някак отдълбоко, мъдро, не за годините си. „Опитай от това, ханъ-ъм, да ти клъцна малко натурална халва, ходжа-ам, виж, виж, тия сушени ягоди колко са ароматни, ето и сливи, и фурми...“ Не, не мога повече, честно. Много е вкусно!

Йо отново разказва историята ни, историята на нейната кариера, на нашето пътешествие. Говорят си за нещата от живота. Аз внимавам в какво се заглеждам, защото тутакси се набутва в устата ми. Ядки, семки, плодове, локум... Ще разглеждам сапуните и чайовете. И кафето, шафрана, миризмите. Питам каква е тази шарена кутийка? „Виагра“, отговаря невъзмутимо Шехерезада и се залива от смях. „Не ви трябва“, добавя и подкупващо ни смига. Всъщност Шехерезада се казва Фатма, много ачигьоз момиче, ще те купи и продаде, както казват по нашенски. И по тяхному също. Виждам колко фамилиарно е сложила ръка на рамото на Йо и я потупва съчувствено, обяснява, шегува се, хваща и двете ѝ ръце, свива рамене, нещо оживено дебатират. Няма мърдане. Изведнъж прихват в смях. „Казвам ѝ: дай да те взема за снаха, толкова си хубава и умна – превежда Йо, – а тя е делова: колко е голям синът ти?“ „На трийсет стана, живее в Лондон.“ „Ауууу, гюзеель, ама машаллах, не ти личат никак годините, ходжам! Ами моята майка е толкова по-млада!“

Поглеждам към забрадената дългопола жена, която примирено се усмихва зад щанда и ни гледа с любопитство. Не искам да си помислям на колко е, със сигурност е много по-млада и от самата мен. „Ех, женена съм, ходжам, вече от две години, – въздъхва Фатма, – иначе окото ми не мига, стягам куфара и тръгвам към Лондра!“

Фатме

Брей, че смела! От отсрещния тезгях с въпросителна усмивка следи разговора ни младо момче с брадичка, изглежда това да е щастливият съпруг. Сигурно е изпуснал нишката на разговора, кой точно възнамерява да тръгва за Лондра, иначе, това биха били твърде свободни нрави за Кападокия. Заговаряме се с нея за сериалите – тя е в час с медийната ситуация в България, знае, че това е рецептивен феномен, одобрява, кима, възклицава. Ние сме нейните цивилизационни открития. Но сама не знае всъщност какво откритие ни е тя. Смеем се, щрак, Фатмичке, на портрет. Гюле-гюле, целувка, и... най-сетне тръгваме.

Вземаме такси до хотела, който е извън града. Веднага разбираме, че шофьорът ни не е като другите. Висок, снажен, светлоок, а иначе мургав мъж в напреднала възраст. О, за възраст вече не се наемам да говоря и да правя прогнози. Това е свят, в който времето може и да си лети „като хората“ (искам да кажа като в нашите светове), но всъщност е една изключително относителна категория. Според която и значението „яваш, яваш“ се превръща в сакрално заклинание. Спокойно трябва да е, разум трябва. Бавно и навреме. Шофьорът има петнайсетина минути път с нас, но естествено ни заговаря и ни разказва своята история: „Коренът ми е от Солун. Не ме гледайте, че съм висок и светлоок, така е, щото ние сме от морето. Когато Ататюрк направи спогодбата за изселниците през двайсет и четвърта година, нашите се вдигнали и дошли тук. Не по собствено желание, ама нали знаете вие как стават тия работи.“ Ние ли? Знаем и още как! Местиш хората като пионки по шахматна дъска: ти отиваш тук, ти – там. Ти в Кападокия, ти – в Сибир. Който е ударил джакпота, на морето и по островите. Еех...

„А селото в близост, Мустафапаша се казва сега, там всички били гърци. Тях пък заселили в нашите къщи и по нашите места. Те не искали, съпротивлявали се, ама кой ги слуша? Заминали за Солун. Мен ако питаш, те са си по-добре там, отколкото ние тука. Ама така... Сега в това село са останали много гръцки църкви, има и един древен кервансарай от петнайсети век, утре идете го вижте, комшу!“ Е, този е вече някак по-истински комшия. Разделяме се със солунеца. Правим последни снимки на нощния Юргюп, там, от високото, е блеснал като коледна елха. Защо ли ми е такова коледно-великденско по това време в Анадола? Заспиваме.

Гъореме, Кападокия, ден шести. Напускаме Юргюп със смесени чувства, без да отидем до Кервансарая в Мустафа паша. Що има кервансараи – наши са. Да, но се оказа, че повече няма да имаме време за такова

удоволствие, така че, изводът е: „Не отлагай днешната гледка (и дестинация) за утре! Вече ще знам. Но си останахме без кервансарай.

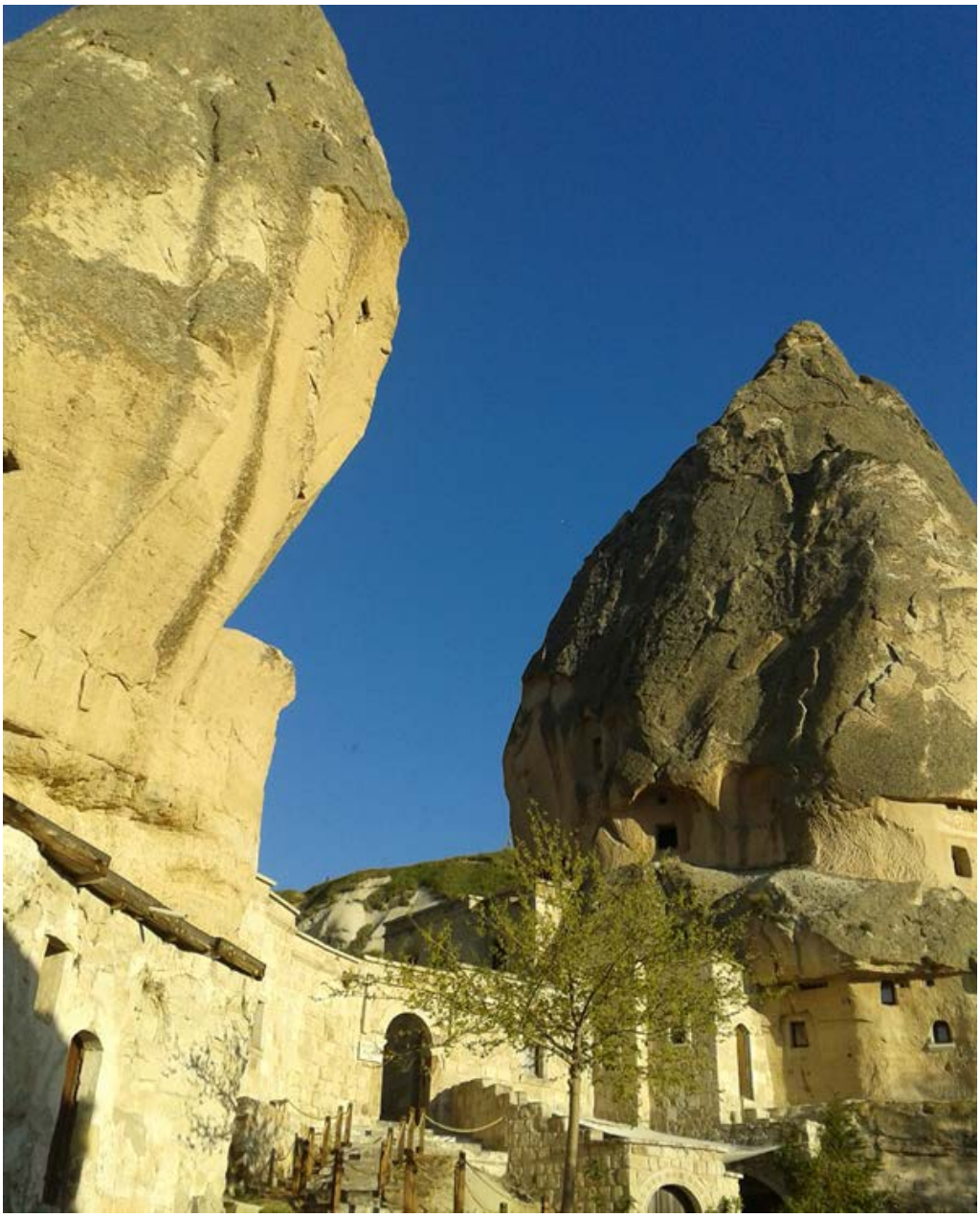

Гьореме

Гьореме се оказа една малка приказка. Пътят е около тридесетина минути. Слизаме на центъра срещу голямата джамия и веднага попадаме в прегръдките на бай Мехмед: „Момичета, кои сте? И накъде?“ „Към Гаферли стон хаус – отговаряме питащо – къща за гости е, ние по Букинг...“. „О, при братовчеда Исмаил? Качвайте се!“ Впоследствие научаваме, че не са точно братовчеди, а Мехмед е бивш шеф на Исмаил. Ох, много объркано стана, май дойдохме в земята на братовчедите.

Пътят се вие рязко на серпентина, но затова пък е кратък. Запомняме пътя, този баир предстои да го катерим три дена и три нощи. Наоколо всичко ми изглежда призрачно и странно еднакво. Ами, това са къщи и пещери в скалите. Гаферли се оказва на видно място в Гьореме. Каменната улица води право към джамията в центъра. Мехмед ни носи тежките куфари, тук всички са кавалери. (Думата кавалер е чуждица и в прекия, и в преносния смисъл в българския език. Странно е, че сред богатата ни колекция от турцизми, нямаме аналог именно на тази?)

Настаняваме се в Гаферли, което е самата къща на съдържателя, а той живее на втория етаж с цялото си семейство. Срещу нас се издига едноименната джамийка, явно, че сутрин ще ни буди мюезин. Не се сбъднаха предчувствията ми, на заранта той пропя съвсем обрано и тихичко: тук явно се служи така и всеки уважава личното и духовното пространство на другия. Направи ми впечатление, че от голямата джамия излизат само възрастни мъже. Жените се молят вкъщи. Условията в хотела ни са повече от прилични, но малкото прозорче на стаята не може да се отваря. Така е проектирано. Е, как ще заспя аз? Може би на открехната врата? Но това интериорно решение е съвсем в духа на селището, просто трябва да запазя самообладание. Все пак ще спим в каменна къща, а ако беше направо в някоя скала? Хваща ме клаустрофобията, а всъщност именно това е атракцията! Този тип хотели – без прозорци и врати, тип пещера, са от най-скъпите. Нашият е компромис.

Хотели

Исмаил, съдържателят, е симпатичен млад човек (може би няма 40), жена му Мелек е бременна с третото им дете, а вечерта се появява и майка му, и сестричката му (абитуриентка). Фамилията на Исмаил е кюрдска, Йо се успокоява защо почти не ги разбира. Но заради мен и ходжа Йо моментално минават на турски. Исмаил говори и английски, бизнесмен е все пак. Имат компютър, интернет. Но в стаите няма телевизори, радио също не виждам, а и никъде не видях да продават вестници. Всъщност, няма как, не съм довидяла явно, защото градчето е курортно и оживено, и има туристи от цял свят. А активният сезон тепърва започва – 2 май е. Уговаряме се вечерята да е тук, а не навън, да ни демонстрират местни специалитети. Радват се искрено, че няколко дни ще живеем сред тях.

Хвърляме куфарите и вече начертаният в главите ни план за разглеждане е задействан. Тръгваме надолу по стръмните извити улички, около нас се издигат причудливи остри скални възвишения, докосваме ги – варовик, изсипан от Аллах в най-невероятни форми и линии. Много от тях са превърнати в луксозни хотели, а стаите са направо в скалите. Имат си естествени прозорчета, е, остъклени, разбира се. Но тези къщички са съвършените изолатори през зимата от студа, през лятото от жегите. Тук, разказват местните, температурите скачат над 40 градуса. И не стига, че скачат, ами се и задържат – през целия юли и август. Добре сте дошли точно по това време!

Поемаме курс към Оупън Еър Мюзеум. Той представлява огромно пространство от скали, каньони и грижливо реставрирани или просто консервирани и съхранени скални църкви и фрески със сцени от Стария и Новия завет от раннохристиянско време. Всяка църква има своя пазител, с всеки се спираме и разговаряме. Още на първата спирка попадаме на почитател: „Булгариста-а-ан, ханъм?“ и ни смига: „Чакайте да излязат тези германци и снимайте“.

Излиза да пази навън. Вътре той пази Свети Георги от туристите, навън пази нас и Свети Георги от чужденците? Ние сме си свои. Обещаваме без светкавица щрак – по веднъж. Удивителни червени бои, как са се запазили през вековете? Благодарим. Той прави недвусмислен жест с два пръста: „Сигаара вар?“. Йок, забравила съм ги в хотела, ама те са и турски, и женски, как не се сетихме да вземем няколко кутии български цигари, които са в пъти по-добри от местните! Подавам му 4 евро – с тези пари ще си купиш поне две кутии. Той ме гледа озадачено. Дали ни

разбра? Май сбърках с валутата. Хората тук изпитват респект пред еврото, в столицата привидно равнодушно търгуват едновременно и в лири, и в евро, но тук, в Кападокия, парите на Аврупа се приемат съвършено радушно. Няма опасност да бъдеш излъган, непрестанно щракат електронни калкулатори: „Толкова е по курса на деня, мадам, ето, виж. Ако искаш, може да платиш и в лири, толкова и толкова прави. Евет? Хаир? Грийн тур желаеш – сто лири, ама включва всичко, и музеите, и пътя, и храната, цял ден. Сеанс с танцуващи дервиши предпочиташ? Двайсет евро, в 18 часа бъдете тук, връщане в 22 часа."

Хората работят делово, учтиво, без да демонстрират печалбарска страст. В ежедневното наречие липсва онзи нашенски тарикатски, безкрайно противен фразеологизъм „да правя пари". Какво ли да им правиш толкова на парите? Освен да ги издигаш в култ чрез езика. Пари не се правят, а печелят, при това с едничкия разумен смисъл да бъдат инвестирани или за да бъдат похарчени разумно. И после пак така. Явно, тука е така. Работя, за да „правя пари", колко тъжно и скучно звучи по нашенски. Другото е... тарикатлък. Ама и това не е, защото „тарикат" всъщност е дервишка секта, това са ислямски монаси – съзерцателни и духовни същества, дето имат само бялата клоширана роба на гърба си и каука, който символизира надгробния камък. „Мементо мори." В тази памет място за пари няма.

На връщане от Еър Мюзеум (трябва ти повече от половин ден, за да го разгледаш целия) минаваме през няколко препятствия, които ту затвърждават, ту разколебават горните ми разсъждения. Минаваме през ателието-магазинче на грънчаря Кюршат – момче на около двайсетина години, което прави и продава прочутата анатолийска керамика. В работилничката-магазин има малко грънчарско колело, на което Йо сяда, за да опита таланта си. В свободното си време тя е приложничка, занимава се с бижута и фюзирани стъкла. Видимо развълнувана, тя поема топката глина в ръце и влиза в ролята на Твореца.

Глина

Човек бе сътворен от кал... Кюршат ѝ обяснява нещо и завърта с крак колелото. Започва се. Толкова не въртят и моделират обаче, колкото разговарят. Всички хора тук са много любопитни и това е едно прекрасно качество на човека, чиито сетива са отворени за света и другите. Източният човек въобще е такава направа – лаф олсун, да върви приказката е важно, а докато тя върви, върви и светът, и животът. Върви и се върти, също като това малко грънчарско колело. Не случайно Шехерезада се е родила именно тук. С нея вече ви срещнахме. Йо сътворява нещо като малка глинена вазичка. Кюршат я хвали: „Нужни са поне 2 години чиракуване, мадам, за да се научи човек на вази, е-е-, че те, вазите, са най-трудното!“ Купуваме си от неговите произведения – шарена писана керамика, която ти взема очите: чинии, чашки, поставки, гърненца... Още не знаем, че сме едва в предверието към Царството на чомлеците (на турски – гърнетата).

Излизаме от магазинчето на Кюршат (колко струва сеансът на грънчарското колело ли, ами нищо, това е рекламна екстра, хайде със здраве, хаирлъсъ олсун!) и се натъкваме на инсталация в стил Балкантурист. Три камили, въоръжени със самари, кротко преживят, опалени на най-страшното обедно слънце. Двайсет и осем градуса на сянка. До тях невъзмутимо пасе магаре – не е чудно, това е един от символите на Кападокия, чийто шарен самар и накити определено конкурират камилите. Насочвам фотоапарата и... няма Щрак.

В кадър изскача отнякъде Господарят на камилите: „Но, но, мадам“ и настоятелно ръкомаха. Иска да ме качи на камилата, дръпва ме за ръката със сила, аз бурно се съпротивлявам, защото виждам, че втората труженичка в редицата бавно се изправя, а на гърба ѝ, пищейки, се клатушкат, вкопчени едно в друго две момичета. Едното забулено, другото отбулено, реагират еднакво на ситуацията. И умират от смях. Не, на подобна грамада не се качвам в никакъв случай, освен това няма време за филмови кадри, просто искам незабравима снимка с красавиците. Нареждам се до легналата и я виждам, как мърда неспокойно челюсти. Ами че те плюят! Господарят ме разбира и грабва фотоапарата ми, кадрира бързо и.. щрак, щрак. Две пози. „Гуд бай, лейди, дължиш ми тен лира!“ Повдигам вежди – тен? Инстинктивно вадя пет – тен, тен, настоятелно пери пръстите на двете ръце камиларят. Брей да му се не види, тези камили какво, да не би да са от платен сайт за запознанства? Подавам му с неудоволствие десет лири и догонвам по пътя Йо, която от-

мина камилите с безразличие и предпочете сладолед на сянка. „Много миришат, плюят, освен това съм се качвала.“ А, тя няма да се е качвала! Нито за миг не съм се съмнявала. Излъгвам я благородно за цената на фотонаходките си, ще ми се кара много.

Камила

Пред нас е следващото изпитание – Големият храм на Свети Георги. Пазителят на храма обаче се оказа истинската находка. Наистина е впечатляващ, сериозен и делови. Напушва ме смях, като го гледам (въпреки, че вече сме доста омаломощени и слънчасали), защото пред нас стои гигант с гарваново черна коса и анадолски лъскав мустак, изпод който проблясват няколко златни предни зъба. Кафяв костюм, вратовръзка, синя риза и брошка с червеното знаме на джумхуриета, бучнато на бутониерата. Обилно напарфюмиран с гюлова вода. Абсолютният герой на Костурица, като че току що излязъл от кадър на „Аризонска мечта". Смигвам на Йо, тя с мъка задържа усмивката си. „Ето я, скъпа, твоята Анадолска мечта". Тя обаче се взема в ръце и го заговаря съвсем сериозно на перфектния си турски. Започва професионален разговор за археология, изкуство, архитектура. „Отур, ханъм, седнете за момент, така се прави, стойте де, закъде бързате, храма от хиляди години си е тук", той настоятелно я докосва по рамото и гледа похотливо. Моментално отнякъде изникват две чаши чай, „починете, разхладете се". (Тук се разхлаждат на сянка и с горещ чай – действа!) Тази църква датира от..., историята ѝ е..., фреските..., не се снима... Влизам и докато си говорят (оставила съм най-безотговорно Йо в ръцете на нейния Зевс) и той е омагьосан от нея, щраквам един път супертайно сърцето на храма. Удивително е!

Вече е време за тръгване, Йо ме гледа въпросително: „Господинът ни предлага да ни заведе следобед до Роуз Лав Вали, Долината на влюбените, да снимаме залеза." Стана тя. Със собствената си кола? Не, бихме се включили в колективен тур, но така... Самички с хидалгото на Кустурица в Розовата долина на влюбените, о, не, не. Той обаче е упорит и крои по-сетнешни планове: „О, мадам, а след това имайте готовност да поемем на дълъг път – отиваме на истински средновековен хамам. Вземете си бански и хавлии, ще ви изкъпя и..." А кога ще се приберем, упорствам аз. „Някъде към полунощ, предупредете в хотела да ви чакат." Смълчаваме се, той става още по-настоятелен и императивен: „В 18,30 бъдете тук, приключвам работа и потегляме." И колко ще ни струва, казахте, че пътят е дълъг? „Спокойно, ще го уредим, някак си". Това „спокойно" въобще не ми харесва. Изнизваме се съвсем бавно на заден ход, кимайки учтиво, закачили най-нелепите усмивки на лицата си. Евет, евет, нека помислим, ефендим, днес сме страшно ангажирани, може би друг път. „Няма какво да мислите, чакам ви" – настоятелно отсича той на анатолийски инглиш. Английският звучи някак по-авторитетно, явно на

този език можеш да заповядаш истински на белите европейки. Оф корз, сър, бай..., сий лейт... почти хукваме към следващия обект. Беж, Лиске, да бягаме, ето ти и неприлично предложение в ранния следобед, втасахме я ний. „Йо, може и да размислим, ако ни се прикъпе нещо, имаме визитна картичка“, заливам се безотговорно от смях. Йо е напрегната. Не, за днес стига разходки повече в тази посока. Има толкова долини за разглеждане. Не ни е нужна компания.

Следващата атракция е поредното магазинче за керамика. Пред него народният гений на приложната декорация е издигнал две зловещи бели фигури на извънземни същества в естествен ръст – от онези същите, варово-белите, с дръпнатите черни празни погледи. Приличат на гигантски бели скакалци, доста зловещо изглеждат на фона на скалите. Предполага се, че ръстът им е малко над човешкия, но кой знае, нали писаха в интернет, че според доловени звукове от космоса, извънземните говорели именно на турски, имало и записи. Може и ръстът им да е съобразен с тукашните мерки. Какво правят тези извънземни тук? На другия ден научаваме, че си има крушка опашка – тези места са любимо място за снимки на Джордж Лукас, а кадри от неговите „Междузвездни войни“ са правени именно в тази част на Кападокия. Разглеждаме, снимаме се с извънземните, после пред каруцата с гигантски кафяви делви, пред импровизирания плет с шарени червени и сини гърнета, пред дървото на желанията, цялото овързано с найлонки и книжки, с изписани по тях мераци и пред чудесното дърво с окачени по него сини стъклени „очички“ против уроки.

Извънземни

За следобедната си програма се доверяваме изцяло на бай Мехмед. Дошли сме в земята на красивите коне и... мъже, Йори – смигам ѝ аз. Тя е спокойна, все пак бай Мехмед е „братовчед“. „Качвайте се, ханъм, ще ви откарам до Аванос, там е много хубаво, ще се нагледате на чомлеци.“ Минаваме край прелестната Лав Вали, долината на влюбените я наричат, защото там се намират прословутите карстови образувания, които са се превърнали в запазената рекламна марка на цяла Кападокия. Високи, продълговати скали с почти еднообразен наклон стърчат в долината, на всяка от тях Аллах е поставил по един камък, който напомня калпаче, чалма или покрив на комин. Затова така ги и наричат евфемистично – Комините на феите. Има и такива, които откровено си приличат на фалоси, откъдето и да ги погледнеш. А където има фалоси, предполага се, че има и влюбени. Тук залезът бил най-розов, най-блестящ и прелъстителен. Вероятно затова така върви и офертата в пакет, първо залез, феи, фалоси, после хамам баня. Е, не успяхме да ги видим, каменните фалоси, в цялото им величие, печеше ги яростното следобедно слънце, след това, на връщане, ги видяхме отново, но вече през стъклото на автомобила. На другия ден следобед заваля и... нямаше залез. Е, сами си отказахме романтиката, какво да се прави.

Стигаме в центъра на Аванос, Мехмед ни оставя на спокойствие и дискретно се оттегля под претекст, че е ангажиран: „Ще се върнете с автобуса, ходжам, ето тука спира, на всеки кръгъл час.“ Ето, така се прави, клатим глави ние. „Колко да ти платим, Мехмед ефенди?“ Нищо. „Ама тази кола с вода ли върви, толкова е скъпо горивото в Турция“, съпротивляваме се ние. „Не всичко е пари на този свят, ходжам, има и други, по-важни неща в живота! Достлукът, например. И добрите нрави. И да минете по въжения мост, да се возите и на гондола“ – провиква се бай Мехмед.

Тук има огромна река, Къзълърмак се казва, водно колело в средата на коритото ѝ разпръсква хлад към небето, плуват лебеди и гъски, а гигантските върби са се привели към яркосинята вода. Безброй балък-ресторантчета (рибни) са накацали по брега на реката, а когато се взреш под водната ѝ повърхност, усещаш странното въртопно движение на водата, която течението влачи в противоположни посоки. В далечината наистина виждаме гондоли. Зад гърба ни – джамия, пред очите ни –гондоли, хм, интересен културен колаж се получава. Уличките, криви и тесни, очертани от каменни къщи (тук те са само от камък, няма нищо повече от ка-

мък тук), странно ми напомнят за Дубровник, за Корфу, за Южна Италия, за Средиземноморието. Все едно някога преди съм била тук. Дежа вю.

Край реката

И на Йо много ѝ харесва, щастливи сме. Разхождаме се по моста, снимаме, ядем дондурма. Дондурмата е сладолед, има обаче един по-особен вид, марашка дондурма ѝ казват (сладкарници МАДО предлагат този вид МАраш ДОндурма, има ги в България). Това е млечен сладолед, леко жилав, дотолкова, че може да се реже с ножица, съдържа сакъз или салеп – специална съставка, прах, който се стрива от корените на вид орхидея и действа благотворно на дихателните пътища. В Истанбул съм пила автентичен горещ салеп, наистина действа като антибиотик за гърлото. Нямаме време за сядане някъде, похапването е на крак, защото трябва да се разглежда. Минаваме отново през кривите улички и влизаме във всяка грънчарница, във всяко магазинче. Кобалтово синьо, зеленото на падишаха, яркожълто орхидеено, червен кармин, розово, пожарено червено – цветовете ни замайват. Тези чомлеци звънят при удар като камбани. Удивителни са. Навсякъде ни заговарят: „Булгаристан! Достлар, комшу, колко сте ни близки, ах, колко спомени..., аркадашлар!“ И всеки разказва историята си: „Моят корен е от Мадан... Знаете ли, че нашето градче е побратимено с Мадан, тук скоро идваха хора от тяхната община... Ние сме от Ардино, от Рудозем... А ние пък сме от Търговище. Вие сте ходжи, тъй ли? Ашколсун, Анкара университеси, от толкова далече сте дошли, чок, чок гюзель!“ Черпят ни – за пореден път днес – с чай, с айран, локуми. Нищо не купуваме, не се сърдят, усмихват се. Хади, бай!

В следващото магазинче се пълнят чаши с червено домашно вино. Не е за вярване. Вдигат се наздравици, аз заемам удобна фотографска позиция и уж разсеяно, забравям чашата си на поличката. Чорбаджията обаче ме контролира: „Шерефе, ханъм, не пиеш!“. Не мога повече, стомахът ми се бърка от най-невероятни смесици и жидкости. Той обаче с готовност взема чашата ми и се настанява в кадъра плътно до Йо. Прегръдки, интимности в стил достлар, кавалерски допита чаша.

С вино

Снимките са пред прелестни огромни чинии с изрисувани по тях с калиграфско майсторство сцени от османската история: царстването на Баязид, Сюлейман на кон в битка, в харема... Дворци и палати... Има и чиния с марката „Фенербахче“. И с образа на Ататюрк в цял ръст. С калпак, без калпак, в полуанфас, с поглед като на Кларк Гейбъл. Всякакви марки и звезди. „Имам двайсет момичета – художнички, работят в цеха ми. Уча ги, организирам курсове, уъркшопи, а вие, ходжам, защо да не направим с вас един проект? Да дойдете тук със студенти и да поработим заедно. Да се понаучим един други на нещо? Имам и хотелче, ще спите при мен. Цените тук са по-ниски, не е като в Гьореме.“

Впечатлена съм от факта, че тук се пие вино, жените са пребрадени, но по-другояче, в открити лица и свободно падащи по раменете им забрадки, а във всяко магазинче, дюкянче, работилничка, бръснарница, кафене като икона е инсталиран портрет на Ататюрк. Е, и тук се веят оранжеви, червени и сини флагчета по улиците (изборите наближават), но личното почитание към Мустафа Кемал е очевидно демонстрирано. Оказва се, че тук хората са алевити, при тях неоосманизмът „не пее“, а са до един републиканци и не крият това. Джумхуриетът, прогресът и свободата са над всичко. Аврупа е идеал.

Мисля си за тази страна и нейните контрасти. За нейното общество, чиито действия, настроения, движения много напомнят пътя точно на тази буйна и пълноводна, но противоречива река. Всяка струя, всеки пласт от водата е на собствено мнение – един насам, друг натам. Как в сърцето на Анкара, града на Ататюрк, броди забулена маса поклонници, как се строи нова гигантска джамия, как дори в Анъткабир забрадките са повече правило, отколкото изключение? Колко невъзмутимо, като пирамидата и сфинксът, се издигат мощно осветените сараи на Ердоган (наричат ги Йени Топкапъ, новият султански дворец)? А в сърцето на Анадола, при кюрди и алевити, делото на Бащата на нацията не е забравено. Значи какво? Може би все пак има шанс за Турция? Със сигурност има шанс.

Чинии-сувенири

Прибираме се със сетни сили в хотела привечер. Нямаме сили за повече разходки и впечатления. Там ни чака душ, вечеря и бъбрене на сладки приказки с домакините и другите гости. Събираме се шарена компания – ние, двете българки, момче и момиче китайци, тръгнали да пътешестват, и една възрастна англичанка. „Диз из Елън. Ши`з гърлфренд ту май казън Мустафа.“ (Пак братовчеди.) О-о гърлфренд ли чух?! Та Елън може да му бъде грени. Пълна, светлоока и дебела, с безупречен маникюр и зле боядисана руса коса, усмихва се глуповато-надменно и в устата ѝ лъсва поредица от дребни хищни зъбки, обрамчени от два вампирски оригинала. Със сигурност е тръгнала на секс туризъм да пие кръв. Мустафа е строен симпатяга с бляскави черни очи, може да мине дори за красавец, и той говори английски, важно разцъква смартфон и ни гледа дяволито. Мно-ого свободни нрави витаят тук. Елън е официално представена за „приятелката“, те седят на отделна маса, хванати за ръце и изолирани от шарената ни компания. Тя не продума нито дума за всичките дни, в които бяхме там. С Мустафа се разбират с очи и едносрични думи. Исмаил твърди, че е от месец при тях и не възнамерява да си ходи. Превърнали са я в част от интериора, в неизменно присъствие, в част от фамилията. Точно над главата ѝ е спуснат червеният флаг на джумхуриета със сърпа на луната и звездата. Хаха – Елън конквистадорката. Похитителката на кюрдски сърца. Йо ме поглежда многозначително, тази не е бягала твърде дълго от Зевс похитителя. Но комент. Елън и Мустафа.

Вечеряме, Мелек, съпругата на домакина, се суети около нас. Сервира ни млечна оризова супа, после варен фасул с бели пилешки късчета (мен ако питате, отново не е в рамките на разумното хранене, но повече там им е мястото, отколкото в крема и сладкишите) и...вездесъщия пиляаф. Всъщност, това е достатъчно неправилно съчетаване на белтъчини с мазнини и въглехидрати, но не толкова, както в прословутия Искендер кебап – със запечено телешко месо, върху хлебно канапе, гарнирано със сметаново гъсто кисело мляко, лъжичка патладжаново пюре и вряло краве масло, джиззз-нато хазартно и щедро най-отгоре. Треперете, диетолози! Искам да съзерцая за миг физиономията на фамозната доктор Емилова пред подобна чиния. А е толкова безумно вкусно! Всичко това, което ядем в момента, е гарнирано с туршия от десертно грозде (хубаво е, опитайте), зелена салата (това пък тук къде ли расте?) и за десерт тахан петмез. Това е домашна тахан халва на основата на гроздов петмез

(силно сгъстен гроздов сок, познах за употребата на гроздето, нали), растително масло и леко карамелен вкус.

Никой не предлага алкохол. Вкусно е, нахвалваме стопанката и вече почти на издихание... светлината угасва и сестричката на Исмаил, слабовато лъчезарно девойче с шарени шалвари и домашно плетен елек, с дълга маслиновочерна плитка, заедно с големия син, Корай, внасят торта със забучена свещ. Пеят „Иики додоо, Исмаил...". Честит рожден ден! Трябваше да се досетя, че е Телец по приветливата усмивка, невероятното спокойствие и благ характер, които излъчва. Преди вечеря ни показа гордо цялата къща – сами с баща му я строили, обзавеждали... Показва и снимки „преди и след" Гаферли стон хаус. Радва се на труда и е горд от себе си, та какво по-важно има на тоя свят от труда и семейството?

Рожден ден

С Йо се споглеждаме, изведнъж се озовахме на рожден ден, а нямаме подарък! Как не се сетихме да вземем от България няколко кутии цигари, тюхкам се за пореден път аз! В куфара на Йо обаче се мъдри едва наченат „Балантайнс" (бутилчица, почти пълна, както казва Пух) и я дона-

сяме. „За наздраве, да се почерпим всички за рожденика“ – тържествено обявява Йо. Всички се споглеждат смутено, следват озадачени погледи и усмивки. Децата започват да шушукат и да се хихикат. Сякаш ще правим много опасен цирков фокус. Или сме герои от комедиен сериал. Мехмед поклаща укоризнено глава. Мелек, сестрата и майката свиват рамене. Китайците – те са съвършено непроницаеми. Сервират се обаче любезно чаши ... само на нас двете. Поне на Елън сипнете, де! Не, тя ни е обърнала мощен гръб, пълен с презрение. Я, стига англосаксонско лицемерие! Нали ви видях на „Ататюрк“, беловласа английска армия, тръгнала да превзема света. Е, някои вече са стигнали. И за тях времето лети... вече по-бавно. Не обичаш уиски, а? А кръв си пийваш. Само след малко ще забиеш хищните си вампирски теслички под лявото ухо на Мехмед и – гъл, гъл, гъл...

Исмаил юнашки грабва стъклена чаена чаша с дръжка и пълни три пръста от уискито. Ето, вижте как се прави, как ще пия днес за свое здраве. Шерефе, ханъм! След което, за наш ужас, я допълва догоре с газирана вода. Нееее. Ние си капваме едва. Йо иска лед – отново недоумение: „За какво ти е, ходжам, сега пък лед, поряза ли се, изкълчи ли се?“ Тя махва с ръка, и така го пием – и произнася прочувствена наздравица в чест на Исмаил. Следват благословии, иншаллах. Всички са доволни, чукваме се тримата и докато отпивам, усещам десетина двойки очи, които пропълзяват по устните и гърлото ми. „Глътна го!“ Публиката ликува, децата дори ръкопляскат, но аз не повтарям. Йо обаче е по-смела и... си долива. Време е за сън. Исмаил срамежливо ни връща бутилката, ние не приемаме. Остава на кухненския плот като паметник на нашия позор. Щедър и никому ненужен подарък. Утре вечер ще повторим. Май... без мене.

Кападокия, ден седми. На седмия ден Господ седнал да си почине. Господ затова е Господ, защото може да си позволи лукса да си почива. Ние обаче нямаме време. Освен това трябва да избираме: дали да поемем отново към Аванос, към археологическите разкопки и Джамията Дерейманлъ (стара християнска църква от IV век в предвизантийски стил, изрисувана с гръцки, малтийски и латински кръстове), а привечер да го съчетаем с посещение на Сарухан кервансарай и да гледаме дервишкия танц сема. Или да поемем по туристически маршрут – Грийн или Блу тур. Аз съм изкушена от дервишите, но Йо е по-разумна – Аванос вече го видяхме, дервиши можеш винаги да гледаш, дори в Истанб-

ул. Да, ама не е същото, упорствам аз. „Ще идем на Грийн тур, такова нещо повече сигурно няма да ни се случи.“ Май че е права.

Натикваме се в един долмуш (малко маршрутно автобусче) и заемаме последните две свободни места. Потегляме. Групата е шарена. Японци и японки, които дремят през целия път и почти не слизат да разглеждат обектите, явно са имали тежка вечер. Дано не им е призляло от въртенето на дервишите или от горещите температури в хамама. Надали са купонясвали в дискотека, не видяхме такова чудо тук. Двама корейци (южняци, естествено) мъж и жена, много приветливи и разговорливи, с добър английски и висока туристическа компетентност, оживено коментират и се възхищават на всичко. И още: млад наснован, почти двуметров англичанин и видимо доста по-възрастен от него мъж по маратонки, спортни три четвърти панталони и каубойска шапка (по-късно се оказа, че е протестантски пастор канадец); надменен руснак с две млади рускини, доста безцеремонни в коментарите си, които мислят, че никой не ги разбира и за ужас на домакините, си поръчват на обед червено вино; млада широко усмихната филипинка учителка – Коко от Манила, тръгнала сам самичка да превзема света, и двама сладури, студенти от Перу – Валдес и Игнасио, на по 19 години максимум, волни като птици, се реят със същата цел. Личи си обаче, че твърде добре познават въпросния свят: „Я, виж, в България не сме идвали, но защо не, какво може да се види във вашата страна?“ Йо, която до преди малко е обяснявала какво всъщност е кебап, чомлек, нишан и каква е разликата между тешекюр едерим и тешекюрлер, гюнайдън и селям алейкум, мигом превключва от протурска на патриотическа вълнà: „Е, как какво, имаме си море в България, високи сини планини със ски туризъм, уникални природни резервати, Мадара, Странджа, а пък Долината на тракийските царе, нали чухте за изложбата в Лувъра, а пък културата ни, книгите ни, историята ни, ами че и ний сме дали нещо на света...“ (Като си представя как яростно лаят по Йори националистите в България и ме напушва смях.) „О, йес, йес, иц амейзинг...“. Освен това се идва лесно до нас от другия край на света, от Истанбул до Варна е само 40 минути със самолет. „Риъли?! Уил гоу...“ Решено. Валдес и Игнасио пристигат на лято. Сега обаче ни предстои да превземем Кападокия.

Каймаклъ

Първа спирка е Ъндърграунд таун, подземен град в селцето Каймаклъ. Нареждаме се на огромна опашка, една по една групите потъват в земята, а никой не излиза от изхода. Защо така упорито в главата ми се върти сюжетът „Алиса“? Нареждам се и аз, мы с группой – не делимся..., нищо подобно, само след 15 минути ще изхвърча като тапа навън, разтиквайки насрещно цялото това движение от хора. Какъв ужас! Тук са живеели първите християни и са се криели от римските войници. Изкарвали са с месеци под земята – там готвят и перат, къпят се (не се къпят), раждат се и умират... Защото горе е смъртта.

Добре де, тях ги разбирам, ама ние що чиним там в този слънчев ден и от кого точно се крием? Усещам, че ме обхваща паника, искам да крещя, пълна смрад и тъма е, на всичкото отгоре следващата група вече ни подпира, нашествие японско, тук е тясно, ниско и пренаселено, клаустрофобично, от малка дупчица се процежда светлина, а има и изкуствена... „Много ли още има“, питам обезнадеждена екскурзовода. „О, мадам, още сме на първо ниво, а те са седем, ако мислите че няма да издържите, излизайте, докато е време, защото когато напреднем в галериите, няма връщане през изхода и ще трябва да вървите с нас до края. (О, това „до края“ ми прозвучава драматично.) А и ще се провираме през ей такива сводове“ – и показва коляното си. Той е поне с глава по-нисък от мен. Коляното му е опасно ниско до земята. Абсурд, това да ми се случи!

„Бай, тенкс“ – махвам с ръка, правя обратен завой, дори не се обаждам на Йо, тя е сред първите в групата, и разбутвам японци: „Сори, сори“. Сърцето ми се пръска, излизам навън и мижа като къртица на ярката обедна светлина. Ето тук, на изхода, групата ни ще се появи след малко. Но никой не излиза. Самотен продавач на сок от нар стои там, хванал с готовност ръчката на уреда: „Оридж джус, плийз, портакал, нар, портонар...“. Зад него продават тишъртки и шапки, пътеводители и сувенири с марката Кападокия. Цените са... каймачени. В Каймаклъ. Джус, плийз, фреш джуссс, елате да ви изстискам всички до кора... Но никой не излиза от мрака.

Решавам да не чакам тук групата, а да се разходя. Ето го истинският Анадол. Пребрадени, шарени шалвари, кирпичени къщи, изоставена, видимо изтърбушена църква. Пред нея седи просяк. Минава сляп старец с молитвена шапка на главата и броеница в ръце, води го малко дете. Селянки с шарени шалвари плетат и нашиват текстилни кукли в традиционни местни носии, насядали са направо на улицата. Ту лира, мадам,

файф лира (по-големите). Прекрасни са. Не си купувам, щракам. После съжалявам, бяха красиви. Минават повече от четиридесет минути, от нашата група няма следа. Дали не трябва вече да ги прежаля? Йо не си е взела мобилния, да ѝ звънна, пък дори и да беше, долу със сигурност няма покритие. Започвам да се тревожа.

Господи, сам самичка съм тук, някъде в Анадола (картата ми остана в хотела), не знам дори да се върна обратно, ако нещо... Човек естествено мисли първо за себе си. Далече сме от Гьореме. Дали пък не са ме забравили тук и да са потеглили, без да ги видя? Да са пропълзели от другия край на земното кълбо, например. Дали са живи? Не, човек със сигурност не би оживял толкова време без светлина и въздух.

И в този момент ги виждам как един по един се измъкват от дупката, зашеметени, учудени, червени, смешно мижат срещу слънцето, но щастливи.

„Сутринта си забравих хапчето за кръвно – тюхка се Йо – без малко да ми прилошее по едно време там долу, но голям емоушън, доволна съм, беше страхотно! (Да, бе, да.) По едно време се заклещих в един проход, добре, че бяха перуанските студентчетата, единият дърпа отпред, другият ме избутва отзад, минах.“ „Йори, ти си дребничка, какъв процеп е бил, какво чудо?“ „Голям емоушън, ти казвам, няма що!“ „Нали сте живи.“

Качваме се в автобуса. Питам екскурзовода: „Как се казва тази църква отсреща?“ „Ортодокс“ – отговаря небрежно той и свива рамене. – Изоставена е, ама явно е голяма светиня, защото всяка година по Великден тук идват някакви побъркани гърци за венчавки, женят се тук, представяте ли си, от толкова далече – махва с ръка и пренебрежително се смее. Гръцка им работа.“ „И ние двете сме ортодокс – настоявам аз – руснаците също и това ни интересува.“ (Е, тях, както виждам, не чак толкова, защото в този момент руснакът ухажва едновременно и двете рускини, гонят се, крият се, щипотят се, много странна конфигурация са.) „Окей, окей – изведнъж става сериозен нашият водач. – Но нека продължим по моя сценарий!“

Тръгваме към осемъгълното тюрбе и скалите на Селиме Султан. Удивително място! Неслучайно е привлякло самия Джордж Лукас, точно тук са снимани „Междузвездни войни“, но ние вече сме предупредени за извънземни. Катерим и оглеждаме отгоре долината, разполагаме се в „одаите“ на султанката, снимаме.

Долу, на паркинга, ни застига пясъчна буря. Завихрят се миниатюрни торнада от пясък, скърца между зъбите ни и се скриваме в долмуша си. Мирише на Азия и на приближаващ дъжд с гръмотевици. Тръгваме на път обаче и избягваме временно от бурята, тя ни подгонва. Успяла съм да снимам в прахоляка, сред безвкусните сувенири, сокове, нарове и джунджурии, три уникални сандъка, наредени ей така, съвсем на шосето, очевидно антикварни реликви. Розово дърво, обковано в истински медни ламарини, изписани калиграфски, шарени и красиви са. Огромни са. Кой ли турист би си купил такова нещо и би го отнесъл далече у дома? Колекционер със собствен транспорт, предполагам. Зад гърба си чувам протестните викове на гневната млада продавачка – домогнала съм се до нейните сандъци и съм отнела образа им. Снимала съм, сега ще ги прекопирам. През това време е говорила по мобилния с някого и ме е пропуснала. Облечена е с яркорозов анцуг, косата ѝ е разрошена от вятъра и пепелака... Хуква да ме гони, крия се в автобуса. О, я стига вече. Много емоушън стана за днес. Дъждът след малко ще навали скъпоценните ѝ сандъци, пясъкът немилостиво ще ги засипе. Но тя ги пази ревниво от очите и обектива на неплатежоспособни клиенти. Тръгвам си с ясното съзнание, че съм си откраднала образ.

Отново на път. Минаваме край интересна масивна сграда, оградена с бодлива тел, с двор, вишка и двама въоръжени. Какво е това – макар че се досещаме. „Затвор“, отговаря спокойно водачът ни, в тази част на Турция престъпността е на неестествено ниски нива, почти никой не лежи в този затвор, хората са с добър стандарт, има поминък и рядко някой си позволява да открадне. За други престъпления не става и дума. Интересно, не си представях така анадолските затвори.

Спираме за обяд (вече е почти три следобед) в селцето, което се пада в самото начало на каньона Ъхлъра вадиси. Него тепърва предстои да пребродим. Под краката ни шуми реката, а от Ъхлъра до Селимие, де що има обекти, наши са. Посреща ни голям месингов бюст на Ататюрк, стърчи минаре на джамия, вее се червеният байрак с полумесеца – стандартен анадолски пейзаж. Над каменния насип на реката обаче, точно под огромния каменен мост съзирам нещо, което ме вкаменява. Гигантски цветен каменен барелеф на приведен мъж в цял ръст, с генералска униформа, ботуши и черен астраганен калпак на главата. Полупрофил-полуанфас, подобен на египетски фараон, той като че ли... току що е нагазил в реката и крачи с едри крачки из нея. Самият Ататюрк!

Лови пъстърва за туристите от ресторантчето. Това и ядохме – пъстърва на керемида, ама истинска пъстърва, дребничка, от реката, не от развъдник и хранена с гранули. На съвсем истинска керемида. Гарнитура? Пиляаф, естествено, съпроводен с ужасно вкусни и нечовешки лютиви гъби. Йо решава да угаси пламъка с... бяло вино, естествено. Тя е жена със стил. Аз – с газирана вода.

Влизам в ресторантчето вътре и снимам. Винаги ме просълзяват ковьорчета с лебеди, но когато са изрисувани по стените, това вече е прекалено. Шаренията надминава и най-смелите ми очаквания. Шедьовърът обаче е тухлена печка с тръби (дядо ми Радослав, двойникът на Ататюрк, някога ги проектираше и изковаваше същите) и пиринчени огромни кани и ибрици, поставени отгоре ѝ. Късен анадолски бидермайер. Съчетан с ар деко. Улавям периферно недоброжелателни погледи: тази пък сега защо снима? Сервитьорка в цикламени атлазени шалвари се суети около две маси само с мъже. Навън са туристите, тук местните. Явно не съм желана тук, извхърчам навън. Няма да престане да ме учудва тази страна. Перуанците са нечовешки гладни, предлагам им и своята порция: „Помагайте, момчета, континентите трябва да се подкрепяме.“ Смеят се. Хлябът свършва. Но аз имам халвички в чантата и в автобуса раздавам подкрепления. „Уот из диз? Халва. Гуд, вери гуд, делишъс!“ От туризма се огладнява.

Започва най-приятната част от нашия сървайвър – обиколка на каньона по поречието на реката. И руква проливен дъжд, спасяваме се под една разлистени дървета, скални навеси и отново пещери. Тук са прословутите скални църкви със стенописи: Пророк Даниил с лъвовете, Дева Мария и Архангел Гавраил, Благовещение, Рождество Христово, Даровете на Влъхвите, Бягството в Египет. Дълго разглеждаме, навън плющи дъждът. Канадецът се залива от смях – „платили сме си, трябва да вървим“! Странен протестантски оптимизъм и жизнелюбие?

Може би е прав Вебер – практическият им разум е в основата на всичко. Будистките чада също стоически приемат ситуацията. Шинтоистите (корейци два броя) са несломими. Имам чувство, че даже фотоапаратите им съхнат в движение. То бива дисциплина, бива, виталност, ама чак пък толкова... Само ние, ортодокс, сме тъжни. Като наваляни (думата е друга) мушката. От изпития алкохол на руснака му става все посмешно, рускините са гневни. Обяснимо – с толкова къси минижупи са тръгнали, че голите им крака са вир вода. А белите чорапки – в окаяно

състояние. Червилата им са размазани. „Туризм – жизнедеятельность праздных.“ Сергей Довлатов беше иззлобял на времето. Не споделям неговата максима, но дали пък да не разведря братушките? Като ги гледам, че са от новые русские, едва ли ще ме разберат. Трябва да обяснявам, дълга и широка...

Сещам се обаче за шопската шега с изядения въпреки всичко сапун: „Мòре, пениш се, не пениш, ке те ручам!...“. Обаче се спирам, защото няма шанс изобщо да бъда разбрана от корейци, перуанци, филипинка, англичанин (снажното момче, което героически пролази подземния град в Каймъклъ, няма някаква си буря да го сломи! Англичаните, Санчо...). Канадецът ли? Пасторът се оказа невероятно витален и с чувство за хумор. Пихме дружно турско кафе, пребрадих се като Селиме султан, правихме си снимки за спомен. А той и за миг не свали каубойската шапка. Перуанците решиха, че всичко е купон, че съдбата им поднася хубави сюрпризи, макар че са мокри до кости (и все още много леко гладни) и се наредиха и те в снимката. Жестовете с ръце са симптоматични – всичко е хеви метъл, бейби, рок! Туризмът ни кара съвсем мъничко все пак да изглупяваме...

Тръгваме по течението на реката, над главите ни вишат снаги страховити скали и пещери, дъждът отдавна е спрял, мирише упоително на незнайни треви и цъфнали дървесни видове. Както и на изсъхнали дървета, заели най-причудливи форми. На отсрещния бряг виждаме чудно красив кафяв кон с бяла опашка кротко да пасе. Най-сетне видяхме коне. Автентичните стопани на тези земи. Филипинката цвили от възторг: „Оу, дъ хорз, хоооорз“. Ами да, думам ѝ, нали сме в Земята на красивите коне. Риъли?! Аха, със сигурност! Капа-докия. На персийски.

В каньона

Пешеходният преход свършва и, надишани на кислород и озон (някои определено имаха нужда), отново сме в долмуша. Последна дестинация ни е долината на гълъбите в Юргюп. Охоо, май че се завръщаме, ние вече бяхме тук. Оказва се, че голяма част от групата ни всъщност е отседнала именно в Юргюп, а гьоременци сме само четирима – ние двете и перуанците. Гледай ти! Скалите пред нас имат най-невероятните качулати плавно извити форми. Долината прилича на развълнувано море. Скали в яркожълто, сиво до розово, на пластове, се простират пред очите ни, докъдето поглед стига. Виждаме и въпросните гълъби, накацали по тях, а нашият водач вече е започнал разказа си за Троицата: Бог, Син и Светия Дух, като многозначително кима с поглед към нас. Взел си е бележка, значи. „Ортодокс“. От време на време се обръща към нас и пита: „Така ли беше по Евангелието?“. Да, да. Евет.

Една най-последна спирка ни зове – ювелирният център в Юргюп, където попадаме наистина в пещерата на Аладин. След двете едноименни джамии в Анкара и Аванос, време беше и за пещерата. Оникси, аквамарини, хризолити, ясписи, диаманти, нефрити, тюркоази в сребърен

и златен обков. Майстори са тези турци, много му разбират на ювелирното изкуство. А от какво ли пък не разбират? Кулинария, сладкарство, търговия, грънчарство...

Тук ни се замая умът. Към нас се приближава момиче с дръпнати очета и права коса и заговаря на развален руски: „Вы болгары, ох какая радость, из Казахстан съм аз, учила съм руски в училище, вие българки, прекрасно, о, как щастлива съм, когато мога да разговоря на свой език със свои... Женена в Юргюп, с две деца, муж, он тюрк, тук скучнатия безкрайна за млад человек... ама, на, кадер! Судьба, да ѝ се не види макар."

Хайде пак открихме братя и сестри. Изпраща ни почти просълзена. Трогателна е. Как да не ги обичаш! Съветският съюз... Последно сбогом с долината на гълъбите си вземаме в магазина за локуми и ядки. Опитваш от всичко, докато ти прилошее от сладости, аромати, вкусове... Поемаме към дома. Евдокия бе в Кападокия, време е за сбогуване. Гьореме си е вече за нас у дома. В далечината просветва слънцето зад облак и осветява гърлото на заснежения вулкан Ерджиес.

У дома, в Гаферли хаус, ни очаква поредната мелодраматична ситуация. И тук сбогуване – утре заминаваме. Нашите домакини са устроили традиционна вечер с традиционно ястие, компания и саз. Ястието е специално, нарича се мантъ. Понеже, както стана ясно, съм специалистка по турските сериали, невъзможно е да не се възползвам от този шанс да попълня празнината в общата си култура. Ще опитам мантъ. Защото по филмите в напрегнати романтични сцени обикновено девойката казва на възлюбения си: „Омесила съм ти мантъ" или „Ще си дойдеш навреме, нали, тази вечер, ще готвя мантъ". Бре, да му се не види, това ще да е повече от баница! И той примира в сладостно очакване. Дори и да са скарани, дори да има неразбории, ревност, приготвянето на мантъ е знак, че нещата вървят към оправяне. И енд-ът върви към хепи. Та, мантъ- то, видите ли, е някаква тържествена манджа, дори, вече се боя, нещо като афродизиак. Нещо като пиле с ориз по нашенски, баба ми навремето така тържествено посрещаше скъпи гости и зетьове (май последните не бяха от най-скъпите...). Ако е зима – пиле с ориз и дафинов лист (всъщност пилаф) или кокошка, паркирана в сарми с кисело зеле. Ако е лято – гювеч с бамя и патладжани или долма, т.е. пълнени пиперки с ориз и кайма. Какво беше учудването ми след много години, когато разбрах, че турците така наричат прелестните зелени баклавички с

шамфъстък: долма. Или мусака, тя пък е гръцко ястие, турците я правят с патладжани и не я наричат така.

Тук обаче става дума за мантъ. Голям жест е, когато малките тестени квадратчета собственоръчно са разточени и формувани от домакинята. Тези, гьоременските, бяха големи колкото едри череши – хапчици тесто, в които е увита миниатюрна плънка от телешко месо. Понеже са наистина дребни и месото не се усеща, нашата Мелек ги беше сварила и обилно поляла с киселомлечно-сметанов сос, а най-отгоре небрежно разхвърляни доста на брой късчета запържена телешка кайма и задушен нахут. Интересно ястие, но моята средиземноморска душа възроптава още на второ гребване. Това е твърде тежко, още повече, че задължително трябва да се отгризва и стрък пресен лук, което придава доста несвойствен вкус на ястието. Освен това, всичко е в преобилие, след прелестната доматена супа с керевиз (същата, бабината ми), която бе напълно достатъчна вечеря.

Изпитанието, наречено мантъ, не успях да преодолея и домакините останаха леко разочаровани, въпреки настояванията ми, че ол из делишъс, бът... итц моор... Абе, голям мор е това ядене, имам нужда да постоя малко гладна, тук, в Кападокия няма шансове за подобно нещо! И пак сладкиши, и пак уиски, че и песни (без танци). В един момент старата майка и сестричката на Исмаил изчезват някъде. Къде отидоха, пита Йо. В комшиите, да правят разтривки, съседът бил болен нещо, че... Ще си дойдат, няма страшно.

Отнякъде се връща и Корай – голямото момче на семейството, тийнейджърът, който работи по доставките на хотела. Малкият син подскача наоколо и задава въпроси, Мелек тихо му прави забележка и той сяда. Добри и възпитани деца. Като всички деца в Турция – възпитавани строго на труд, но очевидно с много любов. Деца, като че имунизирани от болестите на модерния свят – хиперактивност, детско насилие, алкохолизъм, наркотици (е, нямам данни и цифри). Истината е обаче, че край колкото училищни дворове съм минала, на колкото влакове, автобуси, кораби и фериботи съм се качвала, никъде не чух и не видях някой местен човек да се скара на детето си или, не дай боже, да го удари; или пък деца да се сдърпат и бият. Не видях пияни и дрогирани младежи по улиците. На сутринта, когато от хотела се изнасяха китайците, видяхме малкия петгодишен син, въоръжен с прахосмукачката да почиства освободената стая. А после подгони да завърне кокошката от стопан-

ството, тръгнала неориентирано да кълве в дъжда...Щастлива, свободна кокошка. Обгрижена.

Пристига цялата родà на Мелек – е, преувеличавам малко, но освен нас и фамилията на Исмаил, и майка му, и сестра му, надойдоха: сестрата и зетят на Мелек с майка им и малкото им момиченце. Да не забравяме братовчеда Мустафа уид йор гърлфренд Елън... Ставаме едно голямо семейство. С кокошката – таман Ноев ковчег. Елън се усмихва безстрастно с вид на пираня. Малко студено става, времето се развали явно, но иначе е страшно задушевно. Всички вечерят, после чиниите се прибират от жените, всички насядат като в театрална зала, един до друг и разсипват чая. Сазът се настройва дълго, правя снимка на Йо, въоръжена със саз и чаша уиски, после запяват. Мистична е тази музика, от саза се процеждат стонове и вопли. Тъжни са песните им, но хората са лъчезарни и усмихнати.

Сестрата на Мелек, Сабиха, е на видима възраст около 30-те (както се оказва по-късно, с три деца) прилича на интелектуалка-технократка от Лондонското сити: прозирно бяла кожа (а Мелек е мургава), с очила, стройна, достойна осанка, на токчета, в панталон, с яркочервено червило и... забрадка. Косата ѝ е хваната точно, както трябва: със специалната лента, с твърдия държач на кока, който дава вид за прекомерно издължаване на силуета на тила. Артистично-предизвикателно ми позира с ръка на кръста (по-точно там, където трябва да се намира талията изпод черния шлифер). Малката Сибел ни гледа като екзотични екземпляри през цялото време, в един момент става, идва към нас, гушва се в мен и е готова за снимка. Трогвам се, милвам я по косите, фотографираме се. Представляваме групова снимка на хора, които сякаш винаги са били заедно, но им предстои раздяла и имат нужда от спомени. От снимки, които ще показват на децата си. След живата музика минаваме на запис, аз си поръчвам Зюлфю Ливанели, отново приемам възторзи и респект, пием по още един чай. (За днес ми е вече петнадесети...)

Мелек

Никой не пуши, освен Исмаил. Той е патриархът, той е босът, все пак. Главата на фамилията и обществото тук. Турците имат непробиваем усет за йерархия и чинопочитание на възрастите и половете. Изключено е някой „низшестоящ“ да скърши хатъра на другиго: жена да противоречи на съпруга си, деца да прекословят родителите, млад да не се подчинява на стария. Чувството за приличие и ред стои над всичко – на практика то управлява обществото и осигурява спокойствието му. А спокойствието е от първостепенна важност тук. По някое време само Сабиха се скрива в ъгъла зад колоната на коридора и виждам, че тайно пали цигара. Тайно от кого? От съпруга, от майка си, от детето, от племенниците? Доспива ни се, вече е късно, но гостите не бързат да си ходят. Забравям, че гостите сме всъщност ние. Сбогуваме се. Топли и сърдечни хора с достойнство, с гордост, която е скрита в ъгълчетата на очите им, в ъглите на искрените им усмивки, зад проблясващите стъкла на очилата.

Гьореме, ден осми. Отиваме си в Анкара. В другото у дома. Сутринта е мрачна, вали, багажите са стегнати, а от кухнята се носи упоителна миризма на гьозлеме. Чай с гьозлеме-та и други работи, обилна, както винаги, закуска, която аз смятам да поразтъпча преди тръгване. Оставям Йо да се суети около огромния си куфар (истинска дама, взела е по няколко тоалета за всякакви случаи, обаче това чудо трябва и да се мъкне) и поемам към върха на скалите.

Оттам вчера снимахме балоните. Ставането беше изпитание – в 05,30, преди изгрева, за да се хване слънцето. Горе изобщо не бяхме първите, отдавна бяха заели позиции истинските фотографи с триножниците, с големите обективи. Първите балони вече се рееха, а точно над главата ни запалиха поредния и успях да снимам и пламъка, и излитането в едър план. Иначе трябва да си вътре, в кошницата, за да снимаш толкова отблизо. Извънземна е гледката, сигурно и усещането вътре в кошницата е такова, библейско, а и самият пейзаж е извънземен. Има някакво съзерцателно спокойствие в техния летеж (чувала съм и съм чела, че пребиваването в тях повече от час обаче съвсем не е толкова съзерцателно безметежно – особено кацането, а цената от 120 евро за билет не ми се обсъжда.)

Балони

Е, добре де, балони, красива атракция. И, въпреки че е относително отскоро, от средата на 90-те години, вече отдавна се е възприела като чисто кападокийска атракция. Нашият домакин, Исмаил, също работи основно това. Като го попитахме къде отива, той каза: „В Юргюп, работя на балоните“. С гордост. С достойнство. Шерефе, нали така беше. И тостът за здраве, но и философията на живота. Започвам да ги разбирам, турците. И домашните им наредби, та било с всичката им претрупаност, но и удобство. И прагматизма на стопанското им устройство (на всяка къща, например има закачен по един слънчев панел, а как иначе, тук няма нищо повече от слънце). И бавното им напредване във времето при всякакви обстоятелства, в пълно самообладание.

Дори овцете и козите спокойно пасяха в дъжда, дори невероятно пухкавите снежнобели кокошки, явно те са, които снасят онези гигантски яйца с портокалово-оранжев жълтък, кълват спокойно под дъжда. И гордостта, с която хората мислят и говорят за историята си така, както говорят и за всекидневието си, започвам да разбирам: „Правя чомлеци, имам 20 художнички в цеха“; „Тази къща с баща ми и тези две ръце съм направил, сам-самичък всичко: планове, материали...“, „Тези килими са ги изтъкали тези четири жени, които виждате тук, а нишките са от истинска коприна, и нея изпридаме тук, ето ги бубените пашкули, така става коприната...“; „Сега кандидатствам за университета, стискай палци, ходжам, да ме приемат в Анкара, ама повече искам даже Истанбул, че да гледам морето“, „Корай ни е отличник – първи по успех е в класа“, „Учим българска филология, защото ни е интересно, харесва ни езикът ви, ама е доста труден“ и т.н.

Започвам да проумявам и една реплика от романа „Музей на невинността“ на Орхан Памук. Проумявам я едва сега, защото тя е толкова банална и очевидна, че не е необходимо дори да се изрича. Памук я слага като поанта на своя роман, а героят му – като венец на собствения си живот. Сега си давам сметка, че тя е всъщност откритието ми за образа на турците: „Най-важното нещо на този свят, Орхан бей, е човек да бъде щастлив.“ Това казва героят Кемал, малко преди да почине, останал сам и непостигнал живота си с любимата си Фюсун. Тя си остава до края фикция и блян за него. Но е превърнал целия си живот в почитание към Фюсун, в музей на миналото си щастие и това само по себе си го прави щастлив.

Щастието осмисля битието. И обратно: битието – щастието. Щастието турците дължат на подредения си, осмислен от дребните радости живот, дребни, а всъщност, обемащи времето, в което живеем, те са в състояние да осмислят екзистенцията. Анатомия на времето, нали така? Темата на Йо се оказа невероятно провиденческа за нашия случай. Това е работата, гордостта от труда, от попрището жизнено. Това са пълнотата и радостта, които дават семейството, общуването между поколенията, децата, бракът. Радост от самия живот.

Направи ми впечатление, че най-голямата гордост на докторантката Филиз, с която се запознахме, например бе не бюрото ѝ в катедрата в университета, не кариерата, която ѝ предстои или изборът на тема за дисертацията ѝ, а сватбената ѝ снимка. Тя като красива булка, прекрасният ѝ съпруг, щастието им. Мутлулук. И дребните радости на всекидневието: дългите разходки в природата, по улиците и в магазините, сладкарниците и кафенетата, обилната вкусна храна, свободното време, просторните удобни жилища, природните красоти, които ги заобикалят. Безкрайните филми, музика и сериали, които обливат души и сърца с емоции на тъга и радост. Способността да изпитваш емоции сама по себе си е щастие. Там, във филмите и сериалите, може да се наплачеш на воля – пълен релакс, тотална групова и масова психотерапия. Между тези емоции пък може да разпуснеш с нещо сладичко или наргиле.

В груповата психоза на щастието за миг се гмурнахме и ние. Четири дни в Гьореме проживяхме без медии. В стаята ни нямаше телевизор, а и никой не гледаше телевизия, без радио, вестници не видяхме къде въобще продават, без интернет (токът спря веднъж, интернетът дойде също веднъж в хотела ни, а обяснението бе в „метеорологичните условия“). И може би тоталните, втрещяващи контрасти са част от груповата психотерапия, която толерантно подканя: „Гледайте телевизия, там има за всекиго по нещо“.

Рекламата на молитвени килимчета и уоки-токи с молитви на арабски следва след дръзка, разголена еротична реклама и подходящия към нея видеоклип. Двама в леглото – тя и той. След това сам в леглото, грижливо епилиран, метро-, транс- или хомосексуален красавец-певец. Следва целувка между мъже. Страстна целувка между красавец и красавица. Татуировки и пиърсинг, голи пъпове и... бурки. В университета, в левия двор гърми рок, в десния – а ла турка. За всекиго по нещо има и в масовата, и в социалната, и в битовата култура. Полумесец и звезда,

поставени редом до сърпа и чука, звездата на Израел, звездите от Европейското (или Американското) знаме... Влизайки в различни социални роли, „персоната ти“ (т.е. индивидуалната ти маска) се сменя, наложена върху много и различни лица: професионални, семейно-съпружески, родителски, политически, приятелски. Психотерапия вероятно е и скриването на жената под була и наметала, не знам? В това общество, което издига жената в култ, няма по-свято от майката, недопустимо е колега да се сдърпа с колежка и да ѝ държи тон, това го стигматизира като „грубиянин“ веднъж завинаги и е компрометиран. Същевременно обаче цифрата на броя изнасилвания ежегодно надминава и най-богатата фантазия. Нищо, че наскоро изнесена статистика твърди, че и всяка четвърта българка била жертва на сексуално насилие. Да вярвам ли? Нивата на жертвите от престъпленията, наречени кръвно отмъщение, обаче тук също са чудовищни. Нещо което ние, за щастие, не можем да проумеем.

Завръщаме се в Анкара в ранния следобед и отново поемаме с Хюс по центъра на града. Уморени сме, но... иначе неуморими. Наивно (все още) си въобразяваме, че утре, в деветия ден, само ще летим и там, във въздуха, ще си почиваме. Минаваме отново през сърцето Кръзлай, през Гювен Парк с паметника на свободата и водоскоците. Попадаме в пъстрия водовъртеж на митинг на комунистите, които раздават листовки (позиви), оживено убеждават минувачите защо трябва да гласуват за техния кандидат и гърмят революционни турски песни (съвсем в тоналността на „Интернационалът“, „Катюша“ и „Вставай, страна огромная“...).

И отново много рок! Тук рокът е музиката на протеста, левите са млади, интелигентни, нахъсени, симпатични, добре облечени, будни, образовани и прогресивни. Отново ми става видимо и безпощадно ясно – не, тук не е като у нас... В ушите ни гърмят лозунги, пред очите ни се развяват рекламни политически слогани: „Да на Джумхуриета, Не на мракобесието! Ключова е ролята на жените в класовата борба! Ще постигнем социалното равенство – Да на комунизма, Да на прогреса! Занул`и!“ (Свали от власт АКП и Ердоган. – един сюжет с дълга медийна предистория за чудовищни финансови злоупотреби, клиентелизъм и лицемерие.) Ето и някои от противниковия лагер: „АК Партиси е прогресът! Въздушните пътища станаха народни! Вече не плащам такса за университета! Другите говорят – АКП действа! Аз избрах консервативната десница – партията на ценностите!“ Гледай, гледай, ти!

Поемаме към Чанкая – легендарния дипломатически квартал, в който някога е живял самият Ататюрк. „Къде искате да ви заведа“ – пита ни нашия Вергилий, приятелят Хюс. Не знаем, но на толкова много места още... „Волиш ти него, та него,/ но своя воля ти нямаш,/ на живота ти аз съм господар“ – театрално рецитира „Изворът на Белоногата“ той (ех, тази литература!) и ни повежда към... нашето желание. Това е Паркът на лебедите. Кратък отдих, пием традиционната анкарска боза, сервирана с купичка печена леблебия. Бозата е кисело-тръпчива и гъста, не е яркожълта като одринската, напомняща на крем карамел. А леблебията трябва да се накисне в чашата, аз я изпивам преди да науча това. Хюс се смее, не се пие така!

И е малко тъжен: „Утре вече няма да ви има...“. Говорим за литература, за последните си довършени книги, за новите, едва започнати. Вървим по улиците и снимаме – слънцето е на залез, като по поръчка. Не, като в роман на Решат Нури е („На залез слънце“). Едната сграда е в стомана и синьо огледално стъкло, до нея е бяло здание, после зелено дърво. Бялата сграда излиза на обектива златна. Прелест. Започва да става все по-луксозно: бутици, ресторанти, магазини. Устремно се свечерява, светлините светват, вървим обаче неотменно по Туналъ стрийт (джадеси, но така ми дойде, стрийт, защото булевардът все повече ми напомня улиците на Белгрейвия в Лондон). До Куулу парк и езерото с лебедите, бели и черни, вече сме по тъмно.

Днес е девети май, денят на Европа. Единствено тук този празник е ознаменуван. Буквално, със знамена, с шествия на млади и стари. Минаваме през заведение направо на улицата, където дори се вдигат халби бира. Край нас профучават моторист и мотористка по къси бели панталонки. „Чок гюзе-е-е-еель“ – вика щастлива тя. Това е съвсем друга Турция, „моята Анкара е тук“, възторгва се Йо. И се шмугваме във фирмения магазин на Пашабахче („най-приказно красивите стъкла на света, ще ти спре дъха“ – чурулика Йо. Наистина ми спира.) На Чанкая трябваше да отделим повече време. Но кога и как? Следващият път, утешаваме се. Купуваме в крачка подаръци и почерпки: каймачен локум, локум с нар, шоколадено пишмание, кафе с кардамон. Баклавите решаваме, че ще ги напазаруваме на летището, имаме престой утре от близо два часа на „Ататюрк“! Що е време, пред нас е! Разделяме се с Хюс, ще се видим скоро, може би още на есен, за поредния „Еразъм“, но вече у дома.

– Очакваме те и предложението продължава да виси пред теб със страшна сила – шегувам се сериозно и литературно аз. Прибираме се в хотела по тъмно.

Ден девети. Отлитаме. Денят ни започва повече от прекрасно – с Идил. Момичето с име на река (Идиль на турски означава Волга река), с огромни черни очи и гъсти дълги коси, почти глава по-висока от мен, ни натоварва с куфарите на колата си и стигаме до огромната автогара, откъдето потеглихме за Кападокия. Изпраща ни на автобуса за летището, Автобус Анкара Беледиеси, спирка ащи (последна), летище Есенбоа. Какво означава Есенбоа (чета го Есенбоджа, но е неправилно) – питам Йо. Не знам, есен е вятър, боа е бик, но вятърния бик? Няма смисъл? Може би е някакво име? (Боец от армията на Тимур, спомня си Йо, казах ви, че е факир в тази източна история, той се сражавал при Анкара през 1402 година.) Еврика! Йо, ето това е твоят Зевс, който те преследва – упорствам аз и се смея... Ветрен? Вихрен? Или поне достатъчно вятъничав. А ти – ти си жертва на своето целомъдрие, успя да се изплъзнеш и на музейния гигант, и на пастора, смея се аз безотговорно.

И понятие си нямаме още какъв номер ще ни спретне Вятърничавият бик. (Нека се казва така това летище, моля ви!) Ето какъв. Самолетът ни излита с 35 минути закъснение. Успокояваме се, че ще навакса разликата и ще успеем да хванем връзката от Истанбул за Варна. Кацаме, слънчево е, но не слизаме от самолета още 20 минути. Вратите са затворени и въпреки негодуванията си: „Айм лузинг май кънекшъъън“, никой не слиза по стълбицата. Какво става, бе, джанъм, атентат ли има? Мълчат и не пускат. Все пак накрая тръгваме като отприщен поток, всеки бърза за някъде, обещават да ни съдействат за осъществяването на кънекшъните. Вятър. Без мъгла. Хукваме като луди и... се нареждаме на две дълги опашки. Първа паспортна проверка, втора паспортна проверка. Губим още време. На втората опашка завързваме разговор с красива пълна туркиня над средна възраст, която приветливо ни се усмихва: „За къде сте, възъм?“ „За Варна и вече сме закъснели, а Тюркиш еърлайнс никак не обичат да презаверяват билети.“ „Ами, да, смениха им ръководството и проблемите започнаха. Тук сменят всичко, нали знаете – и съзаклятнически ни смига.“

Знаем, политикъл коректнес се нарича. „Ама вие не се притеснявайте, летецът за Варна ми е аркадаш. Ало, ало, Осман бей, гюнайдън, джанъм, чок-чок севим, чок севим, а-а, евет, евет, тук едни прекрасни дами

ще летят с теб, а закъсняват, ще ги изчакаш ли? Аха, добре, ще бързат – евет каза, спокойно! – махва безгрижно с ръка, работата уредена, човекът ще чака.“ (Като нищо може да ни метне на крилото на самолета, като във филм с Харисън Форд), заливаме се от смях, ситуацията е нервнонапрегната, абсурдна и хедонистично безотговорна. Последното действие на нашия пътуващ театър Карагьоз свършва. Поне така си мислим.

Минахме. И хукнахме. През глава, все едно ни гонят онези стършели от мита за Йо. Бягаме двете с Йо и пушек се вдига. И трябва да пробягаме 22 гейта на летище Ататюрк, и само този, който някога е кацал там, може да ме разбере. Бягам и държа над главата си червените паспорти, Йо е несъвсем плътно зад мен. Бяга и протестира – как може така, аз ще се оплача, що за унижение, що за мъчение... Ще се оплачеш, казвам ѝ, ама сетне. Сега бягай! Блъскам се в хора и предмети, срещу нас и зад нас превозват закъснели пътници с малки колички, нещо като влакчета, като електрокари. Ние бягаме... Над главите ни проблясват електронни табла: „Варна, последно повикване 222 капъ“. Тичаме към пустата капия, следвайки стрелките – ту вдясно, ту вляво. Като в една електронна игра от моето късно детство – „Супер Марио преследва огнедишащата ламя...“. Стоп, стигнахме, успяхме! Нареждаме се за бордни карти отново на неправилната опашка. Нисък мъжки глас просъсква зад гърба ни на български: „Съседното гише е за Варна, не виждате ли, ама че гъски“. Не, вече нищо не виждаме. Но благодарим в духа на добрия тон на нашенския ефенди.

Зачервени, запъхтени, влизаме в нашия самолет. Успяхме! Взехме купата! Отправяме се към местата си с културовата цифра 13 – А и В. На място С обаче седи ... самият Кевин Костнър. Не, мога да се закълна, че е той. Или със сигурност неговият двойник! Изправя се, разтваря ръце и широко се усмихва: „Джанъм, чок севим, чок севим, Йори ханъм...“ И Йо се хвърля на врата му! Аз онемявам! Йо, жертва на своята нравственост, преодоля всички Зевсове и най-сетне е в капана на желанието. „Кой е този хубав мъж, бе Йо?“ – шептя аз, когато страстите се поуспокояват и вече сме вързани по седалките. (Добре, че ни вързаха, иначе тези двамата щяха да продължат да се целуват!) „Един колега и стар приятел, е, имаше и нещо романтично, някога“ – подсмихва се палаво тя. „Не съм го виждала от двадесет години, а сега съдбата ни среща точно в този момент, през две милионни столици, кажи сега има ли случайности на този свят? Аллах наистина си прави шеги с мен! Първо фотоапаратът,

който изгубих, чудодейно се намери в Юргюп, сега пък Юмер!“ Е-е-х, всяко нещо все някога си намира мястото, майстора. И Зевса.

Колегата се оказва светило по османска история, с гръмката фамилия Туран, здрависваме се, разменяме координати. Кевин Костнър се оказа всъщност Индиана Джоунс – вчера кацнал от Еквадор, преспал в Анкара и ето го в друг самолет. „Днес сутринта от Анкара излетяхме, даже закъснение имаше“ – разказва той... Стига бе, пътували сме в един и същи самолет. „Йо, попитай го откъде е минал на летището, ама че спринтьор, та той беше отдавна преди нас в самолета.“ „Ами в автобусите щяха да ни ориентират за връзката, ама аз зная кой е прекият път...“. Гледай ти, а ние бягаме като луди митологични героини. „А накъде си тръгнал?“ – продължава да любопитства Йо. „Аа, по работа, естествено, на историческа конференция в Кюстенджа.“ Мооля? Кюстенджа е турското име на Констанца. Йо, скъпа, ние в какъв самолет се качихме, Боже, нали сме с бордни карти, и през колко капии преминахме, да питаме стюардите... Какво, май ще се скача в движение? Ама той, самолетът първо спирал в Кюстенджа, а накрая, последната спирка е Варна. Сигурни ли сте? Евет.

Полетът закъснява с още 20 минути – нямаме път да се включим в пистата за излитане. Самолети, самолети... Разминават се и се изпреварват един друг – все едно сме на автогара. Толкова естествено нещо е да се лети. В Истанбул. Издигаме се, помахвам за сбогом, морето искри под нас. Извиваме рязко и летим над морето. Кара Дениз искри. Със сигурност виждам под нас красиво извитите лагуни на прочутите плажове Кильос и Шиле, описани в романите на Памук. Толкова съм чела за тях, толкова ги търсихме през 2010 година, когато бродихме из Истанбул по нашия проект „Литературен пътеводител“, стигнахме обаче само до Белград орманъ. Те наистина се оказаха много далеч. Трябвало да ги видя от самолета, след пет години.

Летим към дома. Добре, ама започва ужасна турболенция, съпроводена от равномерно силно тракане, като че по корпуса на самолета кълват гигантски грабливи птици. Заболяват ме внезапно уши и гърло, както никога друг път. Тракането се усилва и чувам само него, Йо ми говори нещо, но виждам само мърдане на устни. Пред мен жена се превива на седалката от болка в главата. Нещо става. По едно време дори Йо се разтревожва: „Ужасно ме болят ушите, какво става“. Не те чувам въобще, но някога, (когато можех) съм чувала, че така му става на човек, кога-

то има проблем с херметизацията на самолетния салон. „Шегуваш се, нали? А чуваш ли тракането“ – ужасена е Йо. „Да, наистина се опитвам се да се шегувам, нали си спомняш вчерашната телевизионна новина? Самолет на Тюркиш еърлайнс аварира поради сблъсък с ято птици, които влезли в турбината. Няма жертви, двадесет от пътниците са леко или по-сериозно наранени... Йо, това са нашите птици, кълват с клюновете си самолетчето ни... Или пък птицата е само една? Онази митична птица, с хищния клюн, от езерото Ван...“

Това го бях чела някъде в романите на Ливанели. „Щастие“? И филм имаше такъв. Мутлулук. Сбогом, живот. Прощавай, мутлулук. Започваме да се снишаваме и пред очите ми се открива една от най-красивите гледки, които някога съм виждала отвисоко: Констанца, лагуната, морския бряг, розови, зелени и жълти, разкроени като пачуърк земи, опасват града отвсякъде. Тук е много, много слънчево. Кацаме, пътниците слизат, сбогуваме се с нашия професор. След още двадесет минути самолетът ни прави „кръгом“ и отново полита. Болката в ушите изчезва. Тракането също. След 15 минути сме във Варна.

Кацаме. И тук започва моят абсурден епилог, защото нещата се подреждат а ла Джером Джером. Куфарите ни изчезват, да, тази история вече сте я чели у Елиф Батюман, в есето ѝ за конференцията за Толстой в Ясна Поляна, където се събрали русисти от цял свят, а тя, без дрехи и четка за зъби, изкарала всичките дни по спортен екип и шампоан назаем... Е, не е чак толкова драматично при нас, по-страшно е куфарът ти да изчезне на отиване – успокоява ме Йо. Затова я обичам, намира обяснение и в най-безнадеждната ситуация. А ние вече сме си у дома, а тук и вратите имат уши – опа, исках да кажа, че и стените помагат. Добре, че не ни остана време (какво време, то дъх не ни остана) да накупим баклави в Чанкая. Защото вече отдавна щяха да са напоили всичко в куфарите. Обаче не ни остана време да ги купим и от летище Ататюрк. Какво, сега с празни ръце ли се прибираме? А куфарите? Опишете ги. Това е нещо обичайно за истанбулски полет. Може и да пристигнат, може и да не пристигнат. Може да ги познаят по описание, какво има вътре? Ето, пишете декларации. Отварям ужасена дамската си чанта. Вътре са документите от „Еразъм“, билети, паспорти, фотоапарат и смартфон. Останалото е в главата ми. Съзнавам, че почти целият ми пролетен гардероб и бельо е в този куфар. Винаги съм подценявала ръчния багаж по самолет. Грешка. О, още нещичко, спасено в чантата ми – романът на

Виктор Пасков „Аутопсия на една любов“, взет и така и непрепрочетен в Турция. С автограф: „На Евдокия от Виктор с огромна симпатия“. Достатъчно. Останалото е изгубено, не, то е нишан (знак), че ще се завърнем отново някога в Анкара.

И така, следва равносметката. Аутопсията на моята любов към Турция показва следното: 1) над хиляда прелестни фотокадри; 2) няколко незабравими приятелства, сред които най-важното – Хюс!; 3) почти двудневно главоболие след страшния полет; 4) багаж, който се завръща на петия ден след мен, изведнъж се обличаш в дрехи, пристигнали по своя воля у дома, преставаш да вярваш в тленното, купуваш си веднага най-необходимото, Боже мой, та утре съм на лекции; 5) с багажа пристигат три вкочанени анкарски симида във вид на артефакти, пишмание на сол, локумите са цели; 6) една изгубена стихосбирка (поезията на Хюс, заедно с моята презентация и няколко феминистки вестника и сума ти комунистическа пропагандна литература изчезват от хотела, ама че предмети за изчезване, какво имаше в торбичката, ханъм, ами моля ви се, кой ще пази стари вестници?!); 7) дребни сувенири, керамика и гривнички, за всички от сърце; 8) две мои неизпълнени анадолски мечти (да гледам дервишки танц на живо и да си купя ангорска котка); 9) планове за нови пътешествия из Анадола (да се готви Коня, Памуккале, Ефес и Троя).

И един май прекалено дълъг пътепис. Но преди да го започнете, нека ви погадая на турско кафе. Малко тежичко и ароматно, с кардамон е.

През май между деня на труда и деня на Европа, 2015

До Бурса и обратно – осемдесет години след Чудомир

...и зеленеят пищно бреговете,
където се кръстосват климати и флори
като стремежите на толкова народи...

„Слънце над Босфора“, Елисавета Багряна

Началото е винаги Истанбул. Случвало ли ви се е да посрещнете изгрева над Златния Рог? Аз имах този късмет в края на ноември, когато с група колеги по един проект, посветен на юбилейната годишнина от рождението на Чудомир, посетих отново моя любим Истанбул. Автобусът ни пристигна твърде рано сутринта към четири часа и тръгваме по крайбрежната „Рагъп Гюмюшпала джаддеси“ да пием някъде кафе. Срещу нас проблясват златни перести облаци и слънцето осветява небесния фон над моста Галата.

Изгрев над Босфора

Идвам за пети път в тоя град и не преставам да се учудвам на неговия траен омагьосващ чар, но и на постоянната му променливост. Това е град неуловим: постоянно променящ се. Никога не може да кажеш, че го познаваш, защото „вече си идвал тук“. Град, който обичаш и мразиш едновременно, с еднаква сила му се прекланяш и се отвращаваш от него, заклеваш се повече да не ти стъпи кракът и... после отново и отново кроиш планове за следващо завръщане. Мястото, където отсядаме, е живописно, но и твърде ъндърграунд. Хотелът ни е минус две звезди, мен ако питате, рецепционистката сирийка с несигурен английски и никакъв турски, впрочем никакъв друг език, говори повече с очите си. Името му обаче е гръмко – „Голдън Халич“ („Златен залив“, във въображението ни видян като „рог“) и се намира на ключово място в квартал „Фатих“, на самия бряг, по крайбрежния булевард, който води до пристанището Еминюню и сключва прав ъгъл със задънена уличка, осеяна от мъжки кафенета. Беднотия, мръсотия, озадачени и изпълнени с подозрение погледи, сергии, натрупани с повехнали зеленчуци, лепкави миризми на лой, котки, всякакви калибри и козини, сладникав дим и канални нечистотии. Спомням си за „Марсилия“ на Димитър Бояджиев: Безрадостно залутан, слисан в уличния шум, /в загадки скръбни потопен, безсилен и отчаян,/на тоя страшен град – на всичките пороци друм – / гърмежът и миазмите аз наблюдавах смаян.

Първата вечерна разходка около хотела повече не повторихме. След изтощителното ходене по улици и обекти през деня, вечер предпочитахме уединението на терасата на „Голдън Халич“, откъдето на длан се вижда заливът, двата моста (Галата и супермодерният метро-мост, открит едва миналата година) и светлините на нощна Пера, Бейоглу и Генуезката кула. Гледката веднага към отсрещната тераса на съседната сграда внезапно ни отнася по страниците на романа „Клетниците“. Господи, каква мизерия: стаички два на два метра, без пердета на прозорците, голи стени, а обитателите спят буквално на земята. Какви са тези хора? Наематели от провинцията? Самонастанили се бездомници? Бежанци (все пак е разгарът на Сирийската криза)? Невъзможно е да са толкова изпаднали собственици. Шалвари, одърпани юргани, мизерно пране на терасата, крясъци, викове, музики и непрестанно говорене по някакъв телефон. През няколко часа се провиква мюезин. „Бедността не е порок, бедността е свинство, приятели“ – бе възкликнал някога Пушкин. Така си е. Това са клетниците, но пък каква гледка си имат! В

Монако, Ница и по Лазурния бряг за подобна локация хората плащат милиони. Една непостижима тераса на... бордей. Тук сетната беднотия гледа всяка вечер тази светлинно-водна приказка. Мизерия, потънала в лукс. Гледа, но дали я вижда, съзерцава, разбира? Дали успява да се огледа във вълшебните води на Босфора? Да изплакне мръсния си лик и да излезе... златна. Като Рога. За какво говоря? Истанбул е градът на контрастите. Колкото до културния шок, това понятие при нас отдавна се е превърнало в поза. Абсолютно лишено от смисъл е шокирането ни и от запада, и от изтока, малко повече спокойствие и практицизъм не ни е никак излишно. Светът е такъв, какъвто е, шарен, цветен, противоречив... Време за безрадост и смайване много няма обаче, дошли сме работа да вършим. И съвсем по български я вършим трескаво, напрегнато, дезорганизирано, скарваме се още по пътя, (как иначе?), уточняваме планове, сценарии и адреси. „Никога повече, аз с такива хора вече няма да имам работа...“, тежки думи, балкански заклинания... Омърлушените герои на хан Кубрат дишат босфорски йодни па́ри.

В Българската Екзархия. Първата, и може би най-вълнуваща спирка по пътя ни, е Голямата зала на Българската Екзархия в Истанбул. Този дом помни стъпките на Екзарх Йосиф, това са интериорите на Българския Великден, тук са се вихрили Страстите български. Смесицата от сецесион, ампир, барок и средиземноморска екзотика ни респектира. Най-много тежат обаче, повече от червените кадифени завеси със сърмени шнурове и кристалния полилей, историческите ни спомени на страхопочитание. Влизаме в продълговата заседателна зала, побрала внушителна дълга маса с антикварни столове и портретите на Ататюрк и Ердоган, които ни гледат от стената на прозореца. Поставени са там (нарочно ли?) в контражур. Тоест, в дълбока сянка. Кръгла маса, канапета, фотьойли и старинно пиано довършват цялостния интериор на тази машина на времето. Залата се изпълва с хора, дошли, без да са сигурни, че ще ни разберат и ще чуят това, което ще им разкажем. Но разглеждат с интерес изложбата от акварели на Чудомир. Очите им са широко отворени за нашето присъствие, охотно опитват българските сладкиши и бонбони, които носим, разлистват и снимат кориците на юбилейните книги на и за писателя.

В Екзархията

Денят е неделя и имахме възможност да престоим един цял предиобед в двора и в залите на Екзархията, да присъстваме на неделната литургия, която тук продължава неимоверно дълго, да се докоснем реално до наследниците на някогашните цариградски българи, но и да пообщуваме с интересната смесица от родове, култури и езици. Един пъстър славяно-балкански, гагаузки, бесарабски, македонски и ориенталски манталитет, примесен с огромна доза тъга. За първи път присъствам на толкова ревностна православна служба. Жените (всички) са с покрити коси, както всъщност е редно, търпеливо следват всяка стъпка от неделния сценарий, в параклиса звучат български, турски, руски, гагаузки наречия и диалекти, достолепни възрастни дами, млади хора, твърде скромно облечени, на фона на блясъка на истанбулския квартал „Шишли“, малки дечица. Всички са потопени в интимния топъл, домашен контекст на диаспората. По неофициални сведения българската общност тук наброява едва около 300 човека. Гледат ни с почуда и огромен интерес, а тези, които говорят добре български, ни заговарят.

Екзархията

В случайните запознанства има нещо много нарочно и съдбовно. В милионния град ме открива моето детство: „Казвам се Севинч, дъщеря съм на доктор Исмаилов от Нови пазар, познаваш ли го?“ „Ти си дъщерята на учителя Боянов, нали?“ „А-а, ти си малка, мен не ме помниш, аз съм живяла малко там, после всички дойдохме тук. След възродителния процес. Обичам много да чета, а каква библиотека имахме в България, всичко оставихме, всичко. После, разказваха ни комшиите, новите собственици изхвърляли книгите ни през прозорците. Цялата класика имахме: Вазов, Йовков... Сега наваксвам и си събирам нова българска библиотека. Идвам тук всяка неделя, срещам се с други българи, четем, разменяме си книги, общуваме...“

Гледам я: дребничка симпатична блондинка по дънки, с елегантно бижу на врата, а очите ѝ развълнувано блестят зад тънките златни рамки на очилата. Изчислявам по думите ѝ, че трябва да е минала вече петдесетте. Не ѝ личат никак. Питам я какво работи. Оказва се, че е доста

известна невроложка, с активна практика в голям медицински център в Авджълар. Севинч Юмит. „Вторият ми мъж ми е македонец, почти не знаеше български, когато се запознахме, аз го научих. Срамота е, казвам му, какви българи сме, ако не говорим добре езика. А езикът се подържа с четене. Ами така де, човек трябва да си знае корените. А имаме и апартамент във Варна, всяка зима сме там. Обади ми се по Нова година да се видим.“ Мисля си как са си тръгнали тези хора, как са се населили други в домовете им, изхвърлили книгите им, а те... Те поливат корените си. Българските корени. „Ти какво работиш?“ „В университета!“ „Чудесно е човек да се занимава с литература“ – продължава тя. Ами да, наистина, това си е привилегия.

Питам я какво чете. „Радичков, Йовков, ето сега и Чудомир – прекрасен автор, толкова свеж и забавен, толкова български.“ „А познаваш ли новата ни литература, има много интересни имена: Георги Господинов, Милен Русков, Теодора Димова. Има и още.“ „Не много, но този Господинов съм го чела.“ „Аз пък го познавам на живо, всичко негово имам“ – вмъква се в диалога ни млада, екстравагантно подстригана жена с красива пелерина и широка усмивка. Прилича ми на художничка. „Да те запозная с нашата художничка Павлина, тя е вдъхновител на нашето съвсем отскорошно българско училище. Ето там, в страничните помещения, всичко сме ремонтирали, има вече доста деца, те трябва да учат и знаят езика, тя ги занимава, рисуват, пеят, рецитират, четат.“

Българско училище към екзархията, това е една отдавна родена, но отскоро сбъдната мечта. Ето го и нейното лице: художничката Павлина Копано. Откъде ми е позната тази фамилия? Наградата за изобразително изкуство от миналата година с изложбата „Пътешествия на мисълта“ е нейна. Виждала съм това лице на снимки, нали знаете как човек изглежда някак си по-възрастен, по-улегнал, по-скучен, когато е фотографиран. Истината на живо е съвсем друга: младо, високо и слабо, късо подстригано по момчешки момиче с енергични жестове.

Говорим оживено и едновременно, бързаме като че ли всичко да си кажем. А не може. Оглеждам се и виждам, че около нас е пълно с млади хора, цели семейства, които не бързат да си тръгнат след литургията, сядат на кафе и чай, а след това ни канят на техния обяд. Съвсем скромно, като за през Коледни пости (краят на ноември е), но това е най-вкусният нахут с пилаф, който съм опитвала през живота си. След представянето продължително се сбогуваме, тръгваме към масивната кована порта на

Екзархията и се връщаме, защото нашите домакини не искат да ни пуснат лесно. Денят се протяга в чайове и дълги разговори, кафета а ла турка и снимки за спомен със стари и нови приятели: с достолепния господин Лязе, патриархът на общността тук, с очарователната журналистка Нахиде Дениз (та кой не е чувал за нея), с художничката с ренесансова осанка Мария Калъчлъоглу-Бараз, с литературната агентка на „Калем Адженси“, работила с Ахмет Юмит и Орхан Памук – Нермин Моллаоглу, с първия секретар в консулството Зорница Апостолова и със съветника Веселин Божков, с психоложката Августина Тодорова.

Августина предлага компанията си за следващия ден, ще ни бъде гид из прелестния Истанбул. Нейната история е впечатляваща. Завършила е в Шумен, изпраща специални поздрави на скъп приятел и колега от университета: „Живко Жеков, познаваш ли го, специално да го поздравиш от мен, да не забравиш. Кажи му че съм вече здрава, лошите диагнози ми се разминаха и около мен всичко е наред.“ Усещам тревога в гласа ѝ От три години е в Истанбул. Дошла и се влюбила в този град. И тръгнали двете със сестра си: „Искахме да живеем и дишаме на широко, в космополитен град. Беше ни тясно във Варна.“

Отново Варна. Продали всичко и тръгнали. Взели със себе си и майката, а малката племенничка се родила тук. Въобще устроили си съвършеното женско царство. Мъжете им явно не издържали на техния порив към свобода и на любовта им към Вечния град. „А, зет ми е турчин, той искаше да се преместят в Анкара, но сестра ми отказа и остана с мен.“

Вярвам го, като гледам решителния, малко остър, но много бистър и син поглед на момичето с имперско име. Три поколения жени живеели в красив, просторен апартамент в Мода, на азиатския бряг, имат си собствен бизнес (кабинет за психотерапия и диагностика) и градят планове да изучат малката принцеса в престижен и скъп лицей. Освен психология, Августина е завършила и медицина, в свободното си време кръстосва Истанбул пеша надлъж и нашир, може с часове и с дни да се наслаждава на крайморските гледки, познава всички музеи, градини и интересни места. Говори с апломб за турското трудолюбие, градивни идеи, оптимизъм, изкуство. Въпреки контрастите. Въпреки смущаващата фигура на Ердоган, тя не спестява адмирации за управлението му. Другото са... медийни митове. Питаме я как живее тук, не ѝ ли е мъчно за миналия ѝ живот. „Спокойно и охолно. Но не твърдя, че е лесно. За добро или зло, Турция е страна на контрастите и класовото разслоение.

Въпреки невиждания икономически успех на това управление вече повече от десетилетие, противоречията и конфликтите тук са факт. Средната класа неимоверно нарастна, но пък и тя е разслоена на три средни класи – низша, средна и висша."

Отново оксиморони: низша средна класа. Нонсенси: средна средна класа. И висша. Но това съвсем не е висшето общество. Чудно ми е какво означава ниска средна класа? След като тук, в Турция минималната работна заплата е 800 лири, средна пенсия е 1400 лири, резонно се задава въпросът: „Къде сме ние?" Някъде под ниско-средното ниво сигурно? Затова пък цените? Най-странното ценообразуване можете да видите тук, в Истанбул, по Таксим и по Истиклял. Едно кафе е едновременно на цената на шепа печени кестени и... едно печено пиле. Това пък се равнява на една бира. Все по-рядка, все по-изчезваща като артикул. Впрочем става все по-трудно намирането на алкохол тук, в Турция. Има си заведения за тази цел, където се чака за свободни места, там се леят реки от високоградусни течности. Има и магазини, но пък тях може да ги откриеш на най-невероятните места. Иначе е непрестижно и дори неприлично да си поръчваш, да поискаш или, не дай Боже, да подаряваш бутилка алкохол. Като си помисля, че носим българско вино за подаръци... Не, изобщо не дръзнахме да извадим бутилките.

И понеже сме на тема контрасти и парадокси, ми стана интересно и се заслушвам в разговорите на хората от Екзархията около мен. Кои са темите на деня и всекидневието на хората. Говорейки си оживено за политика (войната в Сирия), история (всъщност границите на империята са се простирали...), литература (премиерата на „Юмит" ще бъде...), кино (помниш ли „Вики, Кристина и Барселона"), съхранили спокойствието и достойнството си, въпреки всичко. Хората живеят добре, но при нас колелото се завърти назад, тъжно завърта глава Севинч. Туркинята, която полива българските си корени. Българката, присадена тук, на чужда почва (Августина) пък твърди, че Турция върви напред с бързи стъпки и респектира света. Да се чудиш и маеш на кого да повярваш, с кого да се съгласиш. Тепърва има обаче да се чудя, въпреки че уж познавам този свят. Напускаме с носталгия старинната красива сграда на Екзархийския дом, в който има толкова много история.

Затваряме тежките дървени порти на райската градина с истинска райска ябълка и чимшири в двора и поемаме по огромния булевард, чието име никой не ни каза. На въпроса ни в каква посока са „Таксим" и

„Истиклял“ отговорът беше: „Слизате оттук и тръгвате по големия булевард.“ „Как му е името?“ – питаме. „Вие, българите, сте интересни хора, като дойдете тук винаги искате да знаете всичко, особено имената на улиците. Ами че откъде да знам, това е главният булевард на Шишли.“ Проверяваме. Булевардът е „Халяскяргаази“. Чета табелата, но името си спомням от романите на Орхан Памук.

Отново на „Таксим“ и по „Истиклял“. Сред тая върволица не разбирах аз що диря! /Като вълна нахлуваше във моята душа /огромна скръб – и мислех – звяр да ме сподиря /на всяка стъпка, без да знам с какво да се теша.

Май че е излишно да драматизирам повече в духа на Димитър Бояджиев, но наистина този град едва диша от пренаселеност. Въпреки че много добре знам що диря в милионните тълпи. Няма нищо по-зареждащо от оживеното движение на хора и автомобили в часа пик, в милионен град. Особено ако главната ти цел е легендарният площад „Таксим“, който изглежда по радикално нов начин. Застлан е с плочки и превърнат в идеалната гигантска пешеходна зона с възможност за масови публични събирания. И възможност за струпване на спецчасти, военна техника и водни струи, гласи мрачният хумор на левите радикалисти, на гневните зелени, ревнуващи всяко късче земя, пръст и зеленина в този град. Очевидно, взето е точно обратното решение на това, което предвиждаше официалната власт, ограничаване на събиранията в сърцето на Истанбул.

Таксим

Кръговото движение на „Таксим“ вече го няма, откъдето и докъдето ти поглед стига, е площад, покрит с плочки, облещени на слънцето. И хора, хора, хора... Отдясно на движението ни остава паркът „Гези“, а фронтално се издига мрачното изоставено здание на прочутия някога Дом на културата „Ататюрк“. Вдясно от тази тъжна почерняла сграда, може би горяла, да, със сигурност това са следи от пожар, се вее ярък цветен трансперант с лика на усмихнатия Давутоглу и думите му: Дори тогава, когато нас няма да ни има, Турция ще пребъде.

Наистина не знам какво да си мисля, още по-малко как да го коментирам. Тръгваме с енергична крачка надолу по „Истиклял“ и снимаме ли, снимаме. Пред шведското посолство връхлетяваме право във водовъртежа на митинг. Млади момчета, някои от които с бради, с мегафони в ръце екзалтирано и кресливо огласяват малкия площад, откъдето тръгва отклонението към „Чукурджума“ и „Джихангир“. Ключово място е, оттук съм минавала преди години и пеш, но и със старинния червен

трамвай. Защо ли е спрян сега? Дали традициите вече не са това, което бяха? Жалко. Стоим буквално на релсите. И изведнъж съзираме, ето защо. „Туркменската планина не е сама!“ А сега, де? Какво става? В хотела няма нито телевизор, нито интернет. Нещо се е случило? „Катил Русия Сурийеден дефол! Убийца Россия, уйди из Сирия! Да спасим дома на братята ни мюсюлмани!“ Ле-е-кичко започва да ми настръхва косата. „Снимай, преди да е гръмнало, и да бягаме“ – шегувам се неуместно с моя спътник-фотограф, който насочва фотоапарата си към следващия кадър, оглеждайки се. Снимах и аз, със сапунерка, някак по-дискретно е. Неговият чудовищно голям и модерен „Канон“ обаче прави впечатление. Става ми неловко, защото в обектива ми попада джудже, то гледа съсредоточено и замислено се почесва по главата. Може и да не е чак толкова замислено, просто физиологически лицето му изиграва замисленост. Уродливата му физиономия и нищожните му крачета обаче ме смущават и... неволно ги отрязвам от кадъра половината, уж че снимам прелестната кована врата на лицея отсреща. Гледката обаче е много автентична, защото джуджето в ориенталската традиция е пазител на дома, въпреки че има нещо зловещо в мъдрото му властно присъствие. В романа на Памук „Сессиз ев“ („Домът на тишината“) джуджето Реджеб е домашният помощник-иконом, който обслужва възрастната Фатима и споделя самотата в спомените ѝ. Той броди като призрак между етажите, сервилно отнася и донася вещи, храна, спомени... А тя, макар и заобиколена от децата и внуците си, уединена в спалнята и миналото си, така и не разбира, че някъде там, на партерния етаж на всекидневната, в обширната наследствена къща, издъхва простреляна любимата ѝ внучка. Покъртителен финал...

Митинг

При нас също обещава да стане покъртително съвсем скоро. Друг път съм вървяла по тази улица с наслада, сега всички са напрегнати. Хукваме надолу в посока Тунел и Генуезката кула, разбирайки, че движението е отцепено. Пред Руското посолство попадаме на плътен полицейски кордон. Още по-неловко снимам и омазвам кадъра. Полицаите обаче ни гледат приветливо усмихнати, разбират, че сме чужденци. И любезно ни подканят да преминем на другата страна. Боже, какви полицаи, та те са съвсем деца. Някои от тях се съмнявам, че имат двайсетина години. Блюстителите на реда са въоръжени с автомати, палки и плексигласови щитове. Явно това са рутинни ситуации за тази част от града, с които вече са свикнали всички, затова и всичко това не спира хилядното множество да заобикаля кордона и да щъка упорито нагоре-надолу. Все едно животът му зависи от това, да щъка. А не да се крие.

Какво ли предстои да се случи? Блажени са разполагащите с телевизори, довечера ще разберат. Подобна екстра в хотела ни има само във фоайето, гледай си колкото щеш Ал Джазира или турски музикални клипове. Ситуацията е напрегната и едва на следващия ден разбираме, че турците са свалили руски боен самолет, нарушил въздушното им пространство. В следващия ни хотел, вече в Бурса, след два дни, гледаме новините по СНН Тюрк, има и много руски телевизионни канали, слушаме и сравняваме. Руснаците твърдят, че самолетът е летял над Сирия и е свален от засада. Гледаме кръгла маса по РТЛ: Жириновски се дере и пяна излиза от устата му. Турците настояват за суверенитета си и действат достойно, безогледно и безкомпромисно. Може би точно така трябва. Но защо точно сега? Пет пъти е предупреден пилотът. Предполага се, че е катапултирал. Впоследствие става ясно, че и двамата пилоти са загинали. Леле, мурабето почна! Къде сме тръгнали? Настръхваме. По-кураж-лиите звънят на близките си в България, по-страхливите пазим мълчание пред страховитите нули на телефонната си сметка. Домакините ни тук обаче се държат съвсем спокойно. Най-разумното в този случай е да се запази самообладание. Въпреки че в този момент на света около нас въобще не му е до литература и до Чудомир.

Ялова. Всъщност опорните точки на Чудомировата експедиция са: Румели хисаръ, Роберт Колеж, Арнавуткьой и вилите, Куручешме, Дворците: Йълдъз кьошк, Долмабахче, Чираан, Бейлербей; Алай кьошку, Лицеят Пертевниял, Медицинският факултет в Чамлъджа, Девическото училище в Чапа, Йедикуле и седемте кули със Златната врата. Обходили-

необходили ги всичките (ама на Румели хисаръ се качихме, византийско високомерие вдъхнахме, да не би да си останем само със собственото), припряно поемаме към следващата спирка към заветната крайна точка Бурса. По път ни е Ялова – прелестен крайморски град, където се намира прочутата Юрюйиен кьошк, вилата на Мустафа Кемал Ататюрк. От тук преди повече от осемдесет години минава и научно-педагогическата експедиция на Чудомир, предвождана от професорите Богдан Филов и Васил Златарски. Съпровожда ги като инспектор от министерството самият Решат Нури Гюнтекин. Уговорената среща с Ататюрк не се състоява поради дипломатически ангажименти, но Гази е така любезен да изпрати поздравителна телеграма на българската делегация. Лутаме се из уличките на Ялова, но не за дълго. Питаме. Приветлива руса тийнейджърка делово се мята на мотора си и ни съпровожда до самата вила. Мале-е, кой е като нас, отиваме на посещение при Ататюрк с ескорт. И му носим българско вино. Би останал доволен, Гази е почитал хубавия алкохол. И хубавите неща в живота. Не успяваме дори да ѝ благодарим (поне с кутия шоколадови „Сезони“), тя ни сочи сградата, помахва за сбогом и отпрашва. Снимаме се пред триста годишния чинар, влизаме в кьошка и се дивим на скромния, почти аскетичен интериор. Изисканост, домашност, спокойствие лъха от всеки детайл, от всяка вещ. Любимата шарена чашка за кафе на Мустафа Кемал, атлазените юргани, шити от собствената му майка, сервизите, кристалните пепелници с гравирани свастики на дъното, подарък от самия Хитлер. „За турския вожд.“

Резиденция ялова

Нещо не са се разбрали тогава вождовете – за добро или за зло, никой не може да каже, но ми се струва съвсем естествено, че не са. Излизаме на огромната веранда, с площ, колкото самата вила, и вперваме поглед към Мраморно море, което е като стъкло, без ни една вълничка. Спокойствието и уравновесеността в достойното поведение на турците прилича на морето им: топло, безметежно, приветливо, леко розовее. По-скоро те приличат на него. Пием дежурния чай и потегляме на юг.

Ялова

В Зелената Бурса. В Бурса, най-българския турски град, пристигаме на свечеряване. Това е, както обичаме да казваме, целунато от Бога място. Над града виши снага планината Улудаа, а на двайсетина километра е морето и курортните градчета Гемлик, Орхангази и Ялова. Вече претръпнали на гигантски мащаби (три часа и половина микробусът ни излизаше от Истанбул сутринта), се натъкваме на ново чудо. Турците изписват на входните градски табели броя на населението. Значи какво – сигурно ги сменят редовно? Затова с удивление разбираме, че Бурса е град, наброяващ два милиона и половина жители. По-голям от София. Но в пъти по-красив, осветен и модерен. Настанени сме в лъскавия бизнес-квартал „Нилюфер“, спираме пред петзвездния хотел „Голд Мажестик“ и... след емоцията Истанбул – Фатих и „Клетниците“, потъваме в „Хиляда и една нощ“. Нашите домакини от Голяма община Бурса определено са се престарали. „Не, – клати глава нашият приятел, професор по българска литература от Анкарския университет – тук така е прието, такова госто-

приемство е съвсем нормално нещо.“ И на следващия ден ни повежда към стария град и историческите бурсенски забележителности.

Хисар бурса

От възвишенията на Хисар и крепостната стена съзерцаваме Бурса като на длан. Гледайки към небостъргачите ниско долу, в равнината, и хвърляйки поглед към трихилядника Улудаа, си спомням саркастичния роден фразеологизъм: „Къде отиваш?“ „В Бурса за маймуни.“ Защо точно за маймуни? Вероятно защото в българските представи, това е много на юг, почти на екватора.

И шеговитата забележка на Чудомир в пътния му бележник: „Бурса, 2 май, 1932 г. Аз мислех, че маймуни ще се катерят по оградите и камилски птици ще кудкудякат из полозите, а то нещо като Кюстендилската долина, само че освен тополите, има гори от маслини, бадеми и кипариси. Мирише на цъфнали акации, а канарчетата пеят ли, пеят.“

Е, ноември е, на нас не ни мирише на акации, нито ни чуруликат канарчета. А долината, най-плодородната бурсенска земя, е плътно застроена, докъдето ти поглед стига. Вечерният и сутрешният смог над града ревниво скриват и природната, и урбанистичната гледка. Жалко. Най-приказните праскови са се раждали някога тук. Маслини, лимонови дръвчета, акации, рошкови... Днес на тяхно място се възвишават кооперации и високоетажни сгради, магазини и бизнес комплекси. Някои от тях съвсем нелепо се възправят и скриват прелестната планинска гледка, но... вече нищо не може да се направи. И зелената Бурса вече не е толкова зелена. Тръгваме по паментици, гробници, джамии и тюрбета. Пътьом се снимаме пред кукления театър, музея и паметника на Карагьоз и Хадживат. Те са родени тук и бурсенци много се гордеят с този факт.

Влизаме в Мурадие, където са тюрбетата на първите султани. Мурад I е погребан тук, тук са и шехзадетата (принцовете), и султанките, и дъщерите. След това всички останали владетели, може би само с изключение на Сюлейман Великолепни, са погребвани отново тук, в първата столица на империята Бурса. И Мехмед Завоевателя, и Баязид Светкавицата (Йълдъръм) – всички са предчувствали, че стъпват в Европа, но не като трайни господари, а като гости по нейните земи и са настоявали да изминат последния си земен път към светите тюрбета на своите бащи и деди. Да се завърнат у дома. Надолу и на юг, в добрата стара Азия. Само наивникът Сюлейман (няма нищо по-досадно от влюбен мъж), завладян от чара на фаталната украинка, е вярвал, че е истински европеец: телата им с любимата Роксолана-Хюррем са положени в Джамията Сюлеймание в Истанбул.

Тюрбе

На изпроводяк от гробницата на Мурад, близо до оградата, ни прави гневно гръбче и настръхнала опашка една черна котка. Гледа втренчено и страховито. „Внимавайте – предупреждават ни двама охранители, кедийе диккат е (зла котка), зехир е!“ Това е котката пазител на духа на Мурадовия род. „Сакън, не я галете, ще ви ухапе, а и много лошо драска.“ Смеем се и снимаме с повишено внимание и от разстояние. Смутихме духа на падишаха. Ама, че кеди, брей, че чудо!

Зла котка

Влизаме в следващата гробница, тя е на Мехмед Завоевателя. Тук е погребан и легендарният герой Джем Султан, комуто Вера Мутафчиева посвещава романа си „Случаят Джем“, може би най-изящното и съвършено романово платно в българската литература. Колко критики са изписани за тази великолепна литературна творба, не ми се говори, пред тях бледнее дори страшната отрова на Никола́ от Никозия, коварния папски убиец на Джем.

Както и да е, вече сме тук, аз разказвам на групата печалната история на романтичния герой Джем, който така и не успял да стане султан и да сбъдне Волтеровата утопия за просветения монарх на Балканите. Да отговори на невъзможния въпрос: „Какво би станало, ако?“ Как би се развила късно средновековната ни история на нас, българите, ако идеята за дуална монархия се бе сбъднала още тогава, в края на 14-ти век? Защото майката на Джем е сръбкиня, той е половин славянин, малко нещо наша кръв. Е, идеята не се осъществява и по-късно, в 19-ти век, въпреки надеж-

дите не на друг, а на идеолога на българската революция Раковски. Заради тази идея курбан става и великият Стамболов. Националистическата фанфаронщина обаче така и не признава това, ние си знаем своето. Защо тогава изтръпваме от ужас, видим ли митинг и демонстрация на нечии други фундаменталисти? Само защото са с брадя ли? Не знам.

Гробът на Джем Султан Фатихин оглу (синът на Мехмед Фатих) е съвсем скромен, непокрит каменен саркофаг от бял мамор, посипан с пръст. „Погледнете тавана на купола – съветва ни нашият водач – забележете, че върхът е незатворен, вижда се самото небе.“ Това е направено нарочно, така пожелал султанът-баща: когато вали дъжд, водата да се стича от кубето и направо да напоява гроба му.

Така са направени всички тюрбета тук, такова е и Джемовото. Хм, странно. Веднага си припомням южнославянския (очевидно балкански) мотив в народните песни, обработен в идилиите на Петко Тодоров и песните на Пенчо Славейков: Там, на високий хълм.../ поръчай тамо гроб да ми сградят зидари... /да е и моят гроб възйет към небесата – /а не в пръстта вграден – отвсякъде с прозори /*...покоя ми сълзи и стон да не смущава* /зорницата кога от небосвода модър /изгрей, челото ми с милувка да огрява.

Мотивът за гроба с прозорци, издигнат там, на високо, близо до слънцето и луната, до звездите и облаците, май ме намери на точното място? Винаги съм се питала защо турските гробища са все на възвишения, никога в ниското? Защо толкова много се държи на осигуряването на прелестната гледка на... мъртвите? Дали защото така мъртвият ще бъде близо до живите, ще слуша славеевите песни сутрин, ще усеща свежестта на дъжда и росата, ще го милва ветрецът, ще му грее слънцето, ще го осветяват лунните лъчи. Подобна езическа виталност изобщо не влиза в разрез с монотеистичната догма, но пък е много красива и поетична.

Минаваме през Свещената Улуджами, след което поемаме към финалната спирка от културното ни пътешествие из Бурса – прочутата Йешилджами (Зелената джамия), която притежава най-удивителния каменен михраб. Това е истинска дантела, най-невероятната изработка на камък от човешка ръка, поне така твърдят специалистите. Красоти, поезия, драматизъм, съвършено владеене на формата и фанатична привързаност към нея. „Култът към формата ще погуби тази империя, казал някога един мъдър философ“ – отбелязва нашият предводител, професорът.

И действително, като се замисли човек колко внимание и колко сериозно отношение е отредено на думата салтанат! Колко много се държи на ритуалите тук. Но пък от опит знаем, че семиотиката върви ръка за ръка с прагматиката. Всеки жест, всеки знак, всеки символ тук е изпълнен с дълбоко вътрешно съдържание. Със стратегическа дълбочина, както гласи модерният тук политически сленг. Затова не бива да ни озадачава в новата мода: в султанските тюрбета редом до зеления флаг на империята се издига и републиканското знаме! Въпреки Ататюрк? Или в духа на Ататюрк. Джумхуриетът, заметнат с плаща на Империята? Републиканство и неоосманизъм? Възторг, конформизъм и лицемерие? Не знам какво да мисля, едва ли гробища и тюрбета са подходящи за развихряне на критическата ни мисъл места. Но тутакси си спомних гробищната мода преди осемдесет и девета година у нас. На каменен надгробен паметник е издълбана петолъчка, оцветена с червена боя, до нея – порцеланова снимка на покойника (дори и да е ненавиждал комунистите в червата, такъв е случаят с дядо ми Радослав Арменчев, двойник на Ататюрк), а под снимката –лавров венец, също барелеф, боядисан в зелено. Отделно на самия гроб е забучен черен дървен кръст, той не се маха. Макабрически соцреализъм в действие. Много вери, много нещо. Простете за неуместната некроирония, но аналогиите са налице. Както и да е, важна е вярата в задгробния живот. На хората. На идеологиите. На държавите?

Бързаме, бързаме, бързаме, вечно това българско бързане... Определено в Бурса трябва да се дойде отново. Но ние бързаме, защото часът вече е четири следобед, а само след час и нещо е обявено представянето на проекта ни в голямата зала на община Бурса. И, както обикновено се случва, който бърза, бавно стига. Не, пардон – който бърза, попада в трафик. Преобличане през глава, светкавично редене на изложба и редакции по сценария (който, ако беше написан на хартия, сигурно щяхме да изгубим листите). И всичко е в последния момент. „Мисия Лондон.“ „Не, Мисия Бурса“ – смея се аз. Чуваме много хубави и сърдечни думи от страна на домакините, обичайните салтанати и благодарности, следват нашите прочувствени слова, прожекция, коктейл, снимки и дълги коментари, съзерцаващи изложбата на Чудомир.

Погребение

Заливат ни смехове и сърдечност. Съвсем по Чудомирски. Спохождат ни нови познанства. Съвсем като на коктейл. Към мен се приближават четири симпатични млади дами и заговарят на български. Какво чудно, Бурса е изселнически град, тук е пълно с български турци и техни потомци. И всеки втори е кърджалиец, Кърджали над всичко, не Шумен, каква ти тук Варна... „Ами Казанлък?“, протестира директорката на музея „Чудомир“. Е, виж Казанлък може, подреждаме го в светлия списък. Но само защото поводът е Чудомирски.

„За София въобще не говорим“ – смее се нашият професор. Той също е от Кърджалийския край. Кърджали на три морета. Ето това наистина е постижимо тук. Момичетата, които ме заговарят, се оказват етнически българки: „Ние сме турски снахи. От години живеем тук, мъжете ни са тукашни, но ние сме ги интегрирали“ – заливат се от смях турските Гергани. „Стамбул е, аго, за мене, там дето аз съм родена.“ Май не е съвсем вярно? Малко праволинейно ми звучи сега, като ги гледам.

Представят ни мъжете си, всичките са с костюми и вратовръзки, очевидно поводът на присъствието за тях е изключително официален. Макар и в крачка, в делничен ден, след работа. Симпатични момчета и мъже, усмихват се и заговарят на турски. Но в думите им разбираме неволния лапсус: „Ние сме, ние тука..., ами много ни е приятно и се радваме, ето това сме ние, турските зетьове. Пардон, българските, да бе, ние сме турците, те българките." Така беше, а не обратно. Ох, объркването е пълно, въпросът с идентичността нека мине, моля, на втори план.

„Вярно са интегрирани тези мъже, браво на булките им" – смеем се ние. Но както се усмихват съпругите, така очите им са малко тъжни: „Закопнели сме да видим родни души, толкова интересно беше, така се смяхме на артистичните ви изпълнения, особено на разказа „Зъболекар" – и на турски, и на български звучи неповторимо. Обаче... Колко искаме да си имаме българско училище тук. Голяма общност сме, децата ни са родени тук, в къщи им говорим на български, занимаваме ги, но не е достатъчно. Господин Консулът помага с каквото може, но срещнем ли българска институция, непрестанно удряме на камък – обяснява Виктория, (явно тарторката, горгорбашийката на момичетата). – Докъде ли не писах имейли и официални молби: Министерства, Синоди и прочия, обаче ни вест, ни кост. И църква нямаме, то ако имахме, щеше да е по-лесно. Искаме обаче сериозно българско училище, не аматьорщини, децата да учат в свободното време и в неделя български, история, литература, география. Поне това. И да държат изпити, да покриват стандарти. Да притежават накрая и документ за образователен ценз и владеене на майчиния език."

Разменяме телефони и имейли, обещаваме да разпитаме и помогнем вече на българска земя с каквото можем. Силно се съмняваме обаче в успеха. Ето, в Истанбулската ни екзархия се е получило, някак си. А тук има много повече българи. „Освен това, – добавя Мария – децата ни имат приятелчета, турчета са, но и те искат да учат български. Интересно им е, общуват си много." Около нас подскачат сладурите: Бети, Мехмед, Дениз, говорят един много сладък, и съвсем не бебешки български майчин език. Бети е петгодишна кокетка, усвоила всякакви манекенски пози за фотосесия. „Имах си гадже – споделя тя съучастнически – и ми изневери, представяте ли си. Разделени сме, но ми писна да съм сама и вече смятам да си го върна."

Онемяваме! Колегите. Животът е кратък и няма време да чакаш, трябва да бъдеш щастлива – това го знае мъдрата турска жена. Бети е Елизабет, дъщеря на Виктория. Таткото пък се шегувал в Лондон, където се родила тя, по повод на името на новороденото: „Нека да е Елизабет, вече свикнах на кралици.“Курназ е, непрекъснато прескача от епоха в епоха, ту елизабетинска, ту пък викторианска. Всяка от нашите Гергани има по две-три деца. Мария ми разказва историята си. Бивш старши научен сътрудник в БАН, хабилитирана в областта на фармакологията, занимавала се с научни изследвания в областта на фармакологичната терапия и алтернативните лечения на МС.

„С изследванията на множествената склероза в света, в нашата насока работят общо четири екипа. В Щатите, в Австралия, в Япония и нашият. Ние в България сме свикнали ужасно много да се подценяваме, знаеш ли? Обаче, когато се установих тук, разбрах, че няма къде да работя.“ Защо да е така, чудя се аз, такава медицина имат турците, маса народ идва да се лекува в тукашните клиники. От България, от Русия, от Балканите. „Да, така е, но това е практическата медицина. Турците инвестират много в апаратура, внасят специалисти, купуват ноу хау, но подценяват научните изследвания. Те са практичен народ, гледат реалната резултативност. Има болни хора, които трябва да бъдат лекувани, за болестите се мисли в сегашно време. Ние, замислени за бъдещето, подценяваме настоящето. Разбрах, че тук не мога да продължавам да се развивам в тази посока. Известно време пътувах между Бурса и София, в института работата ми позволяваше това, роди се синът ми. Но вече е на път и второто дете, стана невъзможно физически да продължавам по този начин. Малко ми е тъжно“ – усмихва се тя, в очите ѝ проблясват сълзи.

Много ѝ е тъжно, всъщност. Но явно е така, винаги едното щастие е за сметка на другото. „В БАН вземах заплата колкото чистачката. Вече колегите ми вземат по-малко от чистачката.“ Тъжна история, скъпа Мария. Мария Есентюрк. „Даскалова съм по българска фамилия – усмихва се тя – намери ме във фейсбук, нека да си пишем. Сега подготвяме Коледно парти за децата, ще ти изпратя снимки.“ „И разказ искам – настоявам аз.“ Разделяме се дълго, разменяме подаръци, помахваме си за сбогом. До нови срещи, български Гергани. И турски зетьове. Везири. Или както там беше, всъщност точно обратното, според литературните указания за поделяне на идентичностите.

На следващия ден пътуваме към Мудания и Одрин през легендарното Чанаккале. А оттам – за България, за онзи мой бащин край... Високопарно, по Герганиному. Родината ни посреща с гъста мъгла, студ и вятър. И с куп безмислено важни негативни новини и анализи на деня. Вали проливен дъжд, по радиото чуваме, че в София обръща на сняг. Е, така е по северните земи на империята в края на ноември, шегуваме се ние. Султаните правилно са имали едно на ум, мислейки за севера като за обетована земя, но за юга като за райската градина на вечния живот. На душата. И нищо, че не са чели Елиаде и „Митът за вечното завръщане". Те всичките се завръщат там.

Чанаккале

В началото на ноември, 2015

Почти зимна Венеция

През зимата Венеция е създадена само за тия,
които я обичат, и обезсърчава другите,
чието сърце е празно...
По нейните улици мирише на смърт...

„Венеция през зимата“, Еманюел Роблес

На път съм да сбъдна трафаретната мечта на всяка средностатистическа романтичка на средна възраст, захласната по филмови сюжети. Венеция през зимата. Най-поетичният град в света в най-неочакваното за посещения време – точно след карнавала и преди пролетта. Преди настъпване на жаркото лято с убийствени влажни температурни изпитания в малката, разпръсната из лагуната суша, сред милионните туристически порои с щракащи фотоапарати и смартфони. Светлината от светкавиците допълнително загрява въздуха, и, съюзявайки се със слънчевите лъчи, работи за глобалното затопляне. Нивото на водата се покачва и градът подгизва, дави се и бри; къщите тръгват към лагуната, църковните кули се поклащат застрашително наляво-надясно, толкова неустойчиво, че не успяват да съберат достатъчно сили и да се сгромолясат. Всичко танцува и се движи в този град и то не само по време на карнавала. Само на Рич и на Брук не им пука в гондолата, тя е с годежен диамантен пръстен, увита в скъпи кожи, а той е размекнат в умилителен захлас... „Дързост и Красота“. Гондолиерът подвиква: „О, соле мио“, а в джоба на автентичната му жилетка шумолят стотачки.

Не, не е това началото на моя разказ за Венеция. Той трябва да бъде красив, малко декадентски като нея. И пълен със съмнения – отново като нея. Защото това е Тя, Вени́с, Венера, Венеция. „Прекрасна е – съгласява се моята мъдра Петя, докато размазва поредната италианска боя върху косата ми, – но да я разгледаш и да се разходиш из нея, не повече. Не обичам такива градове и не бих живяла там. Прекалено много история има, струпана на едно място. Тя потиска. И от мисълта за миналото човек не

успява да се съсредоточи в настоящето. Да живее собствения си живот.“ Има логика в нейните думи, все пак работи върху главите на хората и не знам с какви химии и препарати ги обработва, но като че ли успява да проникне вътре в тях. Може пък и да не е от алхимията на фризьорството, защото по образование е педагожка? С една дума разбира хората, освен това е зодия Лъв, значи Венеция е нейното място. И Петя като мен обича да пътува, тя е омъжена за Д`Артанян и го придружава по разни състезания и турнири. Фехтоват се, обикалят Европа, въоръжени до зъби със саби и рапири, чудя се как не са ги арестували още някъде. Всяко посетено местенце Петя може да ти го изиграе в диалози, изпее, изтанцува. С бялата престилка, с четка и гребен в ръка. После рисува пейзажа в косите на клиента.

Миналото ни изгубва за настоящето? Хм. Освен ако не си достатъчно побъркан, за да намираш смисъл именно в това: в превъплъщенията си в безброй животи, персони и съдби от миналото. И да играеш. Да танцуваш в циклоните на времето, подобно на венецианска къща, издигната върху дебели колове, забити в глинестата почва. Да се виждаш вечно в някой друг. Да намираш за съвсем естествено на Пиацале Рома да срещнеш двойника на Томас Ман да кажем; на моста Риалто да се поогледаш за Венецианския търговец Ал Пачино; а в кафене „Флориан“ да потърсиш с поглед в сепаретата: Казанова, Байрон или Пруст.

Каква е днес Венеция? Романтично-декадентска? Карнавално-ренесансова? Или комерсиална, търгашески безвкусна? Бляскава или вонща, меланхолна или пренаселена, нежна или истерична? Китайска, африканска, арабска, мексиканска? Не я видях такава. Сърцето на някогашната Европа, политическият и културен, търговски, стратегически център на континента, изнесен в лагуната; градът-държава, от който треперели вековни владетели и страшни тирани, султани, царе и принцове, днес е сърцето на световния туризъм. „Където е текло, пак ще тече, казват мъдрите народи“. А тук са текли реки от злато, коприна, подправки, стоки, диаманти и стъкло. Днес оттук тече пълноводен многомилионен туристически поток. През лятото от японци, канадци, мексиканци, французи (и какви ли още не), не можеш да видиш града. През зимата обаче той остава насаме със себе си. Е, почти. Скрит зад маски, със звънчета и пера, побледнял и почти прозрачен, ревниво се пази от ръждата на времето. Един приятел ми разказа, че тазгодишният февруарски фестивал бил обгърнат от толкова плътна мъгла, че никой не успял да види Летящия

ангел, който традиционно спускат с въже от кулата Сан Марко. И вече не съжалявам, че пропуснах фестивала, а успях да дойда две седмици след това, в най-мъртвото време на този чаровен град. Казват, че умирал...

Вечерна Венеция

Краят на февруари е идеалният момент да се запознаеш и влюбиш във Венеция. Когато каменните фуги на улиците са оцветени в конфети от цялата палитра на дъгата; когато кейове, площади, кафенета и ресторанти са разредени от народ; когато можеш да видиш плочите на площада „Сан Марко“ сухи от прилива и празни от туристи, и да снимаш сенките на рядко преминаващите по тях хора и гълъби. Сега гондолиерите скучаят без клиенти и гледат наперено-предизвикателно – през февруари тук пристигат най-стиснатите, а таксата за разходка с гондола варира между 90 и 130 евро. Ако пък си фотограф с късмет, ще успееш да щракнеш абсолютно безлюдна напречна (на Пиацале Рома) уличка с канал и мост или снабдителна лодка, която акостира, а вътре стои гордо изправена немска овчарка. Венецианска овчарка.

Сан Марко празен

Венеция през зимата. Почти през зимата, защото градусите са около петнайсет и в четирите дни от престоя ни си е направо за слънчеви очила. Май ми липсва онази атмосфера на мъгливата, дъждовна средиземноморска зима, описана в романа на Еманюел Роблес „Зимна Венеция“. Спомням си, че в тийнейджърските си години, някъде в самото начало на осемдесетте, точно този роман (и едноименният филм „Venice en hiver“) ме накара да се влюбя в града на дожите. Ставаше дума естествено за любовна история, обвита в еротика и интелектуализъм, угризения, морални казуси. Парижанката Елен Морел започва нов живот в зимната Венеция, градът на любимата ѝ леля. И, бягайки от призраците на миналото си (женения си любовник, спомените за властната си майка, преживени разочарования), там открива любовта. Тази история обаче е вплетена в криминално-политически сюжет за тероризъм, Червени бригади и Черни отряди на неофашистки групировки, продажни медии и самоотвержени журналисти. Романтично и актуално, безкрай-

но тенденциозно, разбира се, звучи всичко това, но какво ли съм разбирала тогава? Но беше вълнуващо, защото главният герой Уго Ласнер е фотограф, попаднал на точното място в точното време: обективът му случайно улавя лицата на двама атентатори (убийците на прокурора Скабия). И започва едно преследване, заплахи, стрелби, подплатени от много любов и самоотверженост. „През този сезон във Венеция бродят призраци, които през лятото тълпата и слънцето прогонват... Как да се изрази в образи тази тайнственост?“ – се пита Уго. Елен – че е голямо момиче, преосмисля живота си. Какво остава за мен, накисната до уши в литературната магия на пълната емпатия. Как да не се влюби човек във фотограф? Скорпионски ми работи. Дотолкова емпатични, че се отказвам да си представя въобще Венеция, обляна от слънчева светлина и задушлива влажна топлина. А „Туристът“ (с Анджелина Джоли и Джони Деп) ми изглежда като гротесков контрапункт на моята зимна Венеция.

Казино

И така, нашето малко нискотарифно самолетче меко каца на летище „Тревизо“. За Марко Поло не смеем и да мечтаем, защото надменният мореплавател посреща само редовни полети на големи самолети. Ее, как иначе се завладява Китай? Пътуваме покрай кокетни къщички, боядисани в цвят светъл карамел, шампанско и ванилово мляко. Наглед са скромни, но всяка има палма и басейн в двора си. Говори се, че наглед невзрачното градче Тревизо е фактическият първенец по брой на жители-милионери на глава от населението в Италия: собствениците на Delongi, Cafe Sagafredo, Beneton colours живеят тук. Малкото летище приютява предимно частни самолети, а ние с нашия бомбонен на цвят Wizz air сме някак между другото. През прозореца ни бягат хора, къщи и дървета, в далечината се мяркат комини и конуси на заводи и нефтохранилища. Не забравяме, че сме в Северна Италия, и индустриалният пейзаж си е неотменна част от сюжета. Е, нали сме тръгнали към миналото, нали щеше да е романтично? Наближаваме бленувания град на каналите, а картината вдясно е неизменно промишлена. „Всичко във Венеция се движи и обслужва по вода, знаеш ли колко гориво гълта на час една моторна лодка, ми прошепва моят фотограф. Лодката е жив змей горянин, как няма да има точно тук нефтохранилища!“ Отрезвяващо.

Лодки

Старата Венеция се протяга като ленива котка върху съвсем не толкова пестеливата суша на лагуната. А нейната мързелива протяжка е мнима – всъщност тук хората са твърде забързани, ведро усмихнати. „Бон джорно, Тонинно! Коме стай?“ „А-а, бенне!“ – като във филм от времето на неореализма с Мастрояни започва утрото ни в модерното Местре, континенталното градче на Венеция. Венеция си има град и на твърдата суша, по-малък брат, на име Местре. Който принципно не танцува. Индустрията и бизнес животът на Венеция се намира тук, а ги свързва огромен провлак, по който пътуваме с градския автобус. Перпендикулярно от нас минава влак. Докато пътуваме с градската 7-ца, от Местре виждаме огромно многоетажно хале – специалният паркинг за автомобили. С колите до тук. Във Венеция се движиш с водни автобуси вапоретто и гондоли. Някоя и друга баржа, натоварена със стока, се провира между тесните улички, ъгли, завои и хора – пронто, пронто-о, сеньора! – и сред множеството бързоречни децибели се чудиш дали те ругае или се извинява. Всичко се носи на ръце. Венецианците носят живота си на ръце. А, оказва се, и живота на туристите. Дори велосипедите са рядкост. Тук Радичковият пешеходец, който си подсвирква с уста, е на почит. Знаех си от самото начало, че това е моят град.

От общо около шейсет и петте хиляди (но това никой не може да каже със сигурност) постоянни жители на лагуната, двадесет хиляди са млади хора. Студенти. Тук се намират два университета – прочутият Ка`Фоскари и Архитектурният. Умираща Венеция е всъщност един млад и весел град; ако и да потъва – потъва весело, с музика, като „Титаник“. И наистина, по улиците на града на Вивалди се наслушваме на музика, на канцонети и инструментали на живо.

Какво е да живееш върху вода? Една трета от жителите тук работят в Местре, другите двадесет и пет хиляди са в стария град – сред дворците, музеите, площадите, магазините и банките. Край брега профучава мощен оранжев скутер. Emergenen Venice с писък разцепва канала и образува мощно вълнение, а вързаните на кея гондоли застрашително се поклащат. По принцип това е забранена скорост, но за „Бърза помощ“ може. Пред нас е Риалто. „Какво ново днес на Риалто?“ – пита с небрежно-нахакан тон героят на Ал Пачино (по-точно на Шекспир) от „Венецианският търговец“. „Ами нищо“ – отговаряме му. От година тук тече ремонт и легендарният мост с покрития пазар е облечен с пъстра рокля: огромен билборд на Бенетон калърс и скеле загрозява изящния му

гръб. А иначе тук билбордите са забранени. Усърдните реставрационни дейности не пречат на съзерцателните любители на слънчевото пладне, които най-невъзмутимо седят на масички и столчета съвсем в основите на моста на кея и пият обеден розов шприц – розе` с газирана вода и резен портокал, гарнирано с много лед. Февруари е, а вече вървят разхладителните напитки.

Шприц

Животът тече с разнообразно темпо. Край опръскания с латекс и гипс работник грациозно преминава възрастна венецианка – петнайсет часа след обед е, тя е с прическа – сешоар, грим и маникюр, фини копринени чорапи, ефирна рокля, остри като игли високи токчета и... палто от норки. Боже, топло е за тези животни! След нея се носи уханен облак Лаура Биаджотти, най-хубавият парфюм, който съм имала някога въобще, с тръпчиви нотки на здравец и зюмбюл. На ресторант ли е тръгнала или към Ла Фениче на поредния оперен спектакъл? Едва ли, още е твърде рано за нощна Венеция. Просто така си ходи, въпрос на стил. Венецианки.

Особена порода са венецианците. Нещо като италианци в повече. Историята обяснява случая. Наследниците на племето венеди бягат някога от варварските нашествия на континента, успели да разрушат уж неразрушимата Римска империя. „Това точно на нас не може да ни се случи“, казал на времето мъдрият Марк Аврелий, обаче... Та, венедите се спасили в блатата и островите, сред убийствения климат на лагуната. За да я опитомят. Облагородили природата тук, подобно богове създали от водата земна твърд, наковали яки дървени подпори и издигнали дворци и катедрали за чудо и приказ. Откакто е родена, Венеция се бори за право на живот, водата непрестанно я залива, но тя извисява снага и побеждава най-неукротимата стихия. Цветущата биография на славната република от времето на Средновековието и Ренесанса го доказва; а ние сме в ръцете на сладкодумната ни предводителка Лаура, която разказва ли, разказва.

Лаура е специалист по история на изкуството, завършила знаменития Ка`Фоскари и преподавала там, но доктората си защитила в България, родината на своя баща. Със светли, като на истинска венецианка, коси и тъмни балкански очи, тя лъчезарно ни гледа и непрекъснато се усмихва на любопитните българи, които толкова много искат да научат за миналото и настоящето. С чувство за хумор и особена българска наслада тя смесва минали истории с настоящи куриози.

На въпросите ни за градоустройството, очевидно сложно в град като този, тя с усмивка разказва „по балкански“ позната история: „Имахме лош късмет с предишната градска управа. Обвиниха ги в злоупотреби, делото се гледа много бързо. И сега целокупно всички са на топло. Правят си компания в затвора с подпалчавите на Ла Фениче – през деветдесет и шеста операта горя, уж инцидент, впоследствие стана ясно, че са я подпалили умишлено заради огромната сума от застраховката, която щели да получат. Това си беше общинска далавера, обаче не им излязоха сметките. Вдигна се голям шум, тук хората изобщо не си премълчават. И не само, че не им изплатиха нищо, но ги и осъдиха...“. Ех, въздишаме със завист, къде ти и на нас това да ни се случи в България, и ние искаме така... Ама защо така? Защото тук всякакви рушвети и нечисти сделки рано или още по-рано излизат наяве и мерките са безпощадни. Отново се сещам за моя роман „Зимна Венеция“ и думите на журналиста: „Нашата цивилизация загнива и загива, цялото общество и управлението е проядено отвътре, и няма надежда, защото хората не се променят...“ Ама

че тенденциозност, сигурно точно това сме искали да чуем в началото на 80-те, пророчески слова за загиващия западен свят? Сигурно затова романът и филмът тогава имаха такъв успех? Загиващият се наслаждава на мнимата смърт на другия.

Лаура

Тук, във Венеция, се живее сложно – на малко пространство, сред толкова вода и толкова туристи. А се оказва, че има ясни правила, което прави живота възможен. Обикновено сложните решения се подчиняват на прости правила. Искаш да вдигнеш етаж над стара наследствена къща? Не може. Да остъклиш балконче? Боже, опази, не разбира се! Климатик? Не. Ама лятото просто няма шанс да се диша, освен ако нямаш хриле. Имаш си зелени дървени кепенци на прозореца, спускаш ги и запазваш спокойствие, а климатика поставяш вътре в жилището, за да не се вижда. Тръбички капят в легени, вода изхвърляш на ръка. Живот на ръце. Пластмасови дограми – non autorizzato! Забранени са всякакви архитектурни своеволия като саниране, остъкляване, облицовки, дори

измазване и боядисване на сградите без план. Не че не се строи и реставрира, напротив. А борбата с влагата и плесените, с мухъла и разрухата е безмилостна. Но не бърза и лека, не на всякаква цена. Засега е относително казано кой печели в битката – човекът или водата. Но положението вече далеч не е толква драматично, колкото е изглеждало в осемдесетте или деветдесетте години. Искаш лично пространство? И това, което имаш ти е достатъчно: ето ти мансарда точно под звездите, балкон-тераса на последния трети (!) етаж с открита гледка, гордо развято от вятъра пране, което гали отсрещния прозорец. „Защо, за Бога, не переш с последния рекламиран продукт, та той ухае прелестно?“ „Как защо, просто не мисля за тези неща чак пък толкова.“ „Но каква домакиня си, тогава?!“ Това е вездесъщата венецианска съседка, която в деветдесет процента от случаите не работи, а си стои вкъщи и гледа сериали, знае всичко за теб и те критикува – от соса, който приготвяш към пастата, до перилните препарати, обзавеждането и емоционалния ти живот, амбициите ти. Понадниква и в семейството, поодумва. Сигурно е досадно, но пък колко познато домашно, колко балканско и... венецианско е всичко това!

Венецианско пране

Венецианците са темпераментни хора. Шофьорът на 7-цата – Марио (защо ли му знам името, питайте ме, ами че всички в автобуса го знаят вече), подкарва машината си така, както самолетът ни вчера набираше скорост. После рязко дръпва и... отлепва от паважа. Тук стилът на каране е такъв, че ако не се втурнеш стремглаво в движението, особено в пикови часове, просто нямаш шанс. Всеки завива и изпреварва без страх и свян, без особен ред, „всякой гледа само да бъде напред", както казваше един голям ценител на Италия. Днес трафикът си го бива, вече е десет сутринта, въпреки, че още е февруари. Накъде са тръгнали всички, о, Доминос Санктус? Клаксони, бибитки, шии протягат глави от автомобилите и също си говорят силно, ръкомахайки. Водят се театрални монолози, всеки излива душата си, жестикулира. Римски сатурналии или театър на абсурда? При това не сме в разгара, а почти в началото на работния ден.

Петдесет процента от венецианците са заети в туризма – въпреки че по време на традиционния февруарски фестивал, на биеналето на графиката и изобразителното изкуство и на филмовия фестивал вероятно броят и на заетите, и на жителите се удвоява. Твърдят, че на един венецианец се падат минимум по трима туристи. (Представям си веднага, как падат отгоре му, той ги мята и ги носи на гръб. Жестикулирайки.) Повечето от събитията и атракциите обаче са през лятото, когато слънцето пали филмовия прожектор на „Златният лъв" и огрява адриатическата коприна на залива, а вечно снежните Доломити величествено блестят на хоризонта. Всъщност, те са толкова близо до тук, тази най-надеждна преграда между щастливия юг и северните ветрове. Прословутият италиански сладолед преди векове са го забърквали със скреж, прясно донесен оттам. (Това току-що си го измислих, но е напълно възможно, още преди ерата на хладилниците... Знаете ли вие откога Европа яде сладолед, ехее? Пък ние, като сме се хванали за нашата славянска азбука, дето така, пък робството онака, пък после комунизмът трето... А хората през това време си кривят баретите и похапват сладолед...) Венецианците са облагодетелствани с море и планини, ски и плаж, буквално на една ръка разстояние. Плажовете се намират по бреговете на Лидо – остров съвсем близо до Сан Марко, а разстоянието може да бъде преплувано индивидуално от добър плувец. Там отсядат и кинозвездите. „Там – разказва Лаура, –през изминалото лято почти се сблъсках на входа на един хотел със самата Анджелина Джоли. Наистина е неземно красива, повярвайте ми." И най-умната Лаура може да попадне в клопката на Анджелина.

Не е чудно, че Венеция е град на звезди и красавици. Той има стара слава, все пак е градът на Венера. Култът към Венера е в стенописите и картините, изрисувани навсякъде. Обикновено сюжетът е „Тя и Той“: Тя е Богинята майка (най-често тя е дори Божията майка), а Той – божият наместник на земята, Дожът. И понеже богинята е синеока и русокоса, тук блондинките са на особена почит през вековете. Дори са възпяти в специални баркароли – това са песните за гондола. „La blondina in gondoletta“ (Русокоска в гондолата) е любимата песен на венецианските гондолиери. Посветена е на особената страст на венецианките към красотата, а от всичко на света те най-много копнеели да бъдат руси като Венера. За целта им шиели специални шапки, които криели снежнобелите им лица от палещото слънце, но оставяли косите им открити, свободно разпуснати по раменете и гърба, и обилно напоени с... конска урина. Киселината действала изсветляващо, а красотата... изисква жертви. (Спестявам точно този сюжет на Петя. Защото в крайна сметка жертва на всичко това са... фризьорите. Които биха умрели от глад.)

Венецианки

Но и славата взема някои жертви. В репутацията на бляскавата република тъмнеят и петънца. Славата на венецианските пирати се разнесла надлъж и шир. От тая малка република с абсолютистка власт треперели големи държави и силни флоти. А какво да кажем за откраднатите мощи на Свети Теодор Стратилат, които би трябвало да са в Златната църква в нашия Велики Преслав, а ги откриваме тук, в бялата им църква „Сан Салвадор“? Или пък, занемели от възторг, съзерзаваме картината на Доменико Тинторето „Падането на Константинопол“ в Двореца на дожите, будеща гордост в душата на всеки венецианец, който помни, че Венеция е взела мнооого активно участие в разграбването на императорския град. Какво значение има от коя страна на знамената си, дали откъм кръста или полумесеца? Само лицемерно-коректният език нарича това събитие ту падане, ту пък завладяване... А то си е, мене ако питате, живо грабене – и от свои, и от чужди. Кои са пришълците? Кои именно са варварите? В музея на базиликата „Сан Марко“ виждаме великолепната четворка бронзови коне от Хиподрума на Константинопол. И, ако картината на завладяването (на Тинторето-младши е, синът на знаменития художник) датира едно събитие от 1204 година, то кончетата, представете си, не са били плячкосани, а съвсем по реда си откупени срещу значима златна сума. Дожът просто ги наплаща на Императора. Купени и предвидливо скрити в музейната сбирка, конете имат своя реплика на върха над големите двери на базиликата. Те препускат, устремени към Наполеоновия дворец в дъното на четвъртития площад Сан Марко, един от най-прочутите и красиви площади в света.

Венеция е град-държава в миналото, град в държавата и днес. Някога Венецианската църква се е ползвала с особен статут в рамките на католическата култура, тя, начело с Дожа, е стояла над Ватикана. Демократична и справедлива, Републиката е управлявала обаче със здрава ръка. Тези думи на Лаура изтръгват поредните български въздишки от гърдите ни. Дожът получава титлата си до живот, но подлежи на стриктен контрол от прилежащите му институции – църквата и парламента. Така, някога доказаният Дож-предател Марино Фалиеро, който оспорил абсолютизма на държавата-република и пожелал да върне монархията, бил осъден на смърт и публично обезглавен. А в Palazzo Ducale, в тронната зала, портретът му е заличен от индекса на владетелите. На мястото, където някога бил изрисуван бюстът му, днес има траурен креп с надпис-анатема. Демнацио мемори.

Конете

Вече сме в чудния Дворец на Дожите, облицован с прекрасни мозайки и позлатени стълбища. Там се намират и легендарните картини на Веронезе, Тициан и Тинторето. Палат каменен уж, стабилен, но приспивно поклащащ се под краката ни. Халюцинирам ли, Господи, та подът се люлее? „Тук всичко е на глинена почва, всичко е на колове, всичко се движи, това тук е гредоред, посипан с венецианска мозайка, има денивелация – успокоява ни Лаура. – Всички сгради са така. Ако у дома разлея вино на пода, то магически изчезва някъде.“ Изтъркулило се виното... Живеем в свят на призраци и приказки. Но и на гравитация. Така че, ако скочим всички едновременно, сега ще предизвикаме не ефекта на пеперудата, а на сгромолясването на туристите право на първия етаж. В най-добрия случай. Или директно в подземието – в Затвора, в килията на Казанова. Е, мечтай си, не всекиму е дадено да бъде там, при Казанова. В предверието към Затвора виждаме в стената каменна глава на антропоморфно същество – нещо като титан, нещо като дух с раззинала паст. Прилича на пощенска кутия. „Да, – казва Лаура, – това е официалната

кутия за доноси и жалби, които периодично били разглеждани от парламента. Не ти харесва нещо в уредбата на държавата ли? Веднага пишеш молба, донесение, прошение... Ако искаш, се подписвай. Така или иначе, всичко ще бъде проверено.“ Това е демокрацията, това е властта, ето от това имаме нужда – клатим глави ние. Какво ли би станало, ако поставят такава кутия в нашето Народно събрание?

Дворецът

Влизаме в тясна, очевидно много официална държавна зала, облицована в дърво. Над главите ни се извисява дървена статуя на богинята на справедливостта, в която за кой ли път отново разпознаваме не Атина Палада с меча и везните, а... вездесъщата Венера русокоска. Венера съди тук! Безпристрастно ли съди богинята на страстта? В държавата на страстите? На стената виси портрет на някаква старица. Коя ли пък е тя? „Това е нещо много интересно – възторжено подхваща Лаура. – В Залата на Сената сме, където е заседавала Тайната полиция на Венецианската република. Има интересна легенда. Готвел се поредният преврат срещу

Дожа. Съзаклятниците обаче имали неблагоразумието да уговарят сутрешния пуч под прозореца на една набожна възрастна вдовица. Посред нощ тя дочула шум и тъй като венецианките са страшно любопитни, решила да открехне прозорчето си и да чуе по-добре какво става. Не щеш ли, крилото на прозореца бутнало един глинен съд, поставен на перваза и той се сгромолясал върху главата на предводителя. Така превратът бил осуетен. Оттогава в залата на Сената е поставен портретът на самоотвержената вдовица-републиканка.“ Ама че шеги си прави историята понякога – да ти падне саксия на главата точно в решителния момент! А това пък е венецианската Баба Илийца, която, без да иска, всъщност сторила геройство. Направила огромно добро на държавата си, а и на историята. На нашата си, европейска история, такава, каквато сме я чели, познаваме и искаме да помним. На всепобеждаващата с интелект и мъдрост, с очарование и пиетет към изкуството, със справедливо кредо и благородна кауза, Европа. Към нея не веднъж са отправяли похотливи погледи хищни узурпатори с шлемове, рогове или чалми на главите; скрити ту зад благовидната грация на лебед, ту зад стихийната бича мъжка сила.

Тук разглеждаме куп картини по тези митове: „Леда и Лебеда“, „Зевс в образа на Бик похищава Европа“. Най-впечатляващото платно (поточно цяла гигантска стена) обаче безспорно е и най-голямата картина в света, тя се намира в Двореца на Дожите и се нарича „Раят“. Тинторето-старши печели конкурса за изрисуването ѝ в безпощадна конкуренция, но тъй като е вече твърде стар, не успява сам да се справи, а само асистира на Джовани Тинторето-джуниър, усвоил съвършено стила на марката Тинторето. „Удивителна е, нали, толкова е красива и грандиозна, винаги се вълнувам, когато я видя, а съм я виждала и представяла толкова пъти – усмихва се Лаура – наистина е впечатляваща, завиждам ви, че ще я видите за първи път. Ето я...“ – и с тържествен жест ни въвежда в гигантска зала с бляскав под (венецианска мозайка, естествено). Колко фигури, каква прецизност на рисунъка, какви блестящи цветове, каква светлина, извират буквално от стената, от боите. Имаш чувството, че цялата стена се движи, и ти, заедно с нея, издига се нагоре към тавана, всичко бри и кипи от живот, от възторзи и вдъхновения. Бляскавата мозайка те кара и да потъваш, оглеждаш се в дълбочина, отгоре, отдолу, отвсякъде. Светът блести около теб. Все пак сме в Рая, нали? Каква динамика, колко светла радост и оптимизъм... Това ви чака във вечния живот. Блазе ви. Ако. Дали? Най-светлите и нежни тонове на облаците постига

именно Тинторето – в сравнение с останалите си знаменити колеги от венецианската школа Тициан и Веронезе. На тази картина вдясно долу е нарисуван един светец, който иначе не е особено популярен, но чест ѝ прави на българската литература, че го е възпяла в един, уж непретенциозен разказ на Елин Пелин. Това е Свети Христофор, който пренесъл на гръб през водите едно дете. Удивен от невероятната тежест на товара си, запитал детето чие е и защо е толкова тежко. Тогава му се открил самият Христос: „Беше ти тежко, рекъл той, защото с мен пренесе в лодката си тежестта на целия свят, за който аз отговарям. Това е тежестта на всички човешки грехове, които аз нося – сега Ти ги пренесе сам.“ Тук на стенописа е изобразен страдалецът Свети Христофор, понесъл на гръб цялото земно кълбо.

В предверието на Затвора сме, а нашата Мадона Лаура режисира оттук нататък съдбата ни и като Вергилий ни повежда към... ада. „Хората със слаби сърца и нерви да напуснат“ – предупреждава тя. За секунди се двоумя, защото си спомням кошмара, преживян само за петнайсет минути в Ъндърграунд таун в Каймаклъ, Кападокия, миналата година. „Ще слизаме ли под земята?“ „Не, но пространствата са тесни, клаустрофобични, тъмни и зловещи.“ „Няма страшно, давай напред. Аванти!“

Коридорът към строгия тъмничен затвор е прекъснат от поредната картинна зала, където се настройваме за новото преживяване със значително по-скромната като размери картина „Адът“. Тук хората са оптимисти: Раят е огромен, за това пък Адът е за малцина. Залата е с големи прозорци, от които се вижда каменният Мост на въздишките и ако отворим стъкленото крило, можем почти да го докоснем с ръка. Служителят в залата, зиморничаво свит около един радиатор („Тук е леден студ и в най-жарките августовски дни“ – твърди Лаура), е така любезен да открехне прозореца.

Канал

Долу е каналът, а вдясно – мостът с романтично име (измислено не от друг, а от самия Байрон), на фона на който щракат сватбени и годежни кадри. Всъщност въздишките според оригиналната история са не от любов, а от мъка. По този мост водели осъдените към бесилката или килията. „Е, да де, именно затова се снимат там годениците“ – кимва съучастнически един зевзек от групата, но няколко женски шъткания стопяват ентусиазма му и велзевулската усмивка застива на устните му. Влизаме в килията на Казанова и Лаура се шегува, че няма да ни пусне обратно навън. Тук е пребивавал за кратко прочутият любовник и интригант, естет, поет и писател Джакомо Казанова. Разбира се, успял да подкупи своите тъмничари и те го оставили да избяга. Тайната полиция не се шегува. Хванали го почти веднага, но трезво преценили, че шило в торба не стои и той така или иначе отново ще избяга. Не е ли по-добре да купят душата му? И... платили му, естествено. Така той станал един от най-ревностните служители на тайните венециански служби. Държавна сигурност никъде и никога не се е шегувала.

Излизаме от ослепително красивото Палацо и правим кръгче по фронталния вход от морето към площада: вдясно от нас са мраморните колони, сред които и двете червени, между които заставал Владетелят, когато произнасял смъртните присъди. Срещу нас се възправят две открити колони, върху чиито капители поставяли за назидание отрязаните глави. Те и до днес се червенеят от пролятата кръв. Една смела и демократична инсталация, която си заслужава да бъде щракната. Така се управлява държава, ей, няма прошка. Зад гърба ни остават двете очарователните колони на „входа“ на площада, откъм лагуната: на Венецианския лъв, опитомен от Евангелиста Марко, и на Сан Джорджо в схватка със змея. Змей и Лъв те посрещат в този очарователен и героичен град, ако го щурмуваш откъм морето. Днес е сухо и слънчево, няма прилив и традиционните скари, по които, като в онази стара компютърна игра Супер Марио, венецианци и гости подскачат сред водата. Вдигнати са и прибрани за по-добри времена. Тоест, за лошо време. В очакване на високите води. Няма обаче нищо по-хубаво от лошото време на Венеция. Е, този път се разминахме с него, но със сигурност ще имаме някога реванш. Поне така ми се иска.

Поглеждаме към часовника със зодиакалните знаци, който отмерва нашия престой тук и разбираме, че няма много време за обиколки и музеи, така че трябва да побързаме. Очаква ни музеят Коррер, библиотеката Марчиана, но и още: Тициан, Джорджоне, Веронезе, отново двамата Тинторето, двамата Белини (Gentile Bellini и Giovanni Bellini), двамата Негретти; Алдо Мануцио и неговите красиви книжни издания алдини. Опитваме почти на крак убийствено прелестното кафе ком панна с традиционната бисквитка в прочутото кафене „Флориан“, любимо място на Пруст, Байрон и Казанова. Щракваме няколко незабравими кадъра на срамежлива китайска булка пред Палацо ди Дукале и на влюбени студентчета – тя е с тъмни кастилски очи, той – самонадеяно разхвърлян по къс ръкав, артистични шорти, с руси скандинавски коси, оцветени в кичури от всички цветове на дъгата. Помахват ни за сбогом.

В лъскав бутик успяваме да заснемем удивителна сцена – венецианка на неопределена (венецианска) възраст, изрусена (разбира се), стройна и по джинси, разглежда новата колекция, в ръцете ѝ кротко дреме бебе чихуахуа, а до нея, облечени в елегантни плетени суичъри с ръкави, търпеливо изчакват две невероятно елегантни хрътки. И те са клиентела, и те като че ли очакват да бъдат обслужени. Тя се радва на вни-

манието на обектива, позира с усмивка и... проваля кадъра естествено. Не позирай, донна, толкова си истинска! Нищо, радостно ѝ помахваме. Изкачваме кулата Сан Марко, два пъти и нещо по-висока е от Двореца и Базиликата. Снимаме покривите на целия град, силуетите на островите в лагуната – додето ни поглед стига. Сигурно това е щастието? Да си в нозете на константинополските коне, да съзираш в далечината Доломитите, а пред очите ти да синее Адриатика? „Адзурро... е коме риче, коме стай... адзурро, перкее...“ Пее Челентано. Наистина перке? Защо ли е толкова синьо и хубаво?

Синьо

Устройваме си пътешествие до островите Мурано и Бурано. Рано сутринта вече сме на Пиацале Рома и изчакваме часа на тръгване на нашия вапоретто. Венеция се събужда. Край кея преминават товарни лодки, скутери с пощата, с боклука, с товари, с катафалки. Романтична

търговия, поща, смърт. Романтично събиране на боклука. Долче вита. Снабдяват превозват, всеки бърза за някъде. Потегляме с твърдото решение привечер, когато се върнем, да се впуснем в дълга и целенасочена обиколка по целия Канале Гранде. А сега право напред.

По пътя към островите съзирам най-удивителната гледка в живота си. Европейският проект за спасяване на града музей Венеция, наречен „Мойсей“. Наричат го Спасителят. Чела съм, че това е всъщност игра на думи, защото Modulo Sperimentale Elettromeccanico (MOSE) се разпознава в името на онзи библейски пророк и водач на евреите към спасението и свободата, който разделил на две Червено море. Тук Адриатика трябва да бъде преградена така, че когато приливът повиши нивото си с повече от метър, шлюзовете, монтирани на около 30 метра дълбочина около остров Лидо, ще се изпълнят с въздух под налягане и ще се изправят като стоманена защитна стена пред Венеция. И те така, подобно на някогашните смели бойци на Републиката, които издигат красиво изписаните си щитове, шлемове и алебарди срещу врага. Днес врагът се нарича глобално затопляне, климатични промени и... леви еколози. Да, звучи странно, но още в края на 60-те, след голямото наводнение, е замислена тази система и оттогава упорито се води война на тихия фронт с екоактивисти и природозащитници. Те всъщност защитатават водата, а не града и хората. Водата е стихия, която помита всичко. Оказва се впоследствие, че от проекта „Мойсей“ няма да пострада нито морската флора, нито фауна, нито чудовищното богатство от риба, невиждани и нечувани видове морски обитатели, от които буквално гъмжи лагуната. Нищо няма да ги спре, автохтонните жители на водна Венеция, какви ти тук шлюзове! Проектиралите „Мойсей“, някога скептици, днес са оптимисти. В еврооптимисти се превръщаме и ние, когато виждаме, че шлюзовете и отводнителната система имат надежден помощник в лицето на най-сигурния страж на сушата – самата суша. Далеч от Венеция, почти до островите Мурано и Бурано, са разположени огромни насипи от пръст, превърнали се вече в естествена твърд сред водната бездна. Образувани са изкуствени острови, които допълнително спират водната стихия. Какви ли не чудеса е в състояние да измисли и построи човекът! С всичко може да се справи той, освен... може би със самия себе си. Само стихиите в собствената си душа не може да надмогне – има ли шлюзове срещу тях?

Мойсей

Стъпваме на Мурано – това е островът на стъкларските фабрики и цехове, произвеждащи прочутото муранско стъкло. Полилеи и огледала, стъклени съдове, чаши, чинии, вази, сервизи, украшения... Наблюдаваме как се издухва, формува, изтегля, усуква прочутото цветно, дву-и три-пластово стъкло, рязано и лепено, гравирано и рисувано. Преспапиета, фигурки на кончета, рибки, черешки, обеци, гривни, дрънкулки... в света на венецианските стъклени чудеса сме. Свят на огън и светлина.

Мурано

От града на Венера се пренесохме в царството на нейния Вулкан, покровителя на огъня. Какво е учудването ми на влизане в изложбената зала, когато разпознавам сред десетките модели сервизи и безкрайно познатия, скъп и популярен навремето, в 80-те в България модел Барок от калиево релефно, цветно и позлатено стъкло. Завършила съм средно училище по дизайн на порцелан и стъкло и като абитуриентка си спомних, че съм полагала държавен изпит точно по стъкларска технология и художествено стъкло. Мога да рисувам с колоидно злато, да гравирам и лепя листенца от кварцова смес по вази и чаши. И решавам да се изфукам: „Ами че това го правим и в България, откраднали сме го от вас още навремето.“ Майсторът веднага ме кани да работя тук и събирам завистта на групата: „Сеньора! И без друго няма свежи попълнения – оплаква се старейшината на задругата, младите не искат да наследят занаята на дедите си, днес всеки иска да е лекар, инженер, журналист, артист. Внуците ми всичките се разбягаха по градовете, в чужбина. Искат да са звезди, а не да се пекат на нашия огън.“ Позната картинка, майсторе. Обаче и те имат право – и в пряк, и в преносен смисъл тая работа си е живо печене. Не знам колко свежо попълнение мога да бъда, но ясно е, че Мурано е вече наша земя.

Муранско стъкло

Продължаваме към острова на дантелите – Бурано. На брюкселските дантели, които преди това са били венециански, тоест бурански. Островът на ярките цветни къщи, боядисани смело така от векове, за да ги разпознават собствениците им рибари в мъглата и вечерния сумрак. През деня те ловели риба навътре в лагуната, вечер вкъщи ги чакали преданите невести, Пенелопите, които плетяли рибарските мрежи. И от мрежа на мрежа взели да влагат творчество и жар, фантазия и сръчност. Така се родила надплетената – пластова дантела. Започнали да измислят суперсложни плетки, техники и мотиви. В дантели се превърнали покривките, фустите, кърпите, завесите, чадърчетата дори. Плетели неуморно изобретателните буранки и се гиздели в промеждутъците „женско време“ между шетането, гозбите, грижите по малките буранчета и кърпените мрежи, а сетне се фръцкали пред венецианските си огледала. Днес тези типични рязани, плетени и нашити, релефни и гладки дантели могат да бъдат закупени не само тук. Виждала съм ги и на Корфу, и в Будва, и в Котор, и в Дубровник. Явно това са дантелите на Адриатика.

Съседният остров е Сан Микеле, гробището на Венеция. Тук има паркове с кипариси, тук обичали да идват често Дягилев, Стравински, Бродски. Всички са погребани на това място, проектирано впрочем от самия Наполеон. Всеки от тях е бленувал да се прости със земните красоти именно тук. Защо ли! Щракваме се за спомен по улиците на Бурано, преодолявайки шумна компания французи от няколко различни поколения, но по равно пияни. Те съзерцават наклонената кула на камбанарията на местната катедрала: „Ооо, ком ла Пиз.., се манифик...“ – и се заливат от смях. О, мон дьо, къде сме всъщност, това нали уж беше Венеция, пък...? Как толкова се накланя и не пада тази кула? Някаква магия противодействия на гравитацията явно тук, по тези Мойсееви мочурища. Като че ли времето спира, дори вятърът утихва, за да улови кулата във въздуха. Прането е статично-безмълвно, самотен сутиен виси провесен на старинно балконче, от двете страни гордо го пазят два каменни орела, втренчени в банелите му. Очарователни питорески, пейзажи и интериори. Казвам интериори, въпреки че не сме влизали в домовете на хората, защото те безпроблемно могат да бъдат разгледани от птичи, по-точно от вапоретен поглед. Поради липса на пердета. Или поне – твърде умерено ползване. При толкова дантели! Предстои ни дълго завръщане по вода във Венеция.

Вечер

Смрачава се. И през обширните прозорци на старите венециански къщи, ресторанти, изложбени зали и дворци съзираме разкошни бляскави полилеи, картини, тежка, достолепна мебел... Красоти. Разходката ни с вапоретто по Канале гранде продължава до среднощ. Обикаляме всички пристанища и спирки. Виждаме от водата култови сгради на Казиното, базиликата „Санта Мария дела Салюте“, която много рядко отварят, но днес е отворена в наша чест; осветеното прозорче, където някога е живял Байрон, Галерия Гугенхайм, Каза Д`Орро...

Гугенхайм

В пиковия вечерен час водните автобуси се препълват с народ. „Аванти, аванти!“ – провиква се енергична венецианка над средна възраст, влетявайки във вапоретото от Сан Марко. Приятелски заговаря младия кондуктор, дори, струва ми се, леко флиртува. Помага му, като успява да натика навътре в корабчето пасажерите така талантливо, че без да се блъскат, те освобождават място на още толкова народ. Имам усещането, че е пряка потомка на морските храбреци, разгромили османците в битката при Лепанто. Победоносно се оглежда и усмихва след успешно извършения абордаж. Забелязвам, че въпреки късния час и умората, шума, глъчката и многолюдието, липсват навъсени физиономии. И така е не само по водата. Колкото и странно да ви звучи, и в автобусите е същото. Хората са емоционални, но толерантни. Сутринта от Местре към Венеция по средата на платното се клатушкаше достолепна възрастна осанка с развети от сутрешния лодос бели дълги коси, брада и поли на дълго до земята палто. Приличаше на герой от филм по роман на Юго. Шофьорът не го наруга, не изнервничи, след темпераментното „отлепя-

не“ от спирката. Напротив, рязко намали ход, въздъхна и... просто изчака. Задминахме нашия Жан Валжан едва, когато благоволи да стъпи на тротоара и се наведе над боклучено кошче. Оказа се клошар.

В нашето вапоретто, на вечерната спирка Риалто мигом влетява голяма женска дружина: майка с количка и две момиченца след нея, петшест годишни, те вдъхновено пеят на два гласа. Майката кротко ги приканва да млъкнат и да не смущават пътниците. Те намаляват децибелите, а песента преминава във вдъхновена рецитация-речитатив. Виждам, че има и четвърто дете, което срамежливо наднича зад гърба на артистичните каки. „Томаззо, Томазинно“ – дръпва го за ръката грижовната млада баба, очевидно с поддържаща роля в спектакъла. Томазино – този бъдещ Кампанела, я гледа с огромните си кафяви очета и я залива с въпроси. „Перке това, онова“ – сочи с пръстче сгради и улици. Пита. А тя бавно и търпеливо отговаря на всеки въпрос. Децата и възрастните взаимно се изслушват, общуват, учат и порастват. Шофьорът на автобус прави път на клошаря. Циганки с пъстри шалвари, африкански свирач на банджо или уд, сръбски акордеонист, руски мим, гримиран като Чаплин – всички те са намерили място под слънцето и облаците, в мъглите и сенките на зимна Венеция. Всеки присъства достойно в пейзажа и никой никого не мрази. Не знам илюзия ли е или наивност, но си го мисля в деня, в който видях самия Мойсей и децата му как са се преборили с морската пустош... И си спомням за нещо, някога написано и прочетено в съчиненията на френските просвещенци и премислено от съвременните хуманисти (един от тях е французин, но всъщност българин – Цветан Тодоров): за меката сила на Европа, която би трябвало да възтържествува над агресията и грубия радикализъм. Това твърдеше до днес и самият Умберто Еко. Вечерта узнаваме от новините, че се е преселил в отвъдното. Откъдето вече ще ни разказва истории и ще разгадава тайнствените знаци на вселената и изкуството. Дано е бил прав.

Венеция

Последен ден, последна нощ във Венеция. Сутринта ни събужда песен на славей, кацнал на магнолията пред хотела. Е, по-голямо клише от това няма, но факт е, изобщо не си го измислям. Тук романтиката и сантиментът буквално ти полепват по кожата, чувстват се по улиците, в музеите, в магазините, дори в телевизионните новини и програми. В старите познати романтични филми, които гледаме през нощта в хотела, в сюжетите на рекламите, в телевизионната публицистика, в комиксите и карикатурите дори. Една от тях разглеждаме в сутрешния вестик: Камерън като гондолиер гребе усърдно, с допрян до слепоочията пистолет, устремен към континента, а зад гърба му далеч остават Британските острови. Оставаме в Евросъюза-а-а... Оставаме, оставаме, понякога така... Дали оставаме?

Вероятно оптимизмът и романтиката се захранват от пожелателното мислене и наивността, не знам, може би е глупост, може да е от празноглавие и сантимент. Вероятно безнадеждно остарявам. Няма как

във Венеция човек да не го усети. Но и тук, когато пекне слънчицето, ми се струва мило, родно и домашно, сигурно заради старите чинари по улиците. Онзи ми ти венецианец, славеят, е закъдрил отзарана трели, форшлази и триоли. Четири и петнадесет сутринта е, човече. Буден е преди всички и много се старае. Едва на четвъртата вариация по шосето минава с рев първият камион, после автобус, после още един и градът се разсънва. Същият онзи град, на когото предричат бавно умиране, който загивал и потъвал в канали и мухъл, по чиито улици миришело на смърт. А той не иска и да знае. И пее. Пеят славеи, пеят възрастни певци на импровизирани или нарочни групови серенади, с черни плащове, шапки, маски и пера, с хоругви, мандолини и акордеони. Минувачите се включват в общия хор, снимайки, запявам и аз. Тази ария я знам с текста и успешно се вписвам в мъжкия хор на Набуко и смелите триоли. „О, мия, падриа, си белла е перду-у-та-а-а...“ О, родино, красива и изгубена... Няма да те изгубим, обещавам си. Вероятно още ги държи карнавалният дух? А може би просто това е стилът на всекидневието тук, във Венеция? Така си живеят. Щастливи и свободни хора. Минувачите се смеят и разговарят шумно, отнякъде изскача загадъчна млада дама, облечена както в златните години на Холивуд: дълго палто, широк панталон, високи обувки, прическа в смела черта. Щраквам я точно пред „Хотел Бел Епок“. Карнавалът явно продължава безспир, катр сезон, тук, на лагуната.

Краят на февруари, малко след Карнавала, 2015 година

Коледа във Виена

Оперение оперетно... /врани с фракове/
врани с фаготи/ врани за реквиеми
като изпуснати ноти...

„Враните на Виена“, Георги Господинов

„Нищо по-банално от Коледа във Виена – ще кажете. – Баба ти все във Виена е ходила.“ Е, обаче е ходила. Което си е така, така си е. Средата на 70-те е, дядо ми Радослав купува билети за кораб по Дунава и отплават, въпреки бурните протести на съпругата Евдокия. „Ти полудя ли, бе, Славко, вместо да си купим холова гарнитура като хората, ще ходим във Виена? Виена, на стари години, кусур ни е!...“ (Годините им са към шейсетте и по моему, днес обаче, не са никак стари.) Връщат се след три седмици – подмладени и сияещи, баба ми носи армагани. Получаваме с братовчедката Деси най-красивите кукли, които соцлагерът някога е виждал, а средното поколение, в лицето на майка, вуйна и леля, се сдобива с три различни десена релефна лилава тревира, последен писък на модата. Костюмите тайор са ушити собственоръчно и светкавично от баба ми (тя е модистка) и дамите блесват в образователното общество (и трите са учителки) на Добрич през Шумен, та чак до Пловдив по най-виенския начин. В майчината ми фамилия никога не е стоял въпросът: „Защо Виена?“ или „Какво ще ѝ гледаш на Виената?“. Напротив, колкото повече – толкова повече. Леля ми Веска обаче, от другата страна (на баща ми), вечно въздишаше: „Ах, Евдокия, мечтата ми е да отида във Виена, на новогодишния бал в операта, свако ти така и не ме заведе, ще си умра с отворени очи. Ама то е култура, то са обноски! Ей го, на и наш Джими (братовчедът) не е излизал от България, а е вече на четиридесет!“ Ами отидете бе, хора, софиянци сте, ей я де е Виената наблизичко. Социализъм било, не пускали. Превземки. Е, от двайсет и пет години вече пускат. Светът е широк и красив и познание дебне отвсякъде.

Белвю

За втори път ще бъда в този град (преди две години се бях запътила към Прага, та ми беше само еднодневна спирка, но Виена никога не може да е просто спирка). И предстои да изглежда различно. Особено когато не е в зелена сецесионна майска рокля. Ама че Коледа случихме този път – със слънце и без сняг! Но, естествено, ухаеща на глювайн, грогове, канела и джинджифил. Решаваме да си устроим празник за душата и сетивата. Коледен подарък си е ходенето до несвяст по галерии, катедрали и площади, заплесването по уличните музиканти, атракциите и празничното опиянение на имперската столица. Австро-Унгария е нашата лелеяна (дума, която най-вероятно води етимологията си от ‘вечно неудовлетворената от живота леля’) балканска мечта. Уви, никога несбъднала се имперска мечта, до която ни води голямата бяла река, а вече и строящата се със страшна сила магистрала София-Белград та чаак до Маджарско.

Спираме за почивка в крайпътен мотел в околностите на Белград. Студ на кутийки. А вътре в кафенето ни посрещат с български реплики,

приемат български левчета и се пуши! Пепелници на всяка маса, което ще рече, че белият свят е още далече. „Къде сте тръгнале, брате бугаре?“ „Към Виена.“ „Ааа, Беч, у Беч сте тръгн`але, лепо, лепоо!“ За братята сърби Виена е с маджарско име, лепо е, но липсва особен възторг в тона. Лепо и толкоз, в реда на нещата, никакъв празник, к`во от това?

Будапещенска мъгла

Будапеща ни посреща в гъста млечна мъгла. До толкова, че на три метра пред теб нищо не се вижда. Е, който от групата ни не беше виждал Будапеща до сега, не я видя и този път. Хората се ядосват не на шега, а на мен ми е смешно. Българинът може да се ядоса на всеки за всичко, включително и на Господ, че пуска мъгли най-нахално в края на декември. Все е онеправдан нашенецът, все е ощетен бедният. Облечена в плътната си бяла бархетна коледна нощница, старата кокетка загадъчно ни намига с коледните си лампички. Твърдят, че е по-красива и архитектурно много по-разнообразна от Виена, не мога да твърдя със сигурност това, но е прелестна. И някак тиха, приглушена. От мъглата ще да е.

Влагата пронизва костите ти, но не чувстваш студ и мраз, въпреки струпаните изкуствени ледове около езерото на замъка музей на Хуниядите зад Площада на героите. Докато другите разглеждат опипом статуите на площада, ние слизаме към езерото-пързалка, където тихомълком изплуват от мъглите седем кънкьори и в абсолютно синхронизирани движения правят поредната си обиколка.

Ледена пързалка

Чува се: „Хрррр-хрррр-хрррр“ и... тишина. „Ех, че кадър ще стане“ – шепне моят възторжен фотограф и наглася обектива. Неволно шепнем, защото е някак призрачно, все едно сме се гмурнали в мъглите на Авалон. А сме на площада, на пързалката. Замръзналият Авалон. Отсреща е готическият замък на Хуниядите, пред който стоят изправени-озъбени в бойна готовност два каменни лъва, разгърнали свитъци. Като вледенени са и те. Очакваш всеки миг да се размърдат в мъглата.

Будапеща е приказна магия. Всичко помни любимият град на империята. Сиси е била влюбена в него, тук е намирала покой нейната не-

сретна душа в дълги приятелски разговори с граф Андраши. Ама, като са казали: „Сиси, та Сиси!“ Факт, била е близка с Андраши, той пък сътворил така наречения „български въпрос“, за който в нашата история упорито се мълчи. Искал достойният граф да засели Южна България с унгарци и австрийци още в 60-те години на 19 век. Ами, че хубаво е искал човекът. Пък ние, в отплата, колко хули и злъч сме изсипали по негов адрес, колко незаслужени обиди, колко вайкания за панславянската кауза, която видите ли, била застрашена. Ботевият фейлетонен граф Андрашия свири на цигулка чардаш за поробените народи, да поиграят на гладно сърце в политическата кръчма на света. Андраши всъщност е проектирал разширяването на една империя за сметка на друга. Стратегията е демографска (колко актуално), икономическа и с културна измерения. Но затова пък – какви злокобни политически реакции. Защото Русия не иска австрийски маршове, полки и мазурки, не ще валсове и западно влияние в Задунайската си губерния. Тя е фиксирана като „нейна“, но голямата руска мисъл и грижа всъщност са проливите. Сложни сметки на велики сили отпреди почти два века, които резонно ни човъркат ума с вечния въпрос: „Какво би станало, ако?“ Ех, ако можеше... Днес щяхме да сме като австрийците или поне като унгарците. Българският селянин се качва сутрин на собствения си малък трактор, облечен в бяла риза, с черно бомбе. Селата са живи, семействата – пълни, а училищата – многолюдни. Нямаше да ни сполети това или онова... Три големи империи ревнуват нашите земи, войни водят, кръв се лее и докато трима се карат... четвъртият печели. А ние стоим в позицията ту на жертва (Бедная Мати Болгария), ту на награда (златната ябълка). И само въздишаме: „Какво би станало, ако...“ Ако беше надделял Андраши..., ако Батемберг, пък Фердинанд, ако Хитлер... Ако така, ако онака. Не знам, но сигурно щяха да ни научат средноевропейците на повечко хигиена и обноски, на труд, на ред и правила. Предполагам, че може би щяхме да бъдем малко по-кротки, по-човечни, по-работливи и усмихнати. Като унгарците и австрийците. С вяра в сърцата, с празник в душите. Когато е празник.

Пеещи деца

По улиците на Будапеща видях импровизирани детски групи, които пеят коледни песни акапелно. Тийнейджъри, празнично облечени; дълги руси плитки; заресани алаброси а ла Джъстин Тимбърлейк; сака и панталони; червени шалове и пъстри шапки. Срамежливо, но не потиснато усмихнати, погледите – вежливи, но със самочувствие. И пеят: „Тиха нощ, свята нощ“, ту форте, ту пианисимо, на по шест гласа. Хубави и спокойни деца. Никой не надига бирени бутилки, не се боричкат, мушкат, удрят, не се обиждат, не крещят, не са агресивни. За съжаление, така свикнахме да ги виждаме. Друга направа, друго тесто са тези млади хора. Как ги възпитават? Откъде тази уравновесеност и достолепие? Мъдрост ли е, зрялост ли, самочувствие ли? Не, самочувствието е следствие, а не причина, това е сигурно. И пеят ли, пеят – с чувство, и наистина им е празнично. Направи ми впечатление, че няма учител с тях.

Унгарците, а и австрийците, са хора толерантни. Свикнали са да живеят заедно, в мултикултурна общност, в империя, да приемат и разбират другия. Да си някакъв и от някъде тук изобщо не прави впечатление.

Ръката на Свети Ищван (унгарският еквивалент на Стефан, най-почитаният светец в тази средна част на католическа Европа) благославя по равно всекиго. Не случайно в негово име е издигната грандиозната катедрала в Буда, изкачваме се по витата стълба-охлюв и отгоре съзерцаваме най-невероятната призрачно-вечерна гледка на смрачаващия се коледен град.

От върха на Рибарските кули се виждя единствено плътната бяла мъгла. Не ни остава нищо друго, освен да поседнем на кафе в предверието на Музея на марципана. Където внезапно влетява бърборива руска група и разцепва предколедната тишина. Суетят се, събират маси, организирано поръчват чай и кофе с молоком, предвождани от бойна екскурзоводка с волева брадичка и задължителната рошава руска шапка (като че ли снежни бури вилнеят вън). Запознаваме се. „Лариса из Ленинграда“. „Искаш да кажеш Санкт Петербург?“ „Нееет – почти засегната отвръща тя – прежде был Питер, а потом Ленинград, да-а, да был такой город!“ В тона ѝ звучи назидание и упрек: „Теперь Санкт...“ „Нет, это Ленинград! – упорства тя. – Много леко се поддавате вы, болгары, на всичко отвън, от запада. И ви е хубаво все някак така, по-западному, да ви звучи. Муж венгерь, омъжила се в 80-те и останала тук.“ Ех, Лариса из Ленинграда, от хубаво на по-хубаво си дошла, от Петербург в Буда. „Да, действительно, красивый город, а вы откуда, Болгария... я знаю, Черное море,... Сланчев бряг“ – изговаря неочаквано твърдо тя. „Солнечной“ – поправяме я, смеейки се. „Нет! Сланчев, ой, очень хорошо было там...“ Разприказват се двете с Таня, нашата екскурзоводка.

Таня е от Странджа, родът ѝ е от село Бръшлян, самата тя е родена в Ахелой. Е, веднага си личи, още като погледне човек гръцкия ѝ профил. Добавя към имперската пъстрота и нещо българско-странджанско-гръцко. Ех, всички сме деца на Австро-Унгария... И тя, като Лариса, е омъжена тук, срещнала гордия маджарин покрай следването си по международен културен туризъм, и е вече „венгерска“ баба, с внучета. Влюбена е в българския фолклор. И не напразно, защото узнаваме, че професионалните ѝ изкушения са свързани и с предишната ѝ работа в Етнографския музей в Будапеща. Откриваме общи познати от университета, заприказваме се, скачаме от тема на тема, както обикновено се случва, когато срещнеш сродна душа на хиляди пропътувани километри. Знаеш, че едва ли може да се видите отново, разменяте си имейли и телефони, които вероятно няма да използвате, но (или може би имен-

но затова) бързате всичко да си кажете. Политика, литература, фолклор, пътешествия, празници и обреди – говорим за всичко. Светът е много, много малък. Разказва ни Таня с ампломб за празненствата по празника Сурва в Перник, където ходела традиционно всяка година, за кукерските танци, за световното признание на всичко уникално българско и родно. ЮНЕСКО, Ирина Бокова... отвръщаме с малко скептична усмивка на възторзите ѝ, ние си знаем защо. Бабата на Таня била нестинарка. Самата Таня се е пробвала веднъж в огнените танци. Успешно. „Но вероятно повече няма да повторя, едва ли ще се осмеля отново да вляза в огъня, макар че няма никакъв мистицизъм, това е въпрос на нагласа, просто си в транс и нищичко от въглените не усещаш.“ Хм, да изпаднеш в транс не е никак просто.

Разказва ни с огромна любов за Буда и Пеща, за своята нова родина, за празника Рождество при унгарците, за традициите и коледните кулинарни изкушения. „На Рождество унгарците не спазват нашата традиция за седемте постни ястия, но си имат свои правила. Не слагат нищо птиче на трапезата си. Няма пуйка, няма кокошка или петел. Защото се вярва, че тези животни ровят в земята и рият назад – символно погледнато, това е да гледаш назад, да плащаш данък на миналото. Затова се яде шаран, сервира се риба, за да плуваш като нея през новата година – волно и свободно, само напред.“ Хм, интересно тълкувание, при нас пък е точно обратното. По гръдната кост на петела гадаем дали годината ще е богата – ако е тъмночервена, значи е на берекет. Колкото по въпроса за пряката връзка между шарана, прогреса и безсмъртието, само преди няколко седмици, по Никулден, успях да се уверя в това на живо.

Няма да повярвате как мъртвият и изкормен, почистен, напълнен и зашит шаран оживя в ръцете ми, защото сглупих да го залея с топъл сос преди печене. Скочи от тавата хукнахме с вуйчо ми да го гоним по килима. Той бяга, ние протягаме ръце. Хвърчат лукчета, моркови и стафиди от хрилете му. Разпръсва като конфети собствената си плънка и лети към свободата. Летящият шаран. Пред очите ми оживява един мой стар натрапчив детски сън: под леглото ми живее черен и космат праисторически шаран, а съм мръднала, моментално ще се настани в завивките ми и ще ме схруска. „Ти си мъртъв“ – вика вуйчо и сграбчва с големите си ръчища нашия беглец, онзи скача, рипа и отново се мята извън тавата. Някакъв ужас. „Евке, убих го, бе, толкова кръв изтече, обезлюспих го, няма научни обяснения за поведението му. Това не може да бъде.“ „Е,

няма, но факт е, че го гоним. Опитай се да му обясниш, че е мъртъв. Не ти остава нищо друго, освен да си изгориш дипломата по марксизъм-ленинизъм“ – смея се аз. Смея се, но съм разтреперана. Не ме питайте как го опекохме полужив, нито как го ядохме после (порцията в чинията ми продължаваше да мърда), Господ да ни прости. Прочетох после, че шаранът наистина символизира безсмъртието, защото само неговото рибешко тяло е снабдено с един важен нерв, който върви по протежение на гръбнака. И колкото и добре да е изкормен, не е ли прекъснат нервът, онзи шава и се съпротивлява до последно. Без да го съзнава, защото главата му е празна, няма и сърце. Но мърда. Затова китайците си имат мит за Златния шаран. Имат и благословия, когато се роди момче: „Да е силен и здрав като шаран.“ И да живее вечно. Само че ние не сме китайци и... „Кой иска да живее вечно?“ (пееше Фреди). Никога вече пълнен шаран. Само на шайби. Подобен ужас повече не бих организирала. Пропускаме унгарската шаранска коледна рецепта. Но наострям слух, когато Таня казва: „Особено значение тук имат сладкишите. На Коледа се сервират задължителните салонни бонбони, обикновено изработени от марципан и шоколад.“ Ей, да си дойдем на думата, това най-много ви харесвам, бонбоните!

Хълма Гелерт

Изкачваме се на хълма Гелерт. Най-високата точка, от която Буда и Пеща се виждат като на длан. Да, ама някой друг път. „Обърнете поглед – наляво е Буда, отдясно е Пеща“ – усмихва се дяволито Таня. „А сега затворете очи и се опитайте да си ги представите. Но за по-сигурно, елате на лято, когато няма мъгли. Тогава дори ще ги видите.“ Все още сме в нашия млечен облак. Внезапно се сещам пак за Радичков и за онзи негов герой, който се изкачил, резнал с косерката си небото, прекрачил отвъд и... О, чудо, що да види: Дедо Боже и малките Богчета седат на облак и ручат кисело млеко. Ха-ха – на Гелерт никой не ручаше кисело млеко, а и богчета не видяхме. Но там, някъде, в разредените п`ари, успяваме да зърнем монументалната фигура на Майка Унгария, държаща с две ръце лавровия венец на победата. Злите езици говорят, че този паметник безболезнено бил преименуван от Съветската армия на Майка Унгария. Смеем се, ами това е като от две майки да сучиш. Обаче някак замислено се смеем. Майка Унгария не е Бедная Мати Болгария. Ами така правят хората, не са като нас, да драскат и събарят, коментират назидателно спътниците ни (вечно недоволните ги именувам тук, понататък ще разберете защо). И да обличат като нас, българите, героите си в холивудски батмански костюми „в крак с времето“, да се гаврят с историята си! (Защо пък да е гавра, беше доста свежо това изпълнение с Паметника на Съветската армия в София.) Ами да, хората уважават историята си. Но коя история и кои герои? И кой вдъхва живот и смисъл въобще на паметниците? Много просто: този паметник е хубав, класически издържан, многозначен и многофункционален. Женската фигура е изработена така, че да има универсални послания. Не е запасана с ръчни гранати, не е закичена с петолъчки, не стои в позьорска чупка на напън или страдание, озъбена на световния империализъм. Не е тръгнала за никъде и от никъде не се завръща. Вдигнала е лавър над главата си, носи мир. Била е някога „агресорката“. Добре де, а сега „играе“ Майка Унгария. При това много достойно играе. В несъвсем достойния театър на паметта и тълкуванията. През тези земи преминават империи, родът и земята обаче остават. Унгарците са в мир със себе си.

Хуниядите

Слизаме към централните улици на Буда и минаваме Моста на Сиси. Корабчетата по Дунава са спрени заради мъглата и вместо торта и шампанско по тихия син Дунав имаме свободно време за шляене из Коледните базари на града. Продавач на дървени фигурки и кукли марионетки е нахлупил сплъстена вълнена островърха шапка и с най-сериозния израз на лицето си чурулика като славей – звукът идва от дървена свирка, скрита между предните му зъби. Афроамериканец на чист унгарски раздава флаери и приканва публиката към внимание. Коледа, Коледа наближава. Пием греяно вино с канела, жизнено необходимо ни е, особено след приключението по витата стълба към висините на камбанарията „Свети Ищван“. Потегляме бежешком към автобуса. Пред нас е Виена.

Градът на Моцарт и Щраус ни посреща по тъмно. Дълго и тържествено влизаме в престолнината на империята – отляво преминава край нас един цял паралелен, обилно осветен като в сайънсфикшън, град. Това са големите рафинерии на OMW, удивителен е мащабът им, още по-удивителното е, че са само на десетина километра от най-чистия град в Европа. Въздухът на Виена е кристален, пълен с витамини и минерали, с нож да го режеш. Водата идва от алпийския водопровод и е чиста изворна. А средната продължителност на живота варира между 77 и 84 години. Боже, как го правят? Елементарно, Уотсън, с пречиствателни станции. С ред, дисциплина, иновации и много, много труд. Опитвам се да се настроя градивно-критично (оптимизъм си имам в излишък) към моделите на западния свят и начини на живот. Опитвам се да намеря баланса между двете клишета: „идваме от тъмните Балкани“ и „ние сме едни от вас“. Не е много трудно за постигане, особено когато е избран и подходящият момент – Коледните празници са време за душата. Какво по-празнично пиршество за душата от галерии, музеи и дворци и греяното винено веселие на коледните базари? Това и възнамеряваме да направим.

Белведере

На Рождество рано сутринта Виена напомня на до скоро пирувал, но в последствие евакуиран град. Някъде след 10 часа животът се пробужда и улиците се пълнят с хора, които бързат да свършат последните задачи, покупки, пазарувания. Бързат, защото след 14 часа всички кепенци хлопват и идва краят на работното време на всичко, с изключение на базарите и църквите. Използваме времето си, за да разгледаме Белведере, където гостува изложбата „Жените в творчеството на Густав Климт, Егон Шиле и Оскар Кокошка“. Стига бе, точно сега ли, и то – за нас! Шедьоврите, събрани от цял свят: от Ню Йорк, Австралия, частни и музейни колекции, са инсталирани в малкото Белведере и тук решаваме да останем с часове. Разглеждаме ранни работи на Климт, един удивителен художник, успял, както разбираме, да съчетае възможностите, начините и стиловете на рисуване както на фламандските майстори и ренесансовата живопис, така и на импресионистите, а сетне – и на самия себе си. Сецесионният Климт. Тук са изложени „Портрет на жена“ (фотореализъм от 1894) и „Любов“, една ранна работа от 1895 г., имитация

на фотоизображение с ефект на сфумато, но рисувано, факт, който за пореден път доказва пълноправните възможности на фотографията като признато изкуство още в края на 19 век. Разглеждаме „Стояща двойка“, ескиз на „Целувката“ но още от 1907. Тук е удивителната „Трите възрасти на жената“ (1905), пред която стоя като омагьосана (тепърва ще ме омагьосва Виена); тук са „Златната риба“ (1901) и „Адам и Ева“ (1917).

Дълго разглеждаме автопортретите на тримата: Оскар и Егон определено са много хубави мъже, единият напомня на Жерар Филип, а другият – на Маяковски. Неспокойни, властни погледи на уверени в себе си опортюнисти. Бунтари. Поразява ме обаче неугледният, почти уродлив лик на Климт. Но пък е най-талантливият. Някаква потисната болка, някакъв непрогледен мрак, съчетан с много тъга, витае в погледа, в гримасата му. А как само рисува! Страстта към женствените форми, към шарените ярки цветове, към флоралните мотиви, еротиката, секса, златното – работата си е за психоаналитик. Неслучайно един от най-известните портрети, правен от сецесионистите, е на Фройд. Захласваме се и не остава много време за голямото Белведере, в което все пак влизаме, за да зърнем (повече време от това за зърване няма) постоянната експозиция, където е и прословутата „Целувка“. Как би живяла Виена, какво би станало с икономиката и туризма ѝ, ако не беше „Целувката“ на Климт и императрица Сиси! Това е картина толкова преекспонирана и префабрикувана по чаши, салфетки, кърпи, чадъри (купих си такъв чадър); така хищно я е оглозгала масовата култура, така я е усвоила търговията, че от оригинала нищичко не е останало. Тоест, не, той си е там, в Белведере, грижливо скътан, по-точно помпозно издигнат на такава височина в една от залите на двореца, че нито можеш спокойно да го разгледаш, нито може да разчиташ на късмета да си там в необходимия момент, точно преди да е паднала плътна сянка под прозореца над главите на двамата страстно влюбени. Добре, „Целувката“ е вече видяна, но ми предстои да се удивлявам на Климт, пръснат из поне още три виенски галерии, сред които основната експозиция е в „Леополд Мюзеум“. Но животът, пардон, седмицата, посветена на Виена, е пред нас.

Излизаме след края на краткото работно време на двореца Белведере. Тръгваме пеш към центъра по „Рингщрасе“. Преминаваме край Френското посолство, отрупано с възпоминателни букети и свещи, наследство от поредния ноемврийски атентат в Париж. Вдясно е паметникът на Съветската армия, който почти повтаря като архитектура, но

в умален мащаб Берлинския, продължаваме надолу в посока Градския парк и двореца Хофбург. И снимаме, снимаме... От луксозния Гранд хотел „Виена“ изскача пиколо с черен цилиндър на главата и носи два тежки куфара, след него ситни наперена дама и влиза царствено в черното такси, спряно през входа. Галериите на „Рингщрасе“ предлагат какви ли не бляскави неща, като например марков магазин за рояли „Стейнуей Хаус“. Снимаме през витрината, вече е затворено, а бликовете отразяват лицата ни по бляскавата бяла повърхност на капаците им, на единия от тях са изписани безсмъртните думи на Джон Ленън: „You may say I`m a dreamer“. Ами, да, мечтател си, приятелю, спомняме си от коя песен са тези слова, след малко ще се уверим съвсем на живо в тяхната дълбока състоятелност...

Следващата експозиция е луксозен магазин за младоженски одежди. Ех, Виена, кринолини и фракове... Мимоходом поспираме край Щатс Опера, където ще се завърнем още утре, Опера ринг, подлеза, върху който предизвикателно е полегнал цикламеният заек, лого на прочутия музей Албертина, редом с билборд на „Мадоната“ на Едвард Мунк. Тук сме, Мадона, тук сме Албертин! Но утре, сега е затворено, пък и ние имаме коледна цел – катедралата „Свети Стефан“. Само след около час започва вечерната коледна меса. На път са ни още два важни за Виена паметника: на Гьоте (над главата му е кацнал огромен жълт кран) и на Моцарт. Толкова са близо! Вероятно затова се е родил онзи глуповат виц, на който се смеем още от деца: „Гьоте, Гьоте, знам те аз, Малка нощна музика, ти-ри-ри-рааам. Съдбата чука на вратата...“ Е, в картинката липсва Бетовен, но сме му планирали гости в Баден. Вицът обаче дрънка: три в едно, поет и двама композитори. Ами че те са съвсем наблизо, как да не ги обърка, и без това сбърканият от толкова хубости и чудесии чужденец! Трябва някак да компенсира напреженията, угризенията, усещането за ощетеност, горкичкият! И пак този постоянно скърцащ в мозъка му въпрос: „Ами ако, ако пък..., какво би станало, ако...“? И, съвсем по Фройд (също виенчанин), вземат, че те напушат едни вицове. „Какво ще ѝ гледаш на Виената, зер – хора, къщи, салтанати...“ Напред към салтанатите, обаче. Коледната меса си е такъв един салтанат, който кореняците виенчани таят дълбоко в себе си и за себе си. След малко ще се уверим в това на живо. Но първо ни е съдено да преживеем... познайте какво?

Чеченски митинг

Чеченски антируски митинг в центъра на площада пред Хофбург. Още от преди месец ни преследва сянката на Путин – от площадите на Истанбул. Но тук, за Бога, е Виена? В подножието на каменния конник Карл Австрийски – победителят на Наполеон, виждаме струпани хора и голяма група деца, които развяват непознати знамена в цветовете на бяло, зелено, червено и черно. Отначало решаваме, че са сирийци, но впоследствие се оказва, че са чеченска диаспора (сред които има и сирийци), а лозунгите на немски и руски са показателни: „Путин, остави ни на спокойствие“, „Помним Чечня, няма да забравим, няма да простим“, „Събуди се, Европа“. Темата явно е сирийска, бежанска, военна, сред присъстващите виждаме покъртителни гледки на млади момчета без ръце, без крака, в инвалидни колички, очевидно ветерани от чеченската война. И от сирийската. „Криза“, както обича да я нарича политически коректният език. Когато обаче човек се сблъска с подобна картина, при това точно когато му е най-оптимистично, светло и спокойно-коледно, най-щиленахт, реакциите му са двойствени. Особено, когато про-

тестната инсталация е положена буквално в краката на този, който спасява Европа от собственото ѝ безумие – император Наполеон и в сърцето на светлата и слънчева империя, наречена Австро-Унгария. И още: точно срещу изправения на задни крака кон на славния принц Йожен Савойски, отблъснал османците пред стените на Виена. Победителят на Наполеон търси с бронзов поглед своя колега „по история“, победителя на османците. Чеченците са потърсили симптоматична закрила точно тук, при спасителите. Отсреща е Савойски, над главата му пък се издига онази тераска, която е едно от травматичните места на паметта за всеки австриец. От нея Хитлер обявява Аншлуса (Der Anschluss), внушителното множество възторжено го приветства, а след години всички се оправдавали: „Така беше, но аз тогава не бях там“. Колко много история, колко много травми и памет, колко плътно компрометирана сегашност е събрал този коледен площад и съвсем насред попарата – ние. С фотоапарати на шиите. Обръщаме поглед отново наляво, към чеченците, на които, освен нас, никой друг не обръща капка внимание. Нищо, че имат мегафон, и прогласяват своите тези на чист немски. Хората свикват с човешкото страдание, с борбените човешки каузи, дори и те да са справедливи. Уморени някак и безразлични, като че преставаме да вярваме в тях. Коледа е, не ни е сега до вас, не ни занимавайте! Освен това сте кротки и въобще не сте интересни, стойте си мирни! Кой ни научи на това? Медиите или литературата?

По пътя изчетох романа на Уелбек „Подчинение“, който взриви настроенията във Франция малко преди стрелбата в редакцията на „Шарли Ебдо“. Сред загиналите карикатуристи беше и личен скъп приятел на писателя. Романът пророкува съдбата на Франция в 2022 година. Президентът Мохамед бен Адес, спечелил изборите, е представител на партията Мюсюлманско братство и е от т.нар. „меки ислямисти“ – разумен, спокоен, симпатичен, усмихнат, той повежда страната към помирение. И как ще стане това? Чрез „меко“ налагане на ислямските порядки. Героят на романа, Франсоа, е професор по френска литература (една безполезна по думите му дейност), който е принуден да излезе в предсрочна пенсия, защото отказва да приеме исляма. Парижката Сорбона е купена от петролен арабски шейх и е преименувана на Нова Сорбона, в която учат момичета с бурки, а разменната монета за успешна кариера е доброволното приемане на чуждите традиции. Като за начало – забулване, сетне обрязване и... спазване на правилата. Никакъв алкохол, никакъв

секс (безразборен). По-малко свободомислие, моля. Приятелката на професора, Мириям, е еврейка, принудена със семейството си да напусне милата Франция, за да се спаси в Израел. Това, което настоятелно разказва Уелбек, вече някога се е случвало, гледали сме тази костюмна драма, но с други декорации. „А какво би станало, ако?“ Пак този въпрос, който буквално ни зомбира... И се улавяме, че подозрително се вглеждаме (и се оглеждаме) във всяка забрадка или хиджаб по улиците. По улиците на Виена, впрочем, са рядкост, предполагам, че не са ги евакуирали по Коледа. Но усещам, че в този свят започваме все по-малко да харесваме и собствените си (балкански) физиономии. Литературата или медиите, кое ни вреди повече? Опитвам се да не мисля за пророка Уелбек и проследявам светлосенките на телата от експозицията, наречена „демонстрация“; слънцето залязва и снимките стават страхотни. Вглеждам се в крехките фигурки на децата, лицата им са като изрисувани. Красиви са. Но не са ли твърде малки, за да крещят лозунги и да се загръщат в знамена? Мястото им не е ли на коледната въртележка отсреща, при коледния базар срещу кметството?

Към нас се приближават три млади красавици (няма да престана да се възхищавам на източната хубост): с огромни черни черкезки очи, перфектен макияж, скъпи тежки парфюми, копринени кърпи на главите и блестящ немски. Мислят си, че сме журналисти от голяма медия, може би заради последния модел „Канон“ на моя фотограф и упоритостта, с която присъстваме в техния мирен митинг. Канят ни на своя вечерен „ивент“. Любезно отказваме – чужденци сме и нощуваме на отдалечено място от центъра, а програмата ни е доста натоварена. Не бихме отишли, не. Но, нищо, те са щастливи, че някой все пак им е обърнал внимание и е пожелал да говори с тях, да ги изслуша, да ги фотографира. Пък и тази вечер е особена, обясняваме, имаме празник, голям празник, защото сме християни. Най-големият. Родил се е Спасителят. Нашият и вашият. „Я, я-а“ – кимат в знак на съгласие и ни изпращат с усмивки. Никога няма да разбереш дали са искрени. След два дена ги видяхме отново, този път пред Парламента, интересът към тях беше още две деления под нулата. Не ни познаха. И отново: „Не сме забравили, няма да простим...“ Какво не прощавате точно? Защото нашата религия е на прошката. А нали вашата е на добротата и стоическото търпение? Погледнете пилотния брой на „Шарли Ебдо“ след януарската касапница: на челото му е образът на разплакания Мохамед, който кима в знак на

съгласие с думите: „Tout est pardonné.“ (Всичко е простено.) Нашият Господ плаче заедно с Вашия за жертвите. Той може всичко да прости? А вие: „Няма да простим“? Вечерта на прошките и любовта е, все пак, 24 декември е. Тихата и свята нощ, когато би трябвало вече всичко отдавна да е простено, да се радваме и ликуваме, но все пак да е тихичко, че дете се ражда. Не, не, определено сега не ми е до митинги. Картината обаче не ме напуска и, преминавайки през парка на двореца, при вида на грижливо забулените в зебло от мраза розови храсти си мисля как се грижим за розите. А за хората? Инсталацията с розовите бурки ми е малко нелепа, ама... нищо. Коледа е.

И продължаваме напред към Стария град. По Златното У, през Колмаркт към „Щефансдом плац“. Излизайки през кривите малки улички на стария град внезапно пред очите ни блясват приказни синьо-бели светлини и многолюдие. Звуци, глъчка, музика, мимове, облечени в театрални костюми, рекламни агенти с наполеоновски шапки те канят на концерт, на опера, на воаяж. Предизвикателна, наконтена с гепардово палто, русокоса виенчанка гордо ни подминава и се усмихва в обектива. Къде бяха тези хора досега? Попадаме в света на приказките, в своеобразен град в града. Ето я Виена, ето къде била в почивния си ден! Е, не точно както в Радичковия Париж, който имал почивен ден. Пред очите ни е помпозната Колона на чумата – прелестен паметник на страшните времена, натруфена с позлатени пищни винетки, пера и украси, с грациозните си фигури на страданието. Подобен постамент в различни вариации – колона с фонтан или чешмички, има в абсолютно всеки град, градче и манастир на Средна Европа. Голям бич е била явно Тя. Европа величае собственото си страдание. Естетизира го. Сещам се за безкраките момчета-чеченци отпреди малко, докато съзерцаваме спомена за отдавнашни мъки.

Акордеонистът

Гмурваме се в празничната глъчка на тълпата. Във виенското общество е прието да се пази тишина, глъчката на улицата обаче е еднаква в празничните часове навсякъде по света. Пък и космополитизмът на един град се преценява по шумовете, които издава. Тропотът на конските файтони тук е специфичният ритъм в акордите на града, чуват се и цигулки на улични музиканти. „Щилен ахт...“ Изведнъж ситна, почти нашенска, ръченица от акордеон разцепва мрака (ама буквално, защото вече е съвсем тъмно, а е още 17 часа). Гледам, слушам и отказвам да повярвам на очите и ушите си, иде ми да се ощипя по бузата и да се събудя. Не, истина е, пред нас разтяга своя 120 басов седефен „Велтмайстер“ строен миньон, обут в най-скъсаните дънки на света, с обувки, като че взети от реквизита на Чаплиновите филми, с плетена шапка-идиотка, нахлупена до веждите, мустаци на сом (това определено е генералът на сомовете), които решително завиват надолу към брадичката, та чак до шията. Според мен, приликата с Франц Йозеф е съзнателно търсена. Ухилен безметежно (поне така изглежда на пръв поглед) до уши, той къдри неравноделни балкански ритми, сам подскачайки, къде от студ и влага, къде от възторг и се самозарежда от въздуха с добро настроение.

Хората го отминават с дежурното безразличие, всеки бърза по своите дела, пък и тази музика тук се възприема като нелепа екзотика, не и като коледна празничност. Дотолкова нелепа, че дори не ги дразни. „Откъде си, брате?“ „Србин сум, а вие, бугари, бравос!“ И сега, казва той, ще свиря за вас. Леко прикляка, след което отскача встрани и завърта решително глава в две посоки. Акордеонът увеличава двойно обема си, мехът поема дълбоко дъх. Виждаш само глава и две обувки, които излизат изпод инструмента и ситнят. По-малко от студ, повече от настроение. Човекът-акордеон. „Ихии-хи-хиии-хииии...“ почна се. Ама дълго, ама кълраво балканско парче, ама ритми и хармонии, свят да ти се завие. Стакато, триоли, глисанди, фортисимо... Прикляка и се изправя, завърта се около оста си, навежда се, изправя се, като че влиза и излиза от тръбуха на акордеона. Целият е в музиката. Върнал се е в своя транс в миналото, у дома си. Като си помисля, че бяхме тръгнали на органова меса към един свят, но нечий друг дом... „Мери Кристмас, брачо србине, остани си със здраве!“ Оставяме му за хонорара, той е щастлив и благодарен, нареждаме се за снимка. „Със здравие! Хвала, братя!“ Маха за сбогом и отново подхваща следващата. Колко дълго сме престояли в катедралата Щефансдом не знам, но на изпроводяк, достатъчно отдалеч успяваме да разпознаем отново акордеона му, който вече кълри „Рондо а ла турка“ от Моцарт, подправено обилно с балкански форшлази... Свири балканецът... Изкарва коледната прехрана на кой знае колко като него.

Да чуеш как звъни голямата камбана на „Свети Стефан“ е може би един от най-големите коледни подаръци, които човек може да си направи. Вътре в катедралата сме, естествено оттласнати отвъд желязната завеса. Шегувам се, обаче никак не на шега виенчани са оградили огромното пространство на кораба на църквата от малкото сбутано предверие, където се палят свещите, тълпи се народ, основно туристи. Богомолците са с предимство, има фейс (богомол) контрол пред кълраво изплетената желязна врата. Двама японци, въоръжени като от Якудза с фотоапарати, са любезно, но настоятелно хладно, помолени да отстъпят. „Защото днес, господа, е особен ден, специален за нас, християните, днес е Рождеството на нашия бог и е забранено да се снима на празничната служба.“ Днес ще се молим и пеем, вие сте ни малко в повече. Като за делничен бекграунд бивате, но на празник сте ни излишни. Празниците са си наши, и Богът си е наш, оставете ни на мира. Ние тук, вие – там, където ви е мястото.

Свети Щефан

„А ние, не сме ли християни – пита ме моят фотограф – защо върнаха и нас? Не сме японци, не сме черни, белолики сме, как ни разпознаха, че „не сме от тях“? Това е дискриминация.“ „Не е – казвам – сигурно във всяка несправедливост си има и някаква скрита логика. Тук си е съвсем нескрита, я си виж огромния фотоапарат. Е, да, но да се снима не е забранено. Само че до... желязната завеса. Отвъд не може, там започва свещенодействието. И въобще – ти не си религиозен, не си поклонник, не ги разбираш тези работи. А и тук хората се разпознават, това са традиции, които се наследяват с поколения. Та това е „Свети Стефан“, все пак! Да се черкуваш в „Свети Стефан“ не е ежедневие. А и свещениците познават енориашите си поименно, по физиономии. Бас държа, че местата за сядане са фамилно и кастово запазени. Тук, на рождественска литургия, не идват случайни хора. Във Виена сме, човече, в най-важната катедрала.“ „Но това е доста унизително – протестира той, – недемократично е.“ „Това е положението. Никой не е казал, че трябва да е демократично.“ Сгушвам се, буквално пресирана между желязната ограда и една колона, и снимам. Съзнавам, че се държа като налудничава японка, невидяла европейска цивилизация. Неуместно е, но за миг си представям, че съм

Розовата Пантера, ето, гъвкаво се промушвам между пръчките на желязната ограда, с два-три скока се озовавам право там, най-отпред, при олтара, до елхите, където вече започва службата. Където е най-интересното. Затварям очи и органът засвирва.

Катедралата

Чела съм разни и доста неща за смисъла, ефекта и магията на религиозното преживяване от Карл Густав Юнг, но това което си спомням беше, че то е момент, ситуация, съ-битие. „Ивент“, недаден всекиму и всеки ден. Отново снимам. Защо го правя? Искам да си открадна мига, само за себе си ли? За да си го имам за после? Картината е пропита от звукове и аромати на тамян, на коледни свещи, на хубави парфюми, на канела и карамфил, на греяно вино с портокали. Изведнъж, като че ли от земята и от небесата свише зазвучава равен нисък тон: „Дууум-дууммм-дуумммм...“ Няма такова бучене, няма такъв саунд! Напомня на тътен от земетресение, равномерен глух гръм и усещам леки вибрации по тялото на моята колона и силна болка в диафрагмата. Залепнала съм върху об-

лия мрамор, а множеството буквално ме е заклещило. Не помня колко време съм престояла така (аз си подскачах с пантерски скоци на свобода). Дочувам вибрация от смартфона си, моят фотограф навярно вече ме издирва, но не мога по никакъв начин да бръкна в чантата или джоба си. Самоарестувах се и ще стоя тук цяла нощ, няма мърдане. Странно, но от клаустрофобията ми няма и следа. Тътенът става все по-силен и успявам да различа върху фона на неговото исо акапелен звън на коледни камбани. Усещам как земята леко се развижва под краката ми.

След това, вече навън, на плаца (бях буквално измъкната и извлечена от катедралата), плътният нисък звук е ясноразличим – внушителен и страшен, все едно започва гръмотевична буря. Но поне земята и стените вече не се тресат около мен. Това била прочутата огромна 40-тонна катедрална камбана. Историята разказва, че е отлята като спомен от славните времена, когато Виена отблъснала османците. Което си е героизъм, не съвсем виенски, а е било е луд късмет, че в последния момент на помощ на принц Йожен пристига армията на възрастния полски княз Ян Собиески и с хитрост успява да сломи османския дух. Изведнъж Собиески пристигнал със гръм... Колко му е да ги излъжеш османците със звукови ефекти, викове и конски тропот? – склонни сме винаги да мислим за историята като за фиеста. Иначе малобройната армия на Собиески вдигала такава шумотевица, като за огромен полк. Дори яздели по трима на кон. И в отчаяна схватка, а знаем, че отчаяните побеждават, отказали Сюлейман от „великолепните“ му намерения да си вземе Европа, посягайки към най-бляскавата хапка. „Златната ябълка“, така наричали Виена османците. Тръгнал Кара Мустафа да я превзема, но се задавил, попаднало неправилното парче в кривото му гърло. Виена, защо ли всички толкова те желаят? Днес, в знак на преклонение, поколенията са обезсмъртили лика и името на славния княз върху етикета на квалитетната водка „Собиески“, на Савойски пък са нарекли множество бляскави вина и фондюта... Историята като гурме. Има дори и една оперета. Историята като оперета.

Но камбаната, с тежест колкото един танк и гръмкото име „Пумерин“ (Гръмотевицата), сега пее и възвестява гръмогласно християнската победа. Толкова голяма е била радостта тогава, че решили да сътворят камбана, която да бъде чудо на чудесата. Когато разлюлявали езика ѝ, кулата на „Свети Стефан“ така се тресяла, че дори се пропукала стената ѝ, та забранили да се бие по обичайния начин. Вече не я разклащали,

а я почуквали със специален чук. Оцеляла по този начин няколко века. След големия пожар през 1945 г. обаче камбанарията изгоряла, а знаменитата камбана паднала и се разбила на плочите. След което виенчани не се отчаяли, а направили нова, още по-голяма от оригиналната. Забравих да отбележа, че и двете камбани са изляти от метала на похитените османски топове. Втората се възползвала вече от оръдията на музея.

Няма по-внушителни и влиятелни символи от тези на ежедневното ни съществуване. Религиозните обреди са част от него и в никакъв случай не трябва да се сакрализират излишно. Това е равносилно на обезценяване. Католиците имат тази дарба да го правят някак естествено – вярата е неотменна част от бляскавото им ежедневие. И ритуалите ѝ са бляскави и тържествени. Кое е причината и кое следствието? Защо при нас, православните, всичко е толкова насилено, изкуствено, отвлечено и неразбираемо? Дори когато е празнично. Обвито в дим и полумрак, в страдания, угризения и срам; с черните раса на поповете, с покритите женски глави, с дългите попски бради и килимявките... Направо тръпки да те побият. Без орган и празнични инструменти, без светлини и полилеи; без песни и музика по улиците, без най-празнични дрехи, прически, макияж и парфюми. Това било грях. Без радостни, светнали лица. Без канела и джинджифил? Във видимите, в простите неща, е закодиран смисълът и на празника, и на вярата. Още веднъж ще я чуем тази божествена камбана, след два дена, от разстоянието на Шьонбрюнските градини, съвсем на празника на Свети Стефан, закрилник на Виена. Бият я само четири пъти в годината, на четирите големи християнски празника, ние я чухме два пъти.

Средна Европа е благословена земя. Богата е на природни богатства и географски преимущества, като най-голямата река например. Дунав преминава през най-красивите столици на Средна Европа, навестява в долното си течение доволно и нашите тъмни Балкани. Може би защото сме тъмни ли, тя ни се вижда светла, бяла и я наричаме „тих бял Дунав“? Австрийците я опоетизират като „хубавия син Дунав“. Защото, когато е празнично, никак не обичат да им е тихо – питайте фамилия Щраус за това. А най-вероятно всичко е заради онази вълшебна река от приказките, която тече: ту синя, ту бяла, ту златна? Дунав е нашата обща вълшебна река.

Най-голямото богатство обаче на Австрия са минералните извори. Планини, реки, зеленина, хубава вода – как да не копнеят и Сюлейман,

и Наполеон, и Хитлер за нея, кажете ми? Извори бликат навсякъде. Затова и най-очарователният имперски дворец носи името „хубав извор“ – това е Шьонбрюн. Съвсем близо до Виена е и големият минерален спа-център в градчето Баден. Тук е живял Бетовен, тук е композирал „Одата на Радостта“ и цялата „Девета симфония“. С Баден са свързани и доста мелодраматични сюжети от историята и изкуството. Тук е родена и живяла онази фатална актриса, в която се влюбва, след разлъката със Сиси, нещастният Франц Йозеф. Специално заради нея Баден се сдобива с театър. В дръзко-очарователното ѝ деколте изтрива сълзите и юнашките си мустаци славният император. Злите езици говорят, че Сиси сама му намерила тази любовница, защото в нейно лице видяла себе си, любовта и страстта, която вече е отлетяла; и щастието, което повече не можела да му дари. Този някогашен Рич Форестър имал нежно и сантиментално сърце. А иначе управлявал с твърда ръка и от него треперели много държави. Бил доста решителен и жесток баща, който непоколебимо разбил сърцето и политическата кариера на своя син Рудолф.

Рудолф мечтаел за демократични реформи в империята, пред очите му се мержелеела федерация, а не абсолютизъм, нещо като федерална монархия, нещо като праобраза на обединена Европа... Бил наивен романтик, който бленувал за демокрация. Романтик-реформатор. При това верен на сърцето си. О, Боже, няма такъв филм. Обречен си, Рудолф, и ти, и твоята любима Валери. Минаваме пътьом в посока Баден край семейния дворец-ловна хижа, където Рудолф и Валери постигат своя трагичен край. Неразбран и неприет от баща си и от дворцовите кръгове, оженен за нелюбима съпруга, той все пак умира в прегръдките на официалната си любовница Валери. Касае се за двойно самоубийство, установили дворцовите криминалисти и по заповед на императора потулили случая. Тези австрийски Тристан и Изолда дълго били оплаквани от поданиците, от близките, от голямото императорско семейство. Рухнала илюзията „какво би станало, ако“. А дръзката история на Хабсбургите била режисирана от съдбата в сладникава мелодрама. О, времена, о, нрави; о, католицизъм, монархии, официални любовници и фаворитки... Като че ли специално сътворени за мелодрама, те са Рудолф и Валери; Рудолф Валентино и Дамата с камелиите. Но това наистина е трагична история, която потопява императорското семейство в дълбока скръб, Сиси не сваля траура до края на иначе недългия си живот, при злощастни обстоятелства умират и другите ѝ две деца, накрая самата

тя става жертва на анархистки атентат. Факт е обаче, че покрай всичките си странности, страдания и страсти, колебания и съмнения, дързост и красота, Хабсбургите твърдо устояват на времената. Не един и два, а почти осем века те управляват монархията – от 13 век чак до края на Първата световна война.

На връщане от Баден минаваме край гробището „Сент Маркс“, където е погребан Моцарт. Волфганг Амадеус намира вечен покой сред десетки други тела. Погребан е в общ гроб, а дълго след това Констанс издирва мястото, където се намира знаменитият ѝ съпруг. Това обаче в никакъв случай не е проява на особено отношение, никой не говори за кощунство или неуважителност, просто нравите и порядките тогава са били такива. И най-близките не съпровождали тялото на любимия мъртвец до гроба му. Вероятно обичаят се налага след нееднократните чумни епидемии, именно като превенция срещу заразите. Така западният човек обръгнал и се научил да приема философски смъртта, предпазвайки се от следите ѝ върху всекидневието си, като игнорира всякакви езически-материални култове и обреди, свързани с мъртвото тяло. („Живият – жив, умрелият – умрял“, както грубовато го е формулирал нашенецът.) Помн`и, че си смъртен, но мисли с радост за днешния и утрешния ден. Цени мига на делника си. Затова и посмъртната история на Моцарт не би трябвало да звучи покъртително. Както нееднозначно, но очевидно дълбоко погрешно, я разчита Милош Форман в безсмъртния си филм. Какво станало после ли? Все пак открили гроба му (или поне така твърдят), където днес е поставен паметник на великия композитор.

Великият композитор обаче не е велик император. Защото, обратно на това, което току-що разказахме, узнаваме, че погребалните ритуали в императорската фалимия далеч не са така безстрастни и философски отстранени от култовете. В монархическата гробница в Дворцовия параклис на Хофбург се съхраняват погребани сърцата на императорите от няколко поколения Хабсбурги. Имало такъв обичай: да се изваждат вътрешностите им, бял дроб, сърце, бъбреци, и да ги погребват някъде (в храм, под олтар). След това тялото се обработвало и погребвало на друго място. Звучи кошмарно, нали? Има нещо от духа на египетските фараони в този странен, зловещ обичай на едни хора, които са всъщност монотеисти, дори католици. Минават ми през ума куп услужливи цитати от Уелбек по адрес на католицизма, на неговото безволие и добропоря-

дъчност, лицемерие и егоизъм, които подхранват „изчерпаната от смисъл и живот западна цивилизация“. В неговото „Подчинение“ именно католическата църква се превръща в проводник на софт-ислямизма и неразумния компромис. Не, това не е толерантност, това е глупост, възкликва „ислямофобът“ Уелбек. Една цивилизация успява да загине, само когато положи усилия за това. Когато самата тя поиска.

Но стига толкова дворци, стига покои, крипти, букли и кринолини. Якобинската природа на моя фотограф бурно възроптава. Аз, нали съм жена, си трая, дори тайно ми харесва – букли, рокли, балове и оперети, това си е като игра на кукли. И отново хукваме по галерии и музеи. Днес ще започнем с дежурната обиколка по дъгата на „Ринг щрассе“. Спираме на Оперн ринг. „Гут морген, Виенна!“ Каква е резонната реплика-отговор тук, нашепната на всяко българско сърце? „Ами все гут морген, все пари искат...“ Така е, пък и защо не, но при по-динамична организация и повечко време, се оказва, че човек може да обиколи великолепната седморка от виенски музеи финансово доста разумно. Ние обаче действаме артистично-разорганизирано и... май предпочитаме да даваме повечко пари. Свободата струва пари, а хаосът – двойно. Днес ще разгледаме музея Албертина, след като се настудувахме и наснимахме из предиобедна, студена и влажна Виена. Но трябва да използваме светлосенките на сутрешното полегато слънце. Влага пропива костите ти и зъзнеш, без всъщност да е толкова студено. Тази Коледа е благословена за пътешествия, слънчева, десетградусова през деня, но затова пък влагата от Дунава и Дунав-канал е невероятна. Виена е град, който за разлика от Белград, Братислава и Будапеща, съзнателно бяга от дунавските брегове. Заради разливите и наводненията. Яла му е попарата на този Дунав Виена. Но пък, за сметка на това си прави още един, алтернативен „малък Дунав“.

Австрийците са хора явно прагматични и умели в политическите и ежедневните решения, но и твърде ексцентрични и неочаквани. По английски са пуритански настроени, едновременно по френски пищно-разгулни и преизобилни. Най-дълголетната и в същото време – най-пушещата нация в Европа. Иди че разбери. С най-умереното съчетание на вкусове в цялата голяма германска кулинарна традиция. Хабсбургите обаче обичали да си угаждат във всяко едно отношение, твърдят злите езици на другата, всекидневната история. Държали много на разкоша. А, както вече разбрахме, и на свободните нрави в любовта. Затова може

би и модерното им изкуство, и сецесионът им са твърде крайни в естетическите и в еротичните си прояви. Самата дума сецесион всъщност означава ‘разсичам’. Добрите нрави „по австрийски“ са здравите нрави на пищното охолство на тялото. И духа.

Туристическото сърце на Виена е Мария-Терезиен плац. То поизмества по оживеност и популярност истинското „сърце“ – пресечката на „Грабен“ с „Кертнерщрасе“, където се намира и Щефансдом. От високия си постамент ни гледа по-скоро доброжелателно, отколкото високомерно Великата симпатична дебеланка Мария Терезия. Наред със Собиески и Савойски, тя също е кулинарно почетена с прочутия пудинг, наречен „Тембъл Мария Терезия“. С леля ми Лазаринка се опитвахме няколко пъти да го правим навремето, имам смътен спомен от детството си, че експериментирахме по една стара австрийска дворцова рецепта, винаги се получаваше една невъобразима, но ужасно вкусна каша, която все не успяваше да се желира и стегне като хората. Ставаше широкопола и разлата, също като ханша на императрицата. Омазвахме се до ушите в крем и Марчето (майка ми) викаше. Мариите явно са се ревнували за надмощие. Наричат Мария Терезия Майката или Свекървата на Европа. Ненапразно, защото тази героична и плодовита жена дава на европейските династии 16 деца, принцове и принцеси, които оплождат целия монархически свят на Стария ни континент. Хабсбурги, Кобурги, Бурбони и прочия... бонбони: в жилите на всички тече по малко от бонбонената хабсбургска кръв. Леле, 16 деца! А останалите бременности, които са били неуспешни? Кога ли е имала време тази жена и дворец да върти, и империя да управлява, и войни да води, и дипломация да прави, и снахи и зетьове да командори? А тя... не се е шегувала в командоренето. Браво на нея. Днес в краката ѝ свети Големият виенски коледен базар. В нейна чест се вдигат наздравици с греяно вино и грог. А от двете ѝ страни гордо се изправят двамата красавци, музеите близнаци: Природонаучният и Историческият на изящните изкуства. Тях, двамата, си ги оставяме за следващото Виенско поклонение.

Чужденците действително пристигат и заминават от Виена от тук, от Мария-Терезиен плац. Срещи и раздели от близо и далеч се уговарят именно тук. Императрицата посреща и изпраща аудиенции. Това си е нейната столица. Гърба ѝ пази модерността: Музеят Мумок и Леополд Мюзеум. Уютно положена сред гвардейската охрана, покрай стените на Мюзеум картие (т.нар. Квартал на музеите), зад гърба ѝ шуми най-голя-

мата и оживена улица на Виена – „Марияхилфер щрассе“. Мария, Закрилящата и Помагащата. Мария Властващата. И двете са тук, на поста си.

В „Албертина“ се бавя цял един полуден. Дъхът на човек може буквално да спре пред платната на Гоя, Бьоклин, Матис, Модиляни, Хуан Миро, Маркс Шагал („Циркът“), отново Климт („Музите“), Малевич, Родченко, Рьоне Маргит, Пикасо, Пиер Бонар, Моне, Сезан, Роден, Синяк, Едвард Мунк („Мадоната“, „Викът“), Алфред Кубин. Времето ме притиска, влизам от зала в зала, после се връщам отново, обхваната от параноични нагласи: пропускам нещо, нещо важно. Ще застана още веднъж пред „Водните лилии“ на Моне. И си спомням думите на близката ми приятелка Ива: „Когато видях импресионистите в Париж, си казах: „Ето, това е щастието, щастлива съм, разбираш ли, просто се чувствам... щастлива пред тези платна!“ Ива е талантлив невролог, зодия Риби (естествено), със същия успех в някой друг живот може да бъде певица, художничка, актриса. Или професионален пътешественик. Малко прилича на Елизабет Тейлър. Сега тук, пред тези водни лилии, се опитвам да мисля повече не за Уелбек, а за нейните думи. По-полезно е и някак спасително, лекуващо. Моят фотограф ми се смее: „Като луд с картечница си, пусната в музей; лошото е че и по улиците си такава, нека спрем поне за няколко минути, за по чаша кафе, за цигара... Спокойно, животът няма да ти избяга. Ето и Виена, стои си тук на мястото и те чака отново. И пуши ли, пуши.“

Пием кафета „Моцарт“, отделно от кафето запалваме и цигара. Пуши се на определените за това места. Дали са му били толкова сладки кафетата на самия Волфи, колкото е нашето едноименно, леко опияняващо от съставките на вишновката и канелата, с много сметана и захар кафе? Дали е пафкал пурети? Лула? Не си го представям с лула. Похапваме задължителната торта „Захер“, опитваме и други сладкиши, и с поредната доза почуда, добавена към калориите, вярвам, че успява да ги поразтопи. Казват, че нямало памет за мирис и вкус, смея да споря, че има. Установявам, че всеки „Захер“ има различен вкус и аромат. И не ми липсва нашенският блудкав тортено-бисквитен вкус на лецитин, втвърдители, есенции, аспартам и подобрители; толкова сладък, че нагарчащ от подсладители. Не, виенският „Захер“ е от истински шоколад и какао. Все още сетивата ни помнят истинската материя на нещата. Нещата от живота. Сладкишите и тортите имам предвид. Обаче – фалшив живот, фалшиви сладкиши, нали...

В тихата и свята нощ, с вкусовете и ароматите ще завърша моя разказ. Но, внимание, предстои последната обходена галерия, Гемелде галери. Най-сетне е отворена и се шмугваме вътре. Полупразна е. Това е всъщност сградата на Виенската художествена академия. Три пъти кандидатствал тук младият и надежден (според собствените му оценки) художник Адолф Шикългрубер. И трите пъти не го приемат. Тази кандидатстудентска драма лесно ще се превърне в световна, при това съвсем буквално и твърде скоро. Звучи като виц, като Втората световна шега (както се шегува Теди Москов), но действително Хитлер толкова силно намразил Виена, че повече не стъпил в нея. Завърнал се едва като победител, за да присъедини Австрия към Германия. Неуспелите художници се превръщат в успели политици. Затова във всеки случай подозрително се вторачвам в реакциите на всеки дребничък и неуспял студент. Тук, по коридорите на фаталната академия няма да ги срещнем, в коледна ваканция са. Но така, по принцип, идва сесия. Ето, това са поуките от историята.

Статуя

Всъщност влязохме в тази галерия, примамени от рекламния транспарант с портрета на младия Ван Дайк. Оригиналът е тук. И още: „Тук можете да видите оригинали на Рубенс, Рембранд, Йеронимус Бош.“ Стоп, Бош ли казвате? Бо-о-ош, това не е бошлаф работа! Самият Бош! Пред картините му мога да стоя с часове. Размечтавам се да видя вътре (гостуваща) дори „Градината на земните удоволствия“, но... едва ли? Влизаме и, понечвайки да си купим билети, момичето на касата ни разконспирира веднага, че сме българи. Тя също е българка, радва ни се по детски: „Колко рядко идват тук българи, все предпочитат други галерии, други развлечения, пък ние имаме Бош, нали видяхте; а искате ли електронен гид, той, Бош, е много мистичен художник, с невероятно въображение, нали, никой не може да каже какво всъщност рисува той...“. Обсипва ни, съвсем не по виенски, с водопад от думи. Не, не искаме гид, радваме си се взаимно и камерно с Бош, купуваме си класьор с изображения на неговия „Страшен съд“, купуваме си магнитчета и какво ли още? Неудобно е, защото тя ни пуска гратис. Ама не може така, протестираме. „Може, може, как да не може, не слушам всеки ден българска реч“ – смее се тя. „Само не снимайте, моля“. Няма. Влизаме в топлите просторни зали на галерията и ахваме пред старите майстори. От зала в зала ще стигнем и до Бош, той е поантата. Но внезапно влетява разтревожен охранителят и зашепва на моя спътник нещо на немски: „Сър, сигналната уредба на музея се е задействала, вероятно има бомба или някъде е възникнал пожар, трябва спешно да ви евакуираме, но нека това стане тихичко и спокойно, защото в залите има възрастни хора и деца, не бива да ги плашим...“ Какво, сега пък бомба? От три дена го обикаляме този музей, Бош та Бош, и все затворен... Не, не става! Аз оставам тук. Сега ако вземе и гръмне, леле, стана тя! Също като в завръзката на романа „Щиглецът“ на Дона Тарт. И какво правим? Бягаме с картината? Или после разказват за нас... Въображението ми развинтено заработва, хем е страшничко, хем вълнуващо, попаднахме в клопка. Хем пък силно разочароващо. Някой има нещо против връзката ни с Йеронимус. Това си е антибългарски заговор – първо мъглата, сега бомба, пожар... Докато се окопитим, иначе външно запазили царствено балканско спокойствие, пристига нашето момиче: „Спокойно, фалшива тревога, нищо няма, разглеждайте, разглеждайте спокойно! – и с тялото си запречва изхода. Аман-заман, разглеждайте, не си тръгвайте!“ Охранителят гледа недоумяващо зад очилцата с позлатени рамки: „Вас ис даст?“, какъв пък е този

странен език, на който ми говориш? Не, на тях говоря, те са българи. Ох, българи, тревога, аларма, бомба, това вече е прекалено! Щом стана прекалено, значи е наред и продължаваме.

Коледен Шьонбрюн

Спираме и затаяваме дъх пред триптиха „Страшният съд“. Е, сега вече мога да умра спокойно, след като видях какво ме чака Там... Котли, казани и огньове, ножове, куки и разтегачи... Странни същества с хищни човки. Зелени лами (едната как прилича на една моя колежкааа) и змейове, които голите Еви водят на синджирче... Греховете и техните зверове са покорени от човека. Бъчви с разтопен катран врят, същински джакузита за грешните души. Насила ме откъсват от картината. Тръгваме си. Всичко е добре, когато завършва добре. Без бомби. С Каталог на Бош под мишница. С размяна на имейли и усмивки за сбогом с българката, която работи във Виенската Гемелде. „Кога ще дойдете отново, то вече и

студенти българи нямаме от години, днес младите предпочитат по-прагматичните знания, никой не иска да става художник... Студентите ни са вече втора ръка, нямаме талантливи балканци, то и австрийци рядко учат тук, повечето са латиноси, китайци... Видяхте ли хомосексуалната инсталация на влизане, вдясно. Големи срамотии...“ Прословутото имперско високомерие ли зазвуча отново? Гордостта на Австро-Балканите? Сбогом и до следващия път.

Коледно

Виена ни изпраща с коледно и предновогодишно настроение. С фините си, но не лицемерни, а приятелски обноски на момчетата в хотела и ресторанта, които говорят на някакъв странен руско-български език. С приветливите усмивки на музейни рецепционисти, на продавачки по сергиите и барчетата на коледните базари... С натуралните вкусове на здрава, проста и едновременно с това вкусна и изискана австрийска

кухня. С натуралния коледен виенски шницел, изработен от истинско месо; с вкусните картофени кнедли с гъбен сос, със сладко-киселите зелени зелеви салати с ким; с коледния пудинг с канела, сметана и горски плодове, с ябълковия щрудел. С евтинкото си, но иначе съвсем истинско и дъхаво бяло вино „Ризлинг“, от което никога не боли глава. „Ето как хранят австрийците, това е здравият немски дух – смее е моят фотограф, отявлен германофил – само смей да си признаеш, че си вегетарианка“. Не, тук не съм. Вече май не съм. „Чудно, как при това делово отношение към бита все пак са изгубили войната?“ „Съвсем неуместна шега, моля те, спести я на сервитьорите, не можеш да издевателстваш с чувството им за хумор, когато копнеят в коледната нощ все пак да си отидат вкъщи, вместо да сервират на тъмни балкански субекти.“ Които впрочем с напредването на вечерта и алкохолните градуси се развихрят в бурни хора. В едно внезапно затишие между основното блюдо и десерта, внезапно долавям със сърцето и диафрагмата си глухите ритми и инферналното исо на Свети-Стефановата четиридесеттонна камбана... Приглушен синкоп, ауфтакт, ду-дум-дуум-дууум... И изведъж: „Та-тра-аа-тата-рата татраа-тата-рата, татра-татрааа-татра-таратарата...“

Сътрапезничките ни в миг се споглеждат заговорнически, казват си нещо без думи, възторг избликва от десетки двойки очи, искри захвърчават. Внимание, задействала се е алармата на хотела ли, какво става? Като под негласна команда всички скачат от масите, все едно Карл Австрийски ги е повел към Наполеоновите войски „на нож“ и се залавят на хоро под звуците на „Бяла роза“. Хвърчат вилици и ножове, падат столове. Вихър е, страшно е. Пумерин пасти да яде! (Може и щрудел.) Масите се опразват, пред смаяния поглед на сервитьорите рипа младо и старо. Боже, кой я пусна сега пък тази „роза“, да не би да си я имат в репертоара на тукашния диджей на ресторанта? „Спокойно, носим си музика – провиква се някой от групата – има и гръцко, споко, сега ще им покажем на тия австрийци какво е Коледа, какво е банкет, какво е веселие.“ Подредили една елха, тихо като на гробища, и те празник имали. Че бива ли тъй? „Вечее съм момаа голямааа, толкоз лесноо се не даваам... та да идаа на чешматаа-аа-аа-аа... Бяла розааа ще закичааа... бяла розаа със бодлитеее, но пазии се тии, пааази сеее...“. Клатят се закантително глави, завъртат се ханшове. И вярно, сервитьорите вдигат табли като щитове над главите и се пазят. От новата обсада на Виена. „Бяла роза“ триумфира в коледната виенска нощ, а около мен, подобно на ана-

конда, се вие хоро: кръшно, балканско, безначално и безкрайно. Мятат се бюстиета и пайети, запретват се алпийски пуловери и фустанели (и един анцуг); плюш, ламе, силиконови презрамки, екстеншъни, фон дьо тени, брокати и гланцове лъщят... Картина, повече достойна за триптиха на Бош. Точно такъв етюд ми липсваше в „Страшният съд“. „Весели се сиромашта...“ хрумва ми внезапно реплика от един разказ, но се опитвам да я прогоня, защото в миг ми звучи някак прекалено високомерно. Но пък се промъква друга: „Тъжно щеш, майко да гледаш, ти на туй хоро весело...“ Става ми много, много тъжно. Затова се шегувам. Довчерашните вечно недоволни и оплакващи се от виенската скука български туристи, сега вакханално подскачат под звуците на нашенското. Тези, които успяха да се скарат на Господ за Будапещенските мъгли. После да охулят Виена, която има почивен ден и е затворила магазините си, барчетата, кафенетата и си е позволила да празнува Коледа, точно когато Те са дошли! („Сега пък и превземки, що си не гледат туризма и алъш-вериша тия австрийци, какво са се разпразнували?“) Тези, които настояваха да си тръгнем ден по-рано, защото „няма к`во да се прави тук, много скучно в таз Виена, намерихме и ний кога да дойдем, по празниците, после българите не работели, те що не видят себе си...“ Ето, днес тези хора най-сетне бяха възмездени с пир за душата. „Но, пази се, ти-и-и, пази се...“ Пази се, Виена!

Пирът за душата всъщност е според душата. Някои пируват в яденето и пиенето. В подскачането. Други търсят сродна душа с акордеон на площада. Ама не ти се слуша? Ами не слушай. Трети разглеждат дворци, галерии. Пият кафе „Моцарт“. Глювайн. Дишат въздуха на Виена... Говорят си с конете и файтонджиите по площадите, а те всичко разбират. И снимат. Съзерцават картини. Слушат концерти и меси. „Надя, следващия път да включите в Коледна Виена и концерт в операта, някои туроператорски фирми го правят!“ „Добре, и кого предлагаш да заведа на този концерт, а? Така, като гледаш, ще има ли слушащи?“ Е, има пишещи. Пътеписи. Всеки си устройва своя пир.

Особено нещо е пътеписът. Странен жанр. Ни риба, ни рак. Много лесен и непретенциозен. Той работи на принципа: „Дупе пътувало, разказ написало“ (по аналогия със „... спало, сън сънувало“), „Имал си бол пари и бол време – писал си.“ Ами да, всеки може да го напише. Това е обаче своенравен жанр, имайте го предвид. Отчайващо и по женски многословен е. Но е и някак по мъжки храбър, откривателски. Най-ин-

тересното обаче е, че когато европеец пътува из Балканите и Ориента, това е пътеписен разказ. Може да бъде и очерк, когато залагаш на случката, на сюжета, на действието повече, отколкото на описанията. Когато обаче балканец пътува из Европа, не знам защо, но задължително се получава фейлетон. Или поне нещо такова. Дано поне е с елементи на пир.

По Коледа, през 2016 година

Послепис

Е, това беше. Пропътувано, разказано, изговорено. Защо пътуваме? За да разказваме след това ли? За да избягаме от себе си, от живота си? Или за да го преоткрием. За да не избяга той от нас. Да се наживеем на толкова много животи, в толкова разнообразни роли, за които сме помечтали. Или за каквито не сме и мечтали дори. Пътуваме, за да се смеем на собствените си илюзии и предразсъдъци, за да се усмихнем на написаното след това. А какво остава след пътуването? Фотографии. Разкази и спомени. Писаници. Пъте-писа-ници. Казват, че има хора, които цял живот не са напускали родното си място, но са живели много по-богат и разнообразен живот от мнозина. Бахтин е бил такъв човек. И Кант също. Не вярвам в това. По някакъв вълшебен начин пътуването в чужда география е пътуване в твоите минали или бъдещи времена. В спомените, в бляновете, в желанията, във фантазиите. В сезоните на живота ти. Има ли сезони паметта? Има ли географски точки, които да са фаворити на точно определен сезон, настроение, възраст на човека? Истанбул през лятото, Дубровник през пролетта, Париж през есента, Венеция през зимата? Със сигурност трябва няколко пъти да посетиш едно място, един град, за да разбереш това. Най-златните септемврийски кленови листа можете да видите в Париж. Най-мекото ноемврийско слънце грее на Принцовите острови. Най-пролетният януари е в Берлин.

А дали най-вълнуващите пътешествия и места са именно неразказаните? Или напротив, най-разказваните? Няма да се уморя да описвам моя Истанбул, колкото и да се променя той. Ще бъде ли след кървавите дни и нощи някога отново същият – спокоен, дружелюбен и пренаселен... Но остават още толкова градове... Париж, намерил се там някъде преди двадесет години в краката ми; градът-море от къщи и мостове, арки, кули и площади. Кафенета, аркади и камбанарии с рокли, Нотр Дам – опакована в мрежеста дантела чака реставрация. Зеленият юлски Париж, който още от самолета ми прошепна да не се страхувам никога от нищо, особено от смъртта. Да съм безстрашна, също като кафявите зайки и зайци, които подскачат в тревата на пети терминал на „Шарл

дьо Гол“, свикнали с чудовищния трясък на Конкордите, на жегата и многолюдието. Най-треперливите животни. Диви зайци, граждани на терминала, на летището на света.

Не ви разказах за Лион с благославящата Богородица от хълма Фурвиер, градът на златните лъвове, прегърнат от Рона и Сона... Летящи лъвове, летящи зайци. Светът лети, а ние се въртим, заковани около остта си. И за Гренобъл, града на Стендал, Шамполион и на по-голямата ми братовчедка Деси, град, положен в дъното на чаша-шампанка, скрит в дланта на вечноснежните Алпийски върхове. За най-горещия юлски Гренобъл в живота ми, с най-хладната гледка в небето. За френската Венеция – Анси, с прозрачно-зелените канали и каменните римски театри, с есенния джаз, нацъфтелите бабини мушката и петунии навсякъде. Такива са френските Алпи, почти до Вал Д`Изер и Монт Блан.

В цветя е потънала и Северна Испания, там са най-удивителните залези на Европа, там, сред виненочервените пустинни плата на Арагона. „Защото не си видяла още Лисабон, – ми прошепва компетентно Мартина. – Топни си първо крака в Атлантика, откъм Гибралтар, сетне ще говорим.“ Спомням си и добрата стара Сарагоса с гигантската катедрала Нуестра Сеньора дел Пилар, в която се губиш, малка прашинке, мушице на Източна Европа. С колоната на нашата Дева (Нотр Дам Сарагоска), която, още приживе, твърди легендата, е посещавала този град. И с фреските на Гоя по стените ѝ. В един женски лик разпознавам носа и очите си. Среща, въпреки вековете, била съм и тук, и там, и някъде. И Гоя ме е нарисувал, лаская се... Не разказах за най-сините брегове на испанското Средиземно море, там на юг. За старите римски мостове, недалеч от Барселона. За прелестите на френска Савоя и копринено езеро на дукове и дукеси. За Юриаж, потънал в буржоазно доволство, минерални извори и революционни дворци. За най-силното и ароматно кафе на Ломбардия. Не разказах, но се сънувам постоянно, от две години насам, в града на градовете – Лондон, надменен, изящен и по домашному топъл, уютен. Такъв, какъвто го видях, коледно накичен и класически сдържан, с напъпилите дворни камелии, с ослепяващо белия нереален купол на катедралата Сейнт Пол, с най-прелестния, кръгъл и изрисуван английскочервен Роял Албърт хол в света. За моста Тауър, спиращ дъха ти, грандиозният Лондонски мост, който трепти от вибрациите на автомобилите и от ледения вятър на ревнивата Темза, коварно мамеща те в оловносивите си води. За изящните хрътки на Лондон, облечени в пле-

тени червени жилетки поло с ръкави. За мъгливите хълмове и маслинови дръвчета (не е за вярване, но факт) на Гринуич. За лебедите на Ричмънд и духа на Вирджиния Улф. За смелите малки майки на Кингстън, бодро крачещи по презрамки и маратонки на бос крак посред Кристмас, нарамили розови гологлави бебета в брезентови кенгура. Коледен пърформънс уид кристмъс пунш. Европа застарявала, казват... Гологлава и боса, Европа по къси панталонки се пързаля на ледени коледни пързалки и нехае. Пие тъмна бира и мълд уайн в шумните пъбове, похапва коледен айришпудинг... Гълта огньове край Театър Глоуб, жонглира. По шекспировски. Работи и празнува. Валят я коледни дъждове, гърмят и я осветяват небесни огньове. А тя е жива и щастлива.

Мимоходом надниквам в сутрешната омара на белия Белград с калемегданите и мостовете. Вдъхвам жасмините на Александруполис. Спускам се по стръмните каменни улички на Кавала. Вдигам глава към гъстите облаци над Олимп, където току просветва Гръмовержеца, казват, пускал светкавици непрестанно. А къде остана златна Прага, в сенките на почернелия от желязото на времето Свети Вит, с Карловия мост и кулата с музикалния часовник; с приказните островърхи шапки на покривите, градът на феи и джуджета, на вещици с грозни носове, яхнали метли? Градът на козуначените кифлички на кърдрици, поръсени със захар; на шамфъстъчения зелен сладолед и на шоколада. И швейковата бира с вкус на шампанско. Къде остана Солун – Тесалоники, с бялата кула на брега, където бил заточен капитан Петко? И онази, потъмняла от влагата на времето снимка на дядо ми Радослав. На връщане от Световната война се щракнал за спомен на Солунския кей. С униформата, въоръжен с пушка; с манерка и нож на кръста, с раница на гръб. В раницата носи боен трофей: огромен стенен часовник от Унгария на части, спасен от руините на разрушена къща. У дома го сглобява и часовникът проработва. У дома часовник трака... С огромно далчевско махало-слънце. Дрънчеше някога като камбаните на Кремъл, поне така твърдеше майка ми. Махалото му вече отдавна не помръдва. Дядо ми, победителят от войната, отдавна го няма. Но снимката е в джоба ми. И кеят си е тук, същият. След точно шейсет и три години си правя снимка на същото място, в същата поза. И два пъти по-стара от него. Вместо пушка държа чадър. И толкова приличам на дядо. Арменчева, по майчина линия, без малко.

Пътуванията ни връщат и преобразяват в другото ни Аз. В балканското ми друго Аз. Къде съм? Наредена на голямата великденска опашка със свещ в ръка пред гигантската православна църква на Подгорица? Или – на вечерния езан в джамията отсреща. Коя съм? Момичето по дънки и презрамки, с татуировка и разпуснати къдрици или приятелката ѝ с копринени шалвари и бяла наметка с пайети. Заливат се от смях, хванати под ръка, по улиците на Цетине. Древната столица с цитадела и славни предания. Не разказах за Черна гора със синьо-зелените речни води и гъсти омагьосани гори. С мостове, вдигнати в небесата. По небесните мостове ще снемем блажения рай... И май това е раят. На Балканите през май. За смелия Дубровник имах още да разказвам, с лавровите хербарии-арки над прозорците на къщите-герои, с дупките по крепостната стена – от приятелския огън на съюзниците в онази срамна война. Което османците не свършили, американците започнали... За мистериозния град на котките Котор не ви разказах. За Будва, с оранжевите чадъри и морските розово-златни скали като че от крокан, напластени подобно бабината торта „Добуш“. За сутрешната махмурлийска и привечер-пияна Братислава. За Тасос, нефритения остров, с най-зеленокосите водни нимфи, на морето по средата на света.

За пътуванията... добре. Но за завръщанията си не разказах. За онази муха, посрещнала ме в нискотарифното самолетче на връщане от Париж. „Добре дошла у дома, бррзъннннн-бърр-зъннннн.“ Българската муха, която ми нашепна, че видът е жив. И, че по принцип родните видове са твърде жилави. Защото в другата Европа мухи отдавна няма. А боклукът е срамно творение. Досада и вдъхновение. Мирис на печен пипер и стърнища, на изгнило нашенско доматено лято в началото на септември. И сиво-сините сълзи в дълбоките очи на баба ми Евдокия: „Върна ли се, възъм, ама наистина ли се върна...“

Европа и Азия, север и юг. Широкият бял свят. И Балканите, най-чудното му кътче. Колко още можем да разказваме? А и трябва ли да го правим на всяка цена? Дали просто не търсим оправдание на собствения си егоцентризъм в книгите и разказите? Откривам го в една непретенциозно разказана романова история. В легендата за срещата на Евлия Челеби с Пророка Мохамед. Паднал Евлия на колене пред Него и от вълнение езикът му се преплел, така че, вместо да помоли: „Да ми е простено, велики пророче!“, той промълвил: „Да пътувам, велики пророче!“. Объркал сефахат (прошка) със сеяхат (пътуване). Объркал молбата с

желанието. Смирението с дързостта. Тогава Пророкът, вместо да се разгневи, го разбрал. И го ощастливил с пътувания. Така не само го наградил за грешката и гордостта му, но и заръчал: „И да записваш всичко, което видиш!“

Поискай и ще ти се даде, нали така беше? Може би това е индулгенцията ни за греховете, сторени и помислени? Присвояваме си силата на словото и прерисуваме света. За да го подарим на другите. Прекрояваме собствената си съдба. Но... сигурно вършим и добро, когато разказваме, не знам? Да разкажеш къде си бил на тези, които не са били. Това е нещо като единствената риза, която трябва да поделиш с ближния. А това ли е цената на помъдряването ни? За себе си въобще не гарантирам, но пък си приличаме с Евлия по имената. Ще ми се и с жребия да е така. Той пътувал цели четиридесет години, същински Мойсей. И написал десетки томове. Имам да го догонвам. И се изкушавам да продължа.

За мен от мен

Казвам се Евдо̀кия Боя̀нова Борѝсова. Кръстена съм на баба ми Евдокия, тя пък – на княгиня Евдокия. Рядко име. Плюс презимето и бащината ми фамилия се образува 6 стъпен ямб, пирихиран на четна стъпка. Някога защитих дисертация по теория на литературата и засега продължавам да преподавам стихознание, жанрове, фигури и тропи на горкичките първокурсници-филолози. Някъде в средата на зимния семестър всяка година започвам да говоря и стъпвам в силаботоника, подскачайки. Напоследък все по-свободно.

Преподавам и по журналистика, чета лекции и по българска литература на XX век в Шуменския университет „Епископ Константин Преславски“. Но професор Добрин Добрев ме накара да повярвам, че съм писателка. Повярвай ми, защото аз по принцип харесвам само себе си – ми се усмихна той. И какво да правя? Повярвах.

Родена съм в културата 1968 година. Годината на минотаврите. По това се надушихме с Георги Господинов. И открихме, че сме сестри, миналото лято с Кадрие Джесур. Нищо, че сме от различни вери и сме с различни очи. Литературната ни е една. С Хюсеин Мевсим се срещнахме наживо в Анкара, след дълго и напоително познанство в нета. Той е по-голям и винаги го слушам (другите – по-малко). Напоили сме приятелството си обилно с истинска боза с нахут. Най-много се вслушвам в младите, а с Ники Гундеров се смеем по Скорпионски.

Написала съм няколко книги, от които най-много се чете от публиката монографията ми „Жанрове в медиите“ (2008), повече като учебник, а по-вероятно и защото е напоена обилно със сълзи. Най-“драматична“ обаче е ми е „За трите жанрови модела в българската драма от началото на XX век“ (2001) – тя е писана още в миналия век, когато бях млада и глупава. Имам специална „мелодраматична“ и тя е: „Мелодрамата в телевизионния сериал“ (2013). Големи ядове и около нея. Най-много обаче се гордея с „На ръба на Изтока и Запада. Романите на Орхан Памук“ (2011). И с „Паралитературата. Социология, текстология, медиатори“ (2009) в съавторство с Яни Милчаков и Пламен Шуликов. С тях свирим

на китара и пеем. Е, и преподаваме – в свободното от песни време. В момента Грета редактира последната ми книга: „Литературите ни. Романът на Изтока със Запада в балканските литератури“. Е, там вече се олях... Но ще се чуе.

Написах още много статии, студии, рецензии. И все за вас. J. Обичам да публикувам в „Литернет“, в „Литературен вестник“, в „Социобрейнс“, в Годишника на Югозападния университет, където честичко ме кани Цецо Ракьовски. Особено много обичам в „Либерален преглед“. И „Литермедия“. На този, последния сайт съм нещо като майка, те пък с Либералния са нещо като брат и сестра – с общ линк помежду си. А със Златко Енев сме приятели – абе, синджир марка е тя, както обичаше да казва баба ми, ама, нейсе...

Работила съм в Радио Шумен-БНР (благодарение на Ивайло Савов и въпреки мене), в средно училище, в детска музикална школа, в шивашко ателие, в университет. Обичам романи и опера, кино и театър. И джаз. Разходки и пътешествия – впрочем едничкият смисъл е там. Пътувала съм повече, отколкото съм разказала. Ако започна да правя обратното – значи вече съм фалирала.

Исках да бъда оперна певица. Вече искам да садя рози и да озеленявам паркове и градини. В Рим. При нашия скъп приятел-стършела Румен Иванчев. Или да помагам на Заро Карабашлиев да разливаме коктейли в някой бар на плажа. Ако ми има доверие? Искам да се науча да снимам професионално с моя нов Канон. Много е трудно. Никога няма да мога така, както Пламен Шуликов се надява, но от него зависи – той е учителят. „Пътеписаници“ е първата ми художествена книга, в която всичко е самата истина. Е, какво ѝ е художественото, тогава?

Евдокия Борисова

Картата на Евдокия

След хилядите изкуствени набухватели, оцветители и консерванти, ето ви рецепта с истински литературен вкус. Текстове на върха на езика. Усети без подправки, забъркани в пътуващата каравана на една прекрасна сетивност. И е препоръчително менюто на тази емоционална география да се чете бавно, за да не се пропусне насладата от съзерцанието, послевкуса от пребиваването. От която и страна да погледнете картата на тази литература, откъдето и да завъртите компаса ѝ – пожелайте си загубване, защото няма да ви се иска да тръгнете. Едно от заглавията на Кундера „Животът е другаде“ може да бъде довършено чрез книгата на Евдокия и след като затворите последната ѝ страница просто да си кажете: „Животът е тук“ – в тръпки и гледки!

Николай Гундеров

В своите пътеписи, особено в „Мечтата ми за Истанбул“, Евдокия Борисова прави една любовна литературна топография, върви подир любимия Орхан Памук и неговите герои, връща обратно в реалността онова, което литературата е заела от самата реалност. Така се случва и с Анадола, Бурса, Берлин, Виена... Това е особен вид експеримент, чрез който можем отново да прочетем градовете, но и да ги опитаме на вкус. Да ги преживеем през книгите и всекидневието им, през българското учудено око. Може ли днес човек да бъде пътешественик из отдавна открити и разказани географии? Тези истории ни показват как това е възможно – много лично и увлекателно.

Георги Господинов

Евдокия разсейва по категоричен начин обзелия ни напоследък скепсис, че във виртуално-визуалния ни свят, когато и най-затънтеният кът на планетата може да се представи поне триизмерно, писането и четенето на пътеписи се превръща в анахронизъм. Тези обаче са чудесни – вихрове се гонят в тях – на фантазията, на прекрасните сравнения, на примерите от културната история... И представляват толкова живо и

ярко поднесени пътеóписи на чувствата и настроенията, породени от срещата с различни географски и исторически реалии, че отбелязвате за себе си тези места като вече посетени.

Хюсеин Мевсим

Пътеписите на Евдокия са развълнувана, но и някак овладяна сплав от майсторски премерена емоция и познание. Тя усеща и чувства съседите Корфу, Истанбул и Бурса, обича ги, разбира ги с чувство за хумор. Пътувайки и гостувайки на Европа, авторката размишлява върху чувствата си, демонстрира съпричастност и асоциации, които ни подсказват как да забелязваме „малките знаци от градове и предели по пътя“, както казваше Иво Андрич. Тези пътеписи няма да нарушат автентичния си тембър дори и ако бъдат преведени на чужд език.

Кадрие Джесур